

BARNAS STEMME STILNER I STORMEN

En bedre prosess for barn som
opplever samlivsbrudd

BARNEOMBUDET

INNHOOLD

FORORD	
1. SAMMENDRAG	4
2. INNLEDNING	6
3. BARNAS STEMME I RAPPORTEN	8
4. KONFLIKTENS KONSEKVENSER FOR BARNA	14
A. Barnas erfaringer	15
B. Ekspertgruppens råd	18
5. RETTSLIG BAKTEPPE	19
A. Kort om menneskerettslige utfordringer	20
B. Barns rett på beskyttelse	20
C. Barns beste i barnefordelingssaker	22
D. Barns rett til å bli hørt	24
6. FAMILIEVERNET	28
A. Familievernets rolle i barnefordelingssaker	29
B. Mekling ved familievernkontoret/ekstern mekler	29
C. Rådgivning hos familievernet	34
D. Samtalemetodikk og modeller for å snakke med barn	35
7. DOMSTOLEN	37
A. Kort om prosessen	38
B. Noen utfordringer i prosessen	38
C. Saken må være tilstrekkelig opplyst	41
D. Særlig kompetanse hos dommere	43
E. Rettsoppnevnt sakkyndig	46
F. Høring av barn i domstolen	53
G. Egen advokat til barnet	56
8. BARNEVERNET	59
9. OPPSUMMERING AV ANBEFALINGER OG RÅD	64
10. AVSLUTNING	70
11. LITTERATURLISTE	72

FORORD

Barneombudet får hvert år hundrevis av henvendelser fra familier som skiller lag og der dette går ut over barna. På turne med Barneombussen møter vi også barn direkte på skoler rundt omkring i landet. Svært ofte står det en liten jente eller gutt igjen tilslutt som har noe å fortelle. De forteller om foreldre som krangler og som ikke evner å se hvordan barna egentlig har det, og som setter sine egne rettigheter foran barnas ønsker og behov.

Min forgjenger gjennomførte et viktig prosjekt ved å systematisere både barns erfaringer med samlivsbrudd og komme med konkrete anbefalinger for å skape en bedre prosess for barna. Jeg viderefører dette arbeidet, fordi det er viktig for meg at barna ikke glemmes i de voksnes konflikt.

Den viktigste stemmen får sjelden sin rettmessige plass blant alt det praktisk og følelsesmessig kompliserte de voksne, og særlig foreldrene, er opptatt av. De profesjonelle som involveres i disse sakene har et særlig ansvar for å få frem barnas stemme.

Som lege er jeg spesielt opptatt av de helsemessige konsekvensene for barna ved konfliktfylte samlivsbrudd. Forskning viser at foreldrekonflikter er en sterkere risiko for barns helse og utvikling enn selve samlivsbruddet. Selv om samlivsbruddet kan føre til en kortvarig periode med stress for de aller fleste barn, er bare en liten andel som opplever langvarige tilpasningsvansker dersom situasjonen roer seg etter bruddet. Men om konflikten vedvarer, kan det få fatale konsekvenser; En studie fra Folkehelseinstituttet viser en sammenheng mellom selvmordsforsøk og foreldrekonflikter. Barn som lever under langvarig konflikt mellom foreldrene har også økt risiko for å utvikle forskjellige typer psykiske lidelser og å falle ut fra skolen.

Barnevernstjenesten i Østfold rapporterte nylig om at 44 % av deres ungdomssaker dreier seg om barn som lever i konflikt mellom foreldrene, og at noen av disse sakene er så alvorlige at barnevernet til slutt må gå inn og overta omsorgen. Det er viktig at vi gjør alt vi kan for å forebygge disse alvorlige foreldrekonfliktene der barna ofte betaler den høyeste prisen.

Ved vanskelige samlivsbrudd kan familievernnet være med på å hjelpe foreldrene til å holde fokus rett sted. Familievernet må få større plass i disse sakene, og barna må få mulighet til å sette sine ord på hva samlivsbruddet innebærer for dem. En studie fra SINTEF fra 2011 viste at kun 4 % av alle barn ble hørt direkte under meglingsen mellom foreldrene. Her har det i det siste foregått en utvikling. Flere familievernkontor involverer barn i meklingsen og er engasjert i metodeutvikling. Dette er bra, men vi er på langt nær i mål. Å høre barn bør være regelen og ikke unntaket. Det er den eneste måten å sikre at man finner frem til en løsning som er bra for barna, og ikke bare for foreldrene. Ønsket om å bli hørt og sett var sterkt hos de aller fleste barna vi møtte i arbeidet med rapporten.

Den viktigste stemmen får sjelden sin rettmessige plass blant alt det praktisk og følelsesmessig kompliserte de voksne, og særlig foreldrene, er opptatt av.

Stadig flere av de konfliktfylte samlivsbruddene går direkte til domstolene. Nesten 80 % av sakene blir forliket der. Meklingspotensialet sier noe om at ressursene bør dreies mot familievernet, slik at sakene løses før de når domstolene. Systemet må kvalitetssikres bedre, og vi foreslår i denne rapporten noen alternative måter å gjøre det på.

FNs barnekonvensjon gir alle barn rett til å delta og ha innflytelse i alt som angår dem. Å høre barn er ikke frivillig, det er den plikt vi har etter artikkel 12 i konvensjonen. Men da må det legges til rette for at barn kan få si sin mening, og at høringen skjer på en barnevennlig måte. I konfliktfylte samlivsbrudd blir barnas stemme ofte borte i stormen. Vi må bygge et system som sikrer at dette ikke skjer.

Anne Lindboe

1. SAMMENDRAG

Barn som opplever at foreldrene deres går fra hverandre er ett av de temaene Barneombudet får flest henvendelser om fra privatpersoner – både barn og voksne. Vi får også jevnlig innspill fra fagpersoner som av ulike grunner er bekymret for barns opplevelser i forbindelse med en barnefordelingssak, og da spesielt i de såkalte høykonfliktsakene.

Barneombudet er bekymret for at selv om det sentrale temaet skal være hva som er *barnets beste*, kan det enkelte barn lett bli glemt i konflikten, slik at fokuset heller blir på foreldrenes rettigheter og behov.

Fokus på prosessen

Rapporten fokuserer på prosessen, altså hvilket system vi har for å møte de familiene som går igjennom et samlivsbrudd, og hvordan man håndterer disse sakene på ulike arenaer som i familievernet, i domstolen og i barnevernet. Rapporten har også et kapittel hvor barna selv beskriver hvilke konsekvenser samlivsbruddet mellom foreldrene har hatt for dem.

Ett av hovedbudskapene i rapporten er at barn i større grad må bli involvert i forbindelse med at foreldrene går fra hverandre, og at de som snakker med barna må ha kunnskap om å kommunisere med barn.

Familievernet

Når foreldre er til mekling i familievernet, dras barn sjelden direkte inn i prosessen. Det gjør at det kan være vanskeligere for foreldrene og meklere å finne en løsning som faktisk er den beste for barnet. Barneombudets ekspertgruppe mener familievernkontoret bør ha plikt til å tilby en time til barnet når foreldrene er til mekling. Barneombudet støtter denne anbefalingen. Barneombudet vil også anbefale at man utvider antallet timer med obligatorisk mekling. Familiene bør også innkalles til oppfølgingstime når det har gått en tid etter at meklingen er avsluttet.

Domstolen

Det er de siste årene gjort en del grep for at barnefordelingssaker skal bli håndtert bedre i domstolen. Forskning og mange henvendelser til Barneombudet, viser imidlertid at det fortsatt er store utfordringer når det gjelder å få til en prosess som ivaretar barna. Det har blant

annet vært rettet kritikk mot den saksforberedende prosessen. Dommere har en helt sentral rolle i å sikre at løsningen blir til barnets beste. Det er derfor viktig at dommere har tilstrekkelig barnefaglig kunnskap. Det bør etter Barneombudets oppfatning som et minimum stilles som krav at alle dommere som håndterer saker etter barneloven har blitt spesialiserte gjennom et kompetansehevingsprogram. I tillegg bør det vurderes om dagens organisering med at alle dommere og domstoler behandler barnefordelingssaker er hensiktsmessig.

Rapporten inneholder også en rekke andre forslag til tiltak innen domstolen, blant annet må det stilles krav om meklerkompetanse for å kunne mekle i barnelovssaker, og det må gis klarere føringer for hvordan den saksforberedende prosessen skal håndteres. Videre er det en utfordring at ikke all relevant informasjon kommer fram. Her må dommeren ta aktive grep.

Sakkyndige har ofte en sentral rolle i barnefordelingssaker i domstolen. I dag er det utfordringer både når det gjelder utforming av mandat til sakkyndig, utvelgelse av sakkyndig i den enkelte sak og ikke minst kvalitets-sikring av de sakkyndiges arbeid. Barneombudet kommer med en rekke forslag til tiltak som kan bidra til å forbedre ordningen.

Både dommere og sakkyndige snakker med barn. Barneombudet mener de bør ha praktisk trening i anerkjent samtalemetodikk som er tilpasset denne typen samtaler. For å sikre at barnas interesser blir ivare tatt i de mest konfliktfylte sakene, foreslår Barneombudet at dommeren som en hovedregel skal oppnevne en egen representant for barnet når saken kommer til hovedforhandling.

Barnevernet

I de mest konfliktfylte barnefordelingssakene er gjerne også barnevernet involvert. Barneombudet har en opplevelse av at disse to systemene ikke "snakker sammen", og anbefaler at myndighetene utreder forholdet mellom barnevernloven og barneloven. I tillegg må myndighetene iverksette tiltak som sikrer at barnevernet kartlegger barnets totale omsorgssituasjon der hvor det er bekymring for barnets omsorg under samvær. Fylkesnemnda bør også få kompetanse til å pålegge samværsforeldre hjelpetiltak, herunder tilsyn.

2. INNLEDNING

Bakgrunn for prosjektet

Barn som opplever at foreldrene deres går fra hverandre er ett av de temaene Barneombudet får flest henvendelser om. I 2011 fikk vi 150 skriftlige henvendelser, og ca 50 barn skrev til oss på vår Klar melding-tjeneste om dette temaet. Vi får også stadig innspill fra fagpersoner som av ulike grunner er bekymret for hvordan barn blir ivaretatt i forbindelse med barnefordelingssaker.

De sakene som kommer til Barneombudet handler ofte om barn som står mellom foreldre i høy konflikt. Dette preger barnas liv i stor grad. Ikke sjelden er det påstander om at en eller begge av foreldrenes atferd er skadelig for barnet. Foreldre skal gi barn trygge og stabile oppvekstvilkår, og det er derfor svært uheldig at de som skal stå barnet nærmest er i konflikt med hverandre. Samlivskonflikter kan ha ulike ansikter - de kan være stilltiende eller høylydte. Uavhengig av hvordan slike konflikter kommer til uttrykk, kan de få store helsemessige og sosiale konsekvenser for barna. I kapittel 3 forteller barn om hvordan konflikten mellom foreldrene påvirker dem på forskjellige måter i hverdagen.

Mange foreldre klarer å samarbeide, og gjør alt de kan for at barnet skal bli minst mulig preget av å ha foreldre som ikke bor sammen. Likevel vet vi at også disse barna kan ha større eller mindre utfordringer knyttet til det å ha to hjem. Det er heller ikke alltid at foreldre skjønner at barnet strever. Foreldre og omverdenen kan tro at det går fint for barnet. Kanskje ønsker vi voksne å tro på den "lykkelige skilsmissen", men det er få barn som ikke på en eller annen måte blir berørt av et brudd mellom foreldrene.

Samlivsbrudd er vanlig

I 2010 opplevde ca 10 000 barn under 18 år at foreldrene deres ble skilt, mens 13 200 barn samme år opplevde separasjon.¹ Statistisk sentralbyrå anslår også at 24 % av ekteskapene som inngås i dag vil ende i skilsmisse i løpet av de første ti årene.

For samboere med barn finnes det ingen presis statistikk. Imidlertid vet vi at oppløste samboerskap sto for 30 prosent av de 20 500 meklingssakene som ble avsluttet ved

familievernkontorene eller hos eksterne meklere i 2010. Samlet blir det da et høyt antall barn som hvert år opplever at foreldrene går fra hverandre.

Rapportens hovedfokus - prosessen

Det er mange måter å tilnærme seg temaet barnefordeling. Man kan for eksempel vurdere de materielle reglene om bosted, samvær og foreldreansvar, man kan analysere konkrete avgjørelser for domstolen eller se på samfunns- og helsemessige konsekvenser av konfliktfylte samlivsbrudd. I denne rapporten har vi valgt å fokusere på prosessen, altså hvilket system vi har for å møte de familiene som går gjennom et samlivsbrudd, og hvordan man håndterer disse sakene på ulike arenaer som i familievernet, i domstolen og i barnevernet.

Barn blir først ivaretatt når prosessen i barnefordelingssaker fungerer ut fra barnas behov. Barneombudet er opptatt av at for barn har ikke samlivsbruddet nødvendigvis en klar start eller slutt. Barn lever med konsekvensen av at foreldrene har flyttet fra hverandre både før og etter at det offentlige har vært inne i bildet. Derfor er det viktig at man ser på disse sakene som en pågående prosess for barna. Da er det enklere å se at man må møte de mange utfordringene disse sakene reiser på en helhetlig måte.

Til tross for at det sentrale vurderingstemaet i disse sakene skal være hva som er barnets beste, glemmes det enkelte barn lett i konflikten. Fokuset blir ofte heller på foreldrenes rettigheter og behov. I denne rapporten spør vi oss: Har de som kommer i kontakt med saken tilstrekkelig kompetanse til å se hva som er det enkelte barns beste? Og er dagens ordning med å høre barnet i familievernet og domstolen tilfredsstillende? Hvordan fungerer de "nye" saksbehandlingsreglene for domstolen, og hvordan kan man sikre at dommeren har fått tilstrekkelig informasjon om saken? Det er ofte tvil om hva som er faktum i de vanskeligste sakene. Det er avgjørende at de profesjonelle aktørene har nødvendig kompetanse til å gjøre gode vurderinger for barnet. Her spiller sakkyndige en helt sentral rolle – men hvordan fungerer denne ordningen? Og ikke minst – hvordan håndterer barnevernet disse sakene? Dette og flere temaer vil bli berørt i rapporten.

¹ SSB 2011, <http://www.ssb.no/ekteskap/>

Vi vil under de enkelte kapitlene komme med konkrete anbefalinger om tiltak som kan bidra til å bedre barns stilling i prosessen. Disse vil også bli oppsummert samlet til slutt i rapporten.

Barneombudet er ikke den eneste aktøren som er opptatt av disse problemstillingene. Vi vil blant annet trekke fram at Barne-, likestillings, og inkluderingsdepartementet (BLD) har hatt en arbeidsgruppe som har gitt ut rapporten «Tiltak for å redusere antall barnelovssaker for domstolen». Arbeidsgruppen kommer med en rekke forslag til tiltak om en del av de samme temaene vi skriver om i denne rapporten.

Domstolsadministrasjonen er også opptatt av temaet, og har fokusert på kompetanseheving hos dommere som behandler barnefordelingsaker. De organiserer for tiden et prøveprosjekt der det utprøves en forsiktig form for spesialisering i blant annet slike saker.

Temaet har også vært oppe politisk. Blant annet fremmet stortingsrepresentant Inga Marte Thorkildsen i juni 2011 en interpellasjon til Barneminister Audun Lysbakken, hvor hun tok opp spørsmål knyttet til rettsikkerheten for barn i barnelovssaker for domstolen.²

I forbindelse med vårt prosjekt har vi hatt møter med mange ulike fagpersoner og relevante institusjoner, blant annet Domstolsadministrasjonen, Norsk psykologforening, Barnesakkyndig kommisjon, Enerhaugen familievernkontor, Asker og Bærum familievernkontor, Stavanger familievernkontor, Alternativ til Vold i Stavanger, tidligere sorenskriver Øyvind Smukkestad, Fylkesnemndleder Geir Kjell Andersland, psykolog Magne Raundalen, psykolog og advokat Grethe Nordhelle, psykolog Terje Galtung, forskerne Kristin Skjørten, Carolina Øverlien og Åse Langballe ved NKVTS (Nasjonalt kunnskaps-senter om vold og traumatisk stress) og Kari Gamst ved RVTS (Regionalt ressurs-senter om vold, traumatisk stress og selvmordsforebygging), det danske Børnerådet, Konfliktrådet i Trondheim, førstelektor Kate Mevik, journalist Fritz Leo Breivik og familierapeut Kristin Dahl. I tillegg har vi diskutert rapportens tema

med mange dommere, sakkyndige, advokater og andre som er opptatt av temaet på ulike faglige tilstelninger. Sitatene fra fagfolk i rapporten stammer ikke bare fra de personer som er konkret nevnt her, men også fra fagfolk vi har møtt på ulike arrangementer.

For en nærmere redegjørelse av barns innspill til rapporten, se neste kapittel.

3. BARNAS STEMME I RAPPORTEN

² Interpellasjon i Stortinget 8. juni 2011, sak nr 4.

FNs barnekonvensjon artikkel 12 sier at barn har rett til å bli hørt i saker som angår dem, og at barns meninger skal tillegges vekt.

Barneombudet har vært i kontakt med en rekke barn i forbindelse med dette prosjektet, både i forkant av og igjennom hele prosjektperioden. Hovedmålsetningen med dette er å bidra til at barnas meninger og erfaringer høres og tas med i betraktning når myndighetene tar beslutninger som angår denne gruppen barn.

Noen av barna har selv tatt kontakt, enten via telefon eller Barneombudets Klar melding-tjeneste. I forbindelse med prosjektet opprettet Barneombudet i tillegg en ekspertgruppe som bestod av barn med erfaring med det å leve mellom foreldre som er i høy konflikt etter et samlivsbrudd. Vi har også hatt enkeltstående ekspertmøter med barn i prosjektperioden.³

Kontakten med barna har vært svært nyttig og lærerik for Barneombudet. Gjennom å gi av sine erfaringer, har de bidratt med å løfte fram ulike viktige problemstillinger knyttet til tematikken konfliktfylte samlivsbrudd. Ekspertene har i tillegg utformet råd, både til foreldre som går fra hverandre, og til myndighetene.

Klare meldinger

Klar melding er Barneombudets nettbaserte svartjeneste om barns rettigheter. Her kan barn spørre om alt som har å gjøre med barn og unges rettigheter. Spørsmål og svar blir lagt ut i anonymisert form på vår nettside. Et høyt antall av henvendelsene til denne tjenesten handler om samlivsbrudd.

Ekspertmøter

I forbindelse med dette prosjektet har vi invitert til to ekspertmøter:

Ekspertmøte med barn som har erfaring med sakkyndige og dommere i barnefordelingsaker
11. november 2011 møtte to rådgivere fra Barneombudet tre barn i Stavanger. De hadde alle erfaringer med at spørsmålene om hvor de skulle bo, og om samvær, hadde vært oppe for domstolene. Barna var i alderen 14- 17 år. Barna ble rekruttert gjennom Alternativ til vold i Stavanger, hvor barna også hadde mottatt ulike former for oppfølging og terapi.

Ekspertmøte med barn fra "Vanlig, men vondt"
Barneombudet hadde den 23. september 2011 møte med ungdommer som deltar i en «Vanlig, men vondt»-gruppe i Kristiansand kommune. «Vanlig, men vondt» er et tilbud til barn som har opplevd samlivsbrudd. Ungdommene delte av sine erfaringer både med dette tilbudet, og det å ha foreldre som ikke lever sammen lenger.

Telefonsamtaler med barn

Barneombudet får jevnlig telefonhenvendelser med spørsmål om råd og hjelp fra barn som står midt oppe i en konflikt mellom foreldrene. Disse samtalene gir et nyttig bakteppe for hva mange barn strever med i denne typen saker. I tillegg har vi hatt lengre telefonsamtaler med ungdom som har ønsket å gi råd til Barneombudet i forbindelse med dette prosjektet, på bakgrunn av sin egen livserfaring.

Ekspertgruppen

Barneombudet etablerte 4. mai 2011 en ekspertgruppe med barn som har erfaring med det å leve mellom foreldre som er i høy konflikt etter et samlivsbrudd. Ekspertgruppen bestod ved oppstart av syv barn i alderen 11- 17 år. Barna ble i hovedsak rekruttert fra Enerhaugen Familievernkontor i Oslo, og har alle hatt ulik oppfølging og hjelp fra dette familievernkontoret. Ekspertgruppen har hatt til sammen fem møter med barneombud Reidar Hjermann og to rådgivere ved Ombudets kontor. Hvert møte har vart om lag 3 timer.

Barnas rolle har vært ekspertrollen, ved at de har delt sine erfaringer, synspunkter og råd med Barneombudet. Møtene har ikke hatt et terapeutisk preg. En representant fra Enerhaugen Familievernkontor har imidlertid vært til stede på alle møtene, i tilfelle det skulle oppstå situasjoner som kunne tilsi at det enkelte barn skulle ha behov for oppfølging i ettertid. Vi vurderer det som viktig å kunne ha back-up fra fagpersoner som kan følge opp barna når det etableres ekspertgrupper av barn med belastende erfaringer.

Foreldrene til de fleste av barna i ekspertgruppen var ikke i lenger i konflikt med hverandre om bosted og samvær. Det var stort sett oppnådd enighet mellom de voksne i disse spørsmålene. Imidlertid opplevde flere av barna at avtalene som var inngått mellom de voksne ikke tok like godt hensyn til barnas ønsker og behov. Felles for alle barna var at foreldrene deres hadde samarbeidsproblemer av en slik art og grad at dette preget barna hverdag, for noen av dem i stor grad. For noen av barna hadde disse problemene vært en del av livet deres i over 10 år.

³ Fra tid til annen inviterer Barneombudet grupper av barn med ulike erfaringer til kortere møter. I motsetning til ekspertgruppene møter Ombudet disse barna bare en gang.

4. KONFLIKTENS KONSEKVENSER FOR BARN

De fleste barn som blir bedt om å fortelle om den dagen da de fikk vite at foreldrene deres skulle flytte fra hverandre, klarer å gjenkalle dagen i detalj:

"Selv når hendelsen er noe tilbake i tid kan de beskrive nøyaktig hvor de satt, hvilke klær foreldrene hadde på seg, og hva de hadde spist til middag den dagen de ble fortalt om samlivsbruddet."

Familieterapeut

På tross av at et samlivsbrudd kan forstås som en prosess hvor endringene i forholdet mellom de voksne skjer over tid, er det ofte den praktiske forandringen det blir satt fokus på. Det at familien ikke lenger skal bo sammen er jo også det synbare.

A. BARNAS ERFARINGER

Mange barn reagerer med sorg, sinne og fortvilelse når samlivsbruddet blir kjent for dem - det er både vanlig og helt naturlig. Hvordan de på sikt vil takle den strukturelle endringen, kommer an på flere forhold.

Barn som Barneombudet har vært i kontakt med påpeker at for dem er det prosessen som er det viktige. For mange av dem er den ikke avsluttet i det øyeblikket foreldrene har blitt enige om bosted og samværsspørsmålene, og har etablert seg i separate boliger. Budskapet er helt enkelt at for mange foreldre kan kanskje samlivsbruddet være en prosess med en relativ klar start og slutt, men for barn kan et samlivsbrudd vare i mange år. Selv om det både er trist og vanskelig at familien ikke skal bo sammen lenger, er det de voksnes håndtering av samlivsbruddets ulike faser som gjerne har en sentral posisjon i barnas fortellinger. Konflikten påvirker barna på ulikt vis, blant annet etter konfliktens art og grad. Videre vil også konfliktens lengde virke inn på barnas livskvalitet. Vi har vært i kontakt med barn som har ulike erfaringer, og vil gjennom hele rapporten presentere disse slik de er blitt fortalt oss.

Selv om ikke alle barna har opplevd gjentatte rettssaker, er budskapet deres viktig. Dette er hovedsakelig fordi det så klart framgår at konflikter mellom foreldre har konsekvenser for barna, selv om de ikke utspiller seg i domstolen. Noen av konfliktene er såpass langvarige at de kan påføre barna alvorlige problemer.

"Det koster mye krefter. Jeg var borte i nesten hele åttende klasse. Var sjuk, men ikke ordentlig. Var bare slapp, sliten, hadde ikke lyst til å stå opp. Var hjemme og så på tv."

Jente, 15 år

Den høye konflikten

For en ikke ubetydelig andel av de mange barna som opplever at foreldrene går fra hverandre, er konflikten mellom foreldrene intens og/eller langvarig. Noen saker havner også for domstolen. Antallet barnefordelingssaker for domstolen er økende. Både fra forskningen og praksisfeltet meldes det om at andelen gjentatte søksmål er stigende. I Kocks rapport var om lag en tredjedel av sakene som ble fremmet for domstolene behandlet tidligere.⁴

For barna medfører dette uro og uforutsigbarhet. Ett er ikke å vite hvordan hverdagen vil bli etter neste domstolsbehandling. Noe annet, og langt mer belastende, er det å måtte leve i en krigslignende sone mellom to foreldre.

"Konflikter mellom foreldrene er blant de viktigste årsakene til psykiske og sosiale problemer blant barn som ikke bor sammen med begge foreldre."⁵ Dette gjelder særlig når foreldre involverer barna i problemene, og forsøker å få dem til å ta parti mot den andre forelder.

"Når pappa vil ha meg, er jeg et trofé og ikke ungen hans."

Jente, 15 år

Flere av barna Barneombudet har vært i kontakt med, gir uttrykk for at foreldrene bruker dem som et middel for å såre hverandre. Andre forteller om det å måtte ta vare på den ene eller begge av foreldrene mens kampene mellom dem pågår. En jente som har opplevd foreldrene sine stå i en årelang konflikt, om blant annet bosted og samvær, forteller:

"Jeg har tatt ansvar for pappa hele livet. Når man blir lært opp til at man skal ta vare på foreldrene sine når man er liten, følger det en hele tiden. Det er jævlig slitsomt."

Jente, 17 år

Når barn tar på seg for mange voksenoppgaver, såkalt parentifisering, har det helt klart oppstått en ubalanse i familiens omsorgssystem.

⁴ Kock (2008)

⁵ Thuen (2004) Livet som deltidsforelder – i Skjørten (2010) s. 101

Parentifiseringen medfører at barnet trekkes inn i en voksenverden det ikke er modent for, eller gis flere belastninger enn det som er vanlig eller ansett som forsvarlig ut fra alder og modenhet⁶. Det er tre former for parentifisering: emosjonell, praktisk og bruk av barnet som maktmiddel for å ramme andre. I saker med høy konflikt er risikoen stor for at en eller flere av disse formene kan manifestere seg.

Det er et velkjent fenomen at det å stå i en nærmest kronisk konflikt tærer på foreldre. Dette kan føre til at de får vansker med å ivareta omsorgen for barna sine ut fra spesielt tre forhold: For det første tapper konflikten dem for krefter, slik at de har mindre overskudd å bruke på barnet. Slik kan eksempelvis omsorgssystemet i familien komme i ubalanse. For det andre har flere av de foreldre som ikke makter å leve i rimelig harmoni med hverandre moderate eller alvorlige psykiske lidelser, med de konsekvensene det har for barnas omsorg. For det tredje vil konfliktnivået prege familieklimaet, enten det innebærer høylytte konflikter eller avvisning og ignorering. Dette vil som oftest virke skremmende på barn mens det pågår, og etterlate dem med en utrygghetsfølelse i etterkant⁷.

Noen barn lever også i frykt for at foreldrene skal reise ny sak. Andre har nærmest avfunnet seg med at foreldrene deres aldri kommer til å bli enige, og at den ene av dem jevnlig vil reise ny sak for domstolen. En jente på 14 år forteller nøkternt og rolig i møte med barneombudet:

"Jeg flyttet fra far da jeg var 7 år. Det har vært retts-sak mer eller mindre to ganger i året siden vi flyttet. Jeg sluttet å ha samvær da jeg var 12 år. Brødrene mine på 7 og 12 år har samvær 4 timer i måneden. Far har fått stadig mindre samvær for hver ny retts-sak."

En gutt skriver til Barneombudet:

"Jeg vil ikke ha samvær med pappa, hjemme hos pappa. Men pappa vil tvinge meg, ellers sier han at han skal gå til retten og tvinge mamma sånn at mamma kanskje mister meg. Jeg har ADHD og kona til pappa er ikke snill med meg, og sier at hun ikke liker meg - og at jeg er ekkel. Jeg synes hun er slem og jeg liker henne ikke, men pappa vil ikke høre på meg."

Om å bli påført skyldfølelse og dårlig samvittighet

Selv om det kan råde enighet mellom foreldrene om avtalen, er det ikke sikkert at barna er tilfreds med ordningen. Flere forteller at de synes det er slitsomt å måtte ta hensyn til foreldrenes ønsker, og opplever det som vanskelig å ta dette opp med foreldrene. Dels handler dette om at de ikke ønsker å skuffe foreldrene, og dels fordi de selv opplever det som smertefullt å håndtere foreldrenes reaksjoner.

"Pappa blir så utrolig lei seg når jeg sier at jeg ikke kan komme på onsdagssamværet. Han avslutter alltid sånne samtaler med å si kos deg og ta vare på deg selv. Det klarer jeg jo ikke når han blir sånn."

Gutt, 16 år

I dette tilfellet handler det ikke om at mor og far er uenige seg i mellom. Og utenfra kan det hele se ut som et samlivsbrudd som blir håndtert fornuftig og riktig av foreldrene. Gutten selv vil gjerne ha samvær med sin far, men det er ikke alltid det passer. Han synes det er slitsomt at faren appellerer til hans dårlige samvittighet.

En annen gutt sier det slik:

"Hvis jeg sier i mot pappa, blir han ikke sint, blir heller stille og lager dårlig stemning. Han blir lei seg."

Ingen av guttene sier noe om at fedrene deres aldri appellerte til deres dårlige samvittighet før samlivsbruddet. Imidlertid trekker de fram dette som et moment som medvirker til at de opplever samlivsbruddet mellom foreldrene som slitsomt og vanskelig.

Når foreldrene ikke klarer å kommunisere med hverandre

Mange foreldre makter ikke å være foreldre sammen etter et samlivsbrudd. Riktignok kan de være gode foreldre hver for seg, men de håndterer ikke en viktig dimensjon ved foreldrerollen – det å kommunisere om barnet sitt med den andre forelderens.

"Foreldrene mine er ikke venner og fungerer dårlig i samarbeid. De unngår hverandre og prøver å ha så liten kontakt som mulig."

Gutt, 17 år

Gutten framstår som trist og lei når han beskriver den fastlåste situasjonen mellom foreldrene sine. Selv om konflikten mellom dem sjeldent eller aldri kommer verbalt til uttrykk, har det følelsesmessige konsekvenser for gutten. Den vedvarende tausheten er trykkende.

Det er ikke uvanlig at foreldre bruker barna som budbringere når de har noe de skulle ha sagt til den andre forelderens.

"Jeg må være kontakten mellom foreldrene mine. De snakker noe på telefonen, men da krangler de nesten bare. En kveld måtte jeg gå til pappa og levere penger fordi mamma skyldte han penger."

Gutt, 16 år

Det å være sendebud oppleves som slitsomt og vanskelig for de barna Barneombudet har vært i kontakt med. En jente opplevde det som så sterkt og utmattende at det en dag bare sa stopp:

"Før hadde mamma en liten bok, hvor hun skrev ned info – som jeg måtte levere til pappa og tilbake. Til slutt sa jeg at de måtte kaste den boka."

Jente, 15 år

Foreldrene hennes hadde opprettet et system som ivaretok deres behov for informasjonsutveksling. Ingen av dem hadde spurt henne hva hun tenkte om systemet, eller hvordan hun opplevde det. Tilsynelatende kunne dette se ut som en hensiktsmessig og dannet måte å ivareta sine foreldreforpliktelser på. For jenta var det både det usagte og den andre forelderens reaksjon på beskjedene i boka som påførte henne frustrasjon og uro.

"Det er bedre med en bok enn å måtte si det selv. Hvis det er noe jeg skal si til mamma fra pappa som han er irritert for, så hever han stemmen når han snakker med meg."

Gutt, 17 år

Gutten her beskriver det å måtte representere den andre forelderens. Han må både motta og håndtere farens følelser overfor moren. For han hadde det vært lettere "bare" å levere et skriftlig budskap.

Også andre beskriver lignende situasjoner:

"Hvis jeg måtte videreformidle det pappa sa til mamma, så kjeftet hun på meg for det han sa."

Jente, 17 år

Økonomi

De fleste samlivsbrudd har også en økonomisk dimensjon, og for mange foreldre kan et samlivsbrudd føre til store endringer rent økonomisk. Enkelte har hevdet at mange konflikter rundt samvær kan knyttes opp mot rene økonomiske avveininger. Andre forteller at så altfor mange barn trekkes inn i foreldrenes diskusjoner omkring bidrag og utgiftsfordeling. Noen blir innviet fullt ut i samlivsbruddets økonomiske side:

"Pappa tror han ikke trenger å kjøpe klær og utstyr siden han betaler barnebidrag. Pappa har vist oss regnskapet."

Gutt, 15 år

Andre merker konsekvensene av den økonomiske fordelingen mellom de voksne:

"Pappa sa en gang at han kunne tatt oss med på ferie, hvis han ikke hadde måttet betale barnebidrag, for det er så lite igjen. Det gir dårlig samvittighet."

Søsken, 11 og 17 år

Disse små bruddstykkene viser litt av hverdagen til en gruppe barn som har opplevd samlivsbrudd.

⁶Valleau et al. i Haugland (2006) s.24

⁷Kvillo (2010)

B. Ekspertgruppens råd

Råd til foreldre etter et samlivsbrudd

1. Det er lov å være trist, men ikke la det gå ut over barnet.
2. Ikke spill på dårlig samvittighet – det gjør det ikke noe bedre.
3. Snakk med barnet før dere tar avgjørelser.
4. Ikke bruk barnet som budbringer.
5. Samarbeid om store anledninger.
6. Ta hensyn til hva barnet mener om viktige ting, som for eksempel konfirmasjon.
7. Jo mer de prøver å styre, jo dårligere forhold får man.
8. Barn trenger ikke involveres i økonomiske diskusjoner.
9. Foreldre må ikke snakke stygt om hverandre.

Andre innspill fra ekspertgruppen

1. Det bør være en egen time for barnet på familievernkontoret i forbindelse med mekling.
2. Barnet må få oppfølgingstime etter en viss tid for å snakke om avtalen om bosted og samvær.
3. Barnet må ha tillit til den barnet snakker med.
4. Den som snakker med barn, må vite hvordan man skal snakke med barn.
5. Små barn må ikke bli oversett, og må få egen tid hos familievernkontoret.
6. Samtalegrupper på skolen må drives av kvalifiserte personer.

5. RETTSLIG BAKTEPPE

A. KORT OM MENNESKERETTLIGE UTFORDRINGER

Når foreldre går fra hverandre vil det i utgangspunktet være opp til dem å bestemme hvor barnet skal bo, og hvor mye samvær barnet skal ha med den andre forelderen. Reglene om bosted, samvær og foreldreansvar står i barneloven.⁸ Barnet skal få mulighet til å uttale seg i tråd med sin alder og utvikling, og skal ha stadig større innflytelse på avgjørelsen. Samtidig har staten et overordnet ansvar for å ha regler som både sikrer barnet beskyttelse der det er behov for det, og at barnet får ha kontakt med begge foreldrene dersom det er et gode for barnet. Det oppstår dermed et trekantforhold mellom barnet, foreldrene og staten, noe som reiser en rekke menneskerettslige utfordringer. Det ligger utenfor denne rapportens rammer å gå detaljert inn på dette. Vi vil likevel synliggjøre noen av de menneskerettslige dilemmaene en står overfor.

Hvordan kan man både ivareta barns rett til kontakt med begge foreldre der det er bra for barnet, og samtidig få beskyttet barn når det er nødvendig? Foreldre har også rett til familieliv og kontakt med sine barn. Hvor langt går foreldrenes rettigheter i forhold til barnas? Staten har en plikt etter barnekonvensjonen artikkel 19 til å beskytte barn mot vold og overgrep, men hvor langt kan staten gå i å gripe inn i relasjonen mellom barn og foreldre?

Ett av barnekonvensjonens grunnprinsipper – artikkel 3 – sier at barnets beste skal være et grunnleggende hensyn i alle saker som berører barn. Det gjelder også i disse sakene. Men hvordan fyller vi dette begrepet med mening? Andre bestemmelser i konvensjonen kan gi noen føringer. Barnekonvensjonen har som utgangspunkt at det er best for barn å vokse opp med sine foreldre. Artikkel 18 synliggjør at begge foreldre i prinsippet har et ansvar for barnets oppdragelse og utvikling. Samtidig sier bestemmelsen at også for foreldrene skal barnets beste komme i første rekke. For å hjelpe

foreldrene i oppgaven, pålegger artikkel 18 norske myndigheter å yte egnet bistand til foreldre slik at de kan oppfylle sine plikter. Her har for eksempel familievernet en viktig rolle.

Artikkel 9 går inn på når myndighetene kan gripe inn i familielivet. Samtidig heter det at barn som er atskilt fra en eller begge av sine foreldre, skal få opprettholde en personlig forbindelse og direkte kontakt med begge foreldrene regelmessig, med mindre dette er i strid med barnets beste. Igjen må man spørre seg hva som skal til for at det vil være best for barnet å ikke ha kontakt, eller å ha begrenset kontakt med foreldrene. Hvor skadelig skal en forelders oppførsel være før man for eksempel stopper samvær?

Også Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen artikkel 8 gir barn og foreldre gjensidig rett til samvær med hverandre.⁹ Men hvem vinner fram dersom foreldre og barns interesser er i konflikt? Den europeiske menneskerettighetsdomstolen (EMD) har uttalt at hensynet til barnet kan være en legitim begrunnelse for at samvær skal stoppes eller begrenses. Samtidig sier domstolen at det som et utgangspunkt skal mye til for å kunne stoppe samvær.¹⁰ Det er en viktig problemstilling om EMDs tilnærming i tilstrekkelig grad ivaretar barnas behov.¹¹ EMD har uttalt at det er særlig aktuelt at barnets interesser vinner fram der kontakt med en forelder kan innebære en skade på barnets helse og utvikling.¹² Det er derfor viktig at vi har et system som sikrer at man får fram hvilke konsekvenser det har for barnet å bo hos, eller ha samvær med en forelder dersom kontakten kan være til skade for barnet.

B. BARNES RETT TIL BESKYTTELSE

En av grunnene til at Barneombudet satte i gang et prosjekt for å se nærmere på hvordan barnefordelingssaker håndteres, var at vi i mange år har fått henvendelser fra både voksne privatpersoner, barn og fagfolk om at barns rettsikkerhet i barnefordelingssaker ikke er

godt nok ivaretatt. Dette er særlig alvorlig der det er påstander om at barnet risikerer å bli utsatt for vold, overgrep eller andre krenkelser hos den ene forelderen.

Selv om det primært er foreldrene som har ansvar for barnets omsorgssituasjon, går barnekonvensjonen langt i å pålegge statene plikter for å forebygge vold, overgrep og omsorgssvikt i hjemmet.¹³ Artikkel 19 pålegger norske myndigheter:

”å foreta alle egnede lovgivningsmessige, administrative, sosiale og opplæringsmessige tiltak for å beskytte barnet mot alle former for fysisk eller psykisk vold, skade... mens en eller begge foreldre, verge(r) eller eventuell annen person har omsorgen for barnet.”

Det betyr at norske myndigheter både må ha lover som gir barn reell beskyttelse, og en prosess som sikrer at dette gjennomføres i praksis. Også EMK artikkel 3 er relevant i denne sammenheng, da den til en viss grad forplikter staten til å gripe inn for å hindre at barn blir utsatt for nedverdiggende behandling, slik som overgrep, mishandling osv. En norsk domstol vil for eksempel ha plikt til å stoppe eller begrense samvær dersom det er nærliggende fare for at en forelder vil utsette barnet for overgrep.¹⁴

Én ting er når man vet at det er en reell risiko for at barnet utsettes for alvorlige forhold som overgrep. Problemstillingene i disse sakene er imidlertid ofte at det er tvil om hva som er faktisk i saken. Det er også et spørsmål om hvor alvorlig forholdene må være for at det anses som best for barnet at kontakt med en forelder begrenses.

At et barn kan bli utsatt for alvorlige krenkelser fra dem som nettopp skal beskytte det og gi det omsorg, kan vekke et sterkt ubehag hos oss voksne. I tillegg kan disse sakene være svært kompliserte og vanskelige å komme til bunns i. Det kan derfor være lett å bagatellisere eller så tvil om hva barnet faktisk opplever.

I denne rapporten vil vi særlig sette søkelys på at profesjonelle som kommer i kontakt med barn i forbindelse med et samlivsbrudd, må få kompetanse til å få fram barnets historie. Det er barnet som skal stå i sentrum, og da må vi tørre å høre det barnet har å fortelle, og ta inn over oss at noen barn utsettes for krenkelser av sine foreldre.

I en del barnefordelingssaker har en forelder vært anmeldt til politiet. Ofte har straffesaken blitt henlagt, men påstander om vold og overgrep kan dukke opp igjen i barnefordelings-saken. I noen av sakene er også barnevernet involvert. Barneombudet er bekymret for at barnet i disse kompliserte sakene må forholde seg til ulike systemer og mange personer og at barnets behov kan forsvinne i prosessene. Som nevnt i kapittel 7D mener vi man må se nærmere på om barnevernssaker og barnelovssaker i større grad kan behandles sammen. Det er også viktig at man ser på hvordan strafferettsapparatet møter disse barna, slik at belastningen på barna blir minst mulig.

På bakgrunn av mange henvendelser til Barneombudet, frykter vi at det noen ganger stilles for strenge krav til bevis for at et faktum legges til grunn i domstolen når saken behandles etter barneloven. Hvis dette stemmer, er det barnet som må bære risikoen ved fortsatt å måtte ha kontakt med en forelder som krenker det. En reell beskyttelse av barn krever at de profesjonelle som kommer i kontakt med barnet har kunnskap om hvilke konsekvenser det har for barnet å ha kontakt med foreldre som krenker det, og at de evner å handle ut fra denne kunnskapen.

Det er også et viktig poeng at barn som er utsatt for alvorlige krenkelser fra en forelder ofte er avhengig av at den andre forelderen klarer å beskytte barnet. Det betyr at denne forelderen må orke, tørre og ha råd til å stå opp mot den forelderen som krenker barnet. Barneombudet mener barnevernet må få en langt klarere rolle i disse sakene.

⁸ Lov om barn og foreldre av 8. april 1981 nr 7

⁹ Barnekonvensjonen artikkel 16 har en lignende bestemmelse om barns rett til familieliv.

¹⁰ Søvig (2009) s. 146

¹¹ Søvig (2008) vedlegg i NOU 2008: 9 Med barnet i fokus s. 116.

¹² Søvik (2009) s. 144

¹³ Lassen og Stang (2008) s. 139

¹⁴ Søvig (2008) vedlegg i NOU 2008: 9 Med barnet i fokus s. 117

Myndighetene har foretatt flere lovendringer for å bedre barns rettssikkerhet på dette området, bl.a. endringer i barneloven § 48 og 43.¹⁵ Regjeringen har nedsatt en ny arbeidsgruppe som skal se nærmere på hvordan barn kan beskyttes enda bedre i barnefordelingsaker der det er risiko for overgrep og vold fra en av foreldrene. Barneombudet er svært glad for at regjeringen setter fokus på dette temaet, og vi forventer at det tas grep som sikrer barn reell beskyttelse i disse sakene.

C. BARNES BESTE I BARNEFORDELINGSSAKER

Som nevnt er barnets beste et overordnet prinsipp, nasjonalt og internasjonalt, i spørsmål som angår barn. Begrepet har dermed en sentral posisjon i alle barnefordelingssaker – både før og etter at det offentlige systemet eventuelt kommer på banen. Rent praktisk betyr det at hensynet til barnets beste skal være det sentrale vurderingstemaet i alle avgjørelser i en hver barnefordelingssak, uavhengig av hvem som tar avgjørelsen.

I NOU 2008:9 forklares dette enkelt og pedagogisk slik:

”Etter gjeldende rett skal hensynet til barnets beste være det avgjørende kriterium både når foreldrene selv skal avgjøre spørsmål knyttet til barn etter samlivsbrudd, og når spørsmålet skal avgjøres av forvaltningen eller domstolene. Både internasjonale konvensjoner og norske lovregler inneholder bestemmelser om at hensynet til barnets beste skal gå foran konkurrerende interesser.”¹⁶

I barneloven § 48, slås det uttrykkelig fast at hensynet til barnets beste skal være det sentrale både i avgjørelsesprosessen og for resultatet i den enkelte sak:

”Avgjerder om foreldreansvar, om kvar barnet skal bu fast og om samvær, og handsaminga av slike saker, skal først og fremst rette seg etter det som er best for barnet.”

Regelen innebærer at alle som har befattning med en barnefordelingssak – både advokater, dommere, sakkyndige og meklere – må ha barnets beste for øye når de håndterer disse sakene.

Ved siden av å være et kriterium for avgjørelsen i det enkelte tilfellet, er barnets beste altså også en rettesnor for saksbehandlingen av disse sakene.

Kort om barnets beste i FNs barnekonvensjon

Prinsippet om barnets beste er nedfelt i FNs barnekonvensjon artikkel 3 nr. 1:

”Ved alle handlinger som vedrører barn og som foretas av offentlige eller private velferdsorganisasjoner, domstoler, administrative myndigheter eller lovgivende organer, skal det først og fremst tas hensyn til hva som gagnar barnet best.”

I artikkelen benyttes både formuleringen *barn* og *barnet*. Bestemmelsen gjelder både på gruppe og individnivå. Om det er det enkelte barn eller gruppen barn man skal ha i tankene, beror på hva avgjørelsen gjelder, og hvem som tar avgjørelsen.

Når Stortinget forholder seg til begrepet, har det barn som gruppe for øyet. Her vil diskusjonen dreie seg om hva som generelt er å anse som beste for barn. Hvilken meklingsordning vil være best egnet til å ivareta barns interesser når foreldre har besluttet å flytte fra hverandre? For domstolene er det derimot det enkelte barnet som står i fokus. Hvor vil Kari og Ola få det best – hos mor eller far?

Innholdet i prinsippet

Artikkel 3 inneholder ingen definisjon av barnets beste. Årsakene til dette er mange og sammensatte. Dels handler det om at det verken er mulig eller ønskelig å utforme en definisjon som skal gjelde for alle barn, i alle aldre, i ulike kulturer og i ulike livssituasjoner. Dels er det knapt mulig å utforme en definisjon som ville kunne stå seg over tid fordi vår kunnskap om barn stadig er i utvikling.

Vår egen barnelov angir heller ikke hvilke momenter som skal inngå i en barnets bestevurdering. Tanken har vært at en slik angivelse kan ta fokus bort fra hovedregelen om en konkret vurdering av forholdene i det enkelte tilfellet.¹⁷

Ettersom begrepet grunnleggende sett er åpent, gir det en mulighet til å foreta helhetlige vurderinger av det individuelle barnets situasjon.¹⁸ For å gi begrepet et meningsinnhold, må man ta utgangspunkt i barnekonvensjonens grunnprinsipper, i konvensjonens øvrige enkeltartikler og i rettspraksis. Videre må man hente kunnskap i den forskningen som til enhver tid foreligger om barn, og ikke minst bygge på barn og unges egne synspunkter.

Barnets beste satt på spissen

I utgangspunktet er det slik at det er foreldrene til barnet som kan ta beslutninger som gjelder barnet, og barnet skal ha stadig større innflytelse ettersom det blir eldre. Det legges til grunn at de aller fleste foreldre vil gjøre dette på best mulig måte for - og i dialog med barnet.

Men barnets beste behøver ikke alltid å stemme overens med hva barnets foreldre mener det er. I slike tilfeller kan interessekonflikten mellom barnets beste og foreldrenes ansvar og rettigheter komme til syne.

Betydningen av begrepet *barnets beste* blir ytterligere satt på spissen i situasjoner hvor foreldrene er uenige seg imellom. I barnefordelingssakene er det ofte slik. Begge parter vil kunne hevde at de vet hva som er best for barnet deres. I slike tilfeller er risikoen stor for at barnets interesser kan bli tilsidesatt. Fra familievernkantor Barneombudet har vært i kontakt med, rapporteres det om tilfeller hvor konflikten mellom de voksne er så stor og altoppslukende at barnets interesser og behov aldri blir et reelt tema.

Det er viktig at de systemene myndighetene har opprettet for å håndtere disse konfliktene fungerer på en slik måte at barnets beste blir utredet på en betryggende måte.

Merknad fra FNs barnekomité til Norge om barnets beste

FNs komité for barns rettigheter roste norske myndigheter i sine merknader til Norge i 2010, for at barnets beste blir framhevet som et veiledende prinsipp i saksbehandlingsreglene for barnefordelingssaker fra 2004.¹⁹ Imidlertid er komiteen betenkt over at prinsippet likevel fortsatt ikke er fullt ut implementert i denne typen saker. Videre uttrykker komiteen bekymring over at ”de som er ansvarlige for å ta hensyn til barnets beste, ikke alltid har god nok opplæring til å ta en grundig vurdering av hva som er til det beste for barnet i hvert enkelt tilfelle.”

Komiteen anbefaler derfor Norge å videreføre og styrke arbeidet med å sikre at barnets beste som et generelt prinsipp blir godt innarbeidet i alle lovbestemmelser, og i rettslige og administrative beslutningsprosesser, herunder familie-relaterte prosesser.

¹⁵ I 2006 ble det presisert i barneloven at samvær skal nektes der det ikke er til barnets beste, jf § 43 (1). Barneloven § 48 ble også endret slik at det fremgår tydelig at det i avgjørelsen skal tas hensyn til at barnet ikke må bli utsatt for vold eller på annen måte risikere skade på sin fysiske eller psykiske helse. Forarbeidene til lovendringene understreker at det ikke kan legges vekt på enhver påstand om overgrep når man skal vurdere hva som er barnets beste. Samtidig kan det ikke kreves sannsynlighetsovervekt for at mistanke om vold og overgrep skal kunne legges til grunn for å nekte samvær.

¹⁶ NOU 2008: 9 Med barnet i fokus s. 35

¹⁷ NOU 2008: 9 Med barnet i fokus s. 37

¹⁸ Alston (1994) s. 1-25

¹⁹ FNs barnekomités avsluttende merknader til Norge i 2010

D. BARNES RETT TIL Å BLI HØRT

1. Generelt om barnets rett til å bli hørt i saker etter barneloven

Både barnekonvensjonen og barneloven gir barn rett til å uttale seg om forhold som angår dem selv, for eksempel om hvor de skal bo. Barnekonvensjonen artikkel 12 slår fast at barn har rett til å få si sin mening i alle saker som berører dem, og de skal særlig gis anledning til å bli hørt i enhver rettslig og administrativ saksbehandling som gjelder dem. Etter barneloven § 31 skal alle barn fra de har fylt 7 år, og også yngre barn hvis de har en mening, få uttale seg før det blir tatt avgjørelser om personlige forhold for dem.

Barn som aktivt subjekt

Retten til å bli hørt synliggjør at barnet er et aktivt subjekt som skal få bidra inn i beslutninger ut i fra sine evner og muligheter. Det har vokst fram et positivt syn på barnets forutsetninger for å komme med informasjon om vanskelige temaer i livet sitt, og at det er viktig å snakke med barnet for å få kjennskap til hvordan barnet egentlig har det.²⁰

Å sikre at barnet får komme til orde i saker som berører det, kan begrunnes i flere forhold. Helt sentralt er barnets behov for å bli sett og lyttet til. Forskning om barns medvirkning viser at barn gjerne både vil ha informasjon og selv få uttale seg i spørsmål om bosted og samvær.²¹ Men det er også et viktig poeng at man ved å lytte til barnet, lettere kommer fram til en løsning som er til det beste for barnet.

Man snakker ofte om at barnet har en rett til å bli hørt. Begrepet "å høre" er imidlertid noe misvisende. Det gir et inntrykk av at barnet skal bli avhørt som et passivt objekt, hvor formålet alene er å få fram informasjon. Det er ikke det som er poenget her. Det er snarere snakk om å lage en arena hvor barnet kan få komme fram med sine synspunkter, opplevelser og erfaringer. Samtidig bør barn også kunne få informasjon om hva som skjer, om hva samtalen skal brukes til, og hvem som skal få vite det de sier.

Barn som opplever en krise, slik et brudd mellom foreldre ofte kan være, kan ha stort behov for forklaringer, oppdateringer og forberedelse på hva som skal skje – i tillegg til trygge og støttende rammer.²² Barnet kan også trenge å få vite at det ikke er hans/hennes skyld at foreldrene går fra hverandre.

Barns rett til å delta versus barns rett til å bestemme

Barns rett til å delta forveksles ofte med at barn skal få bestemme. Det er trolig en av grunnene til at mange uttrykker skepsis til å trekke barn inn når det skal avgjøres hvor et barn skal bo, og hvor mye samvær barnet skal ha med den andre forelderen.

Barn skal ha gradvis større medbestemmelse og selvbestemmelse. Barnekonvensjonen artikkel 12 sier at barnets mening skal gis behørig vekt i samsvar med dets alder og modenhet. Barneloven § 33 sier at foreldrene skal gi barnet stadig større selvråderett med alderen, og barneloven § 31 slår fast at barnet skal høres fra det er 7 år. Også yngre barn skal høres dersom de er i stand til å danne seg egne synspunkter om det saken handler om. Det skal legges stor vekt på barnets mening fra barnet er 12 år. Når det gjelder spørsmål om bosted og samvær, er det likevel til slutt et voksenansvar å ta gode beslutninger for barnet. Det er imidlertid av stor betydning, både for barnet selv og for å komme fram til et godt resultat, at barnet blir sett og hørt i denne prosessen. Høyesterett sier det slik:

"Barn skal i utgangspunktet ikke, uansett alder og modenhet, pålegges det ansvar det er å måtte velge mellom sine foreldre. På den annen side må man, når barnet har nådd en viss alder, og har klart gitt uttrykk for en fast mening, legge betydelig vekt på dette. Ellers vil ordningen med å rådspørre barna, som ofte innebærer en stor belastning for dem, kunne virke respektløs og krenkende."²³

Rettspraksis viser også at når domstolen skal vurdere hvor stor vekt man skal legge på det barnet sier, ser man blant annet på hvor fast el-

ler varierende barnets mening er, og om barnet har et reflektert og realistisk bilde av situasjonen.²⁴ Det er også lettere å følge barnets mening dersom andre hensyn også trekker i samme retning.

Det blir ofte trukket fram som en innvending mot å høre barn i disse sakene, at det er alt for belastende for barnet å skulle mene noe konkret om hvor det ønsker å bo, eller hvor mye samvær det ønsker. Det er viktig å understreke at barnet ikke trenger å uttale seg i det hele tatt. Og hvis det ønsker å si noe, trenger det ikke å ha en mening om hva løsningen skal være. Barnet kan likevel ha viktige ting å formidle som er relevant for saken, og som kan hjelpe de voksne med å ta gode avgjørelser for barnet. For eksempel kan barnet si noe om hvordan det er å være hos mamma og pappa uten å være tydelig på hvor han/hun ønsker å bo.

Forholdet til prinsippet om barnet beste

Prinsippene om barns rett til å bli hørt og barnets beste henger nøye sammen. Selv om ikke barnet skal bestemme, eller trenger å ha en mening om bestemte ting, kan det av flere årsaker være utfordrende å trekke barn inn til en samtale i saker der foreldre krangler om bosted og samvær. Barnet kan komme i et voldsomt krysspress og i en lojalitetskonflikt mellom foreldrene. Det kan være krevende for barnet å skulle uttale seg om noe som kan være et svært vanskelig tema både for barnet og foreldrene. Det er også en risiko for at barnet føler seg presset til å si noe, eller at barnet gir uttrykk for en løsning av omsorg for en forelder. Dette reiser en rekke etiske dilemmaer. Det blir ofte sagt at det er et spenningsfelt mellom det sårbare barnet som trenger beskyttelse, og det kompetente barnet som har rett til å delta.

Barnekomiteen er imidlertid tydelig på at det ikke er noe motsetningsforhold mellom prinsippet om barnets beste i artikkel 3 og det å legge til rette for å involvere barnet etter artikkel 12.²⁵ Komiteen sier at artikkel 3 om barnets beste faktisk ikke kan gjennomføres på korrekt vis uten at komponentene i artikkel 12 blir respektert.²⁶ Barnets rett til å bli hørt er en selvstendig rettighet barnet har.

Det er også Barneombudets opplevelse fra de barna vi har snakket med, at det ikke er det å snakke med noen som er det vanskeligste, men at de ikke får tillit til den de snakker med, og at samtalen gjennomføres på en måte som er belastende.

Måten vi snakker med barn på er avgjørende

Det sentrale når man kommuniserer med barn er altså måten vi gjør det på. En god metode for å snakke med barn er ikke bare viktig for å ivareta barnet i prosessen, men også avgjørende for hvor mye og hva slags informasjon vi får fra barnet. Det er Barneombudets klare inntrykk at kompetansen her varierer stort.

"Barnet er akkurat så god til å uttrykke seg som den voksne er til å lytte til og oppfatte det enkelte barnet."²⁷

Barna vi har snakket med er gjennomgående opptatt av at det avgjørende for om de forteller noe, er om de har tillit til den de snakker med. Det er viktig at samtalen ikke bærer preg av et forhør, og at barnet blir oppfattet som en person med egenverdi og ikke som et utredningsobjekt.²⁸ Den voksne må være interessert og tilstede, og lytte til barnet på barnets premisser. Som en jente sa det:

"De som er bra er de som hører og forstår. Lar barnet få snakke om det barnet vil – det skaper tillit."

Jente, 15 år

Høring av barn som en prosess

Barneombudet er bekymret for at det ikke brukes tilstrekkelig tid når barn skal snakke med profesjonelle aktører om spørsmål knyttet til brudd mellom foreldre. Sakkyndige snakker for eksempel ofte med barna en eller to ganger på 1-2 timer per gang. I noen saker er det sikkert tilstrekkelig, men Barneombudet har et inntrykk av at mange barn opplever at det er liten tid til å få tillit til den de snakker med.

²⁰ Langballe og Gamst (2006) s. 34

²¹ Skjørten (2010) s. 105

²² Raundalen (2006) s. 11

²³ Rt. 2007 s. 376

²⁴ Sandberg (2010) s. 65

²⁵ FNs barnekomité (2009) Generell kommentar nr 12 Barns rett til å bli hørt pkt 74

²⁶ se forrige note

²⁷ Langballe og Gamst (2006) s. 34

²⁸ se forrige note s. 39

“Det er vanskelig å si de mest personlige tingene til en man ikke kjenner”

Jente, 16 år

Det kan også være vanskelig for den voksne på så kort tid å virkelig se og forstå barnet.

Konflikten mellom foreldrene er ofte langvarig. Barna vi har vært i kontakt med, er opptatt av at de trenger informasjon og mulighet til å komme med sine meninger og opplevelser underveis i prosessen. Man bør derfor ikke se på høring av barnet som en enkeltforetelse man kan krysse av for at man har gjort. Det bør snarere være en løpende prosess hvor barnet gis anledning til å komme med innspill underveis hvis det ønsker det. Dette er også i tråd med barnekomiteens anbefaling.²⁹

Når man ser på involvering av barnet som en prosess, får man også tydeligere fram at det ikke kan være en enveiskommunikasjon. Barnet har behov for informasjon underveis, og ikke minst tilbakemelding på hva som ble resultatet.

Hva med de minste barna?

Som nevnt skal barnets mening tillegges vekt etter barnets alder og modenhet. Barnekomiteen har presisert at barnet som et utgangspunkt har rett til å bli hørt uavhengig av alder, og at det ikke er opp til barnet å bevise at det har evnen til å bli hørt.³⁰ Staten må heller jobbe med å finne gode metoder for å høre barnet. Det er derfor viktig at ikke barnelovens aldersgrense om at alle barn skal høres fra de er 7 år blir et hinder for at det legges til rette for at også mindre barn får anledning til å uttrykke sine meninger og opplevelser.

Råd fra ekspertgruppen:

“Små barn må ikke bli oversett, og må få egen tid på familievernkontoret.”

Kristin Skjørtens undersøkelse av lagmannsrettssaker tyder på at 7-årsgrensen i realiteten har blitt et hinder for å høre mindre barn.³¹ Regjeringen skriver i sin oppfølgingsrapport til barnekomiteens merknader til Norge at det bør vurderes om det er behov for tiltak som kan bidra til at flere barn under 7 år blir hørt under domstolsbehandlingen.³² Barneombudet er glad for at regjeringen skal sette fokus på dette temaet.

Det er viktig at de voksne som kommer i kontakt med barnet er opptatt av å fange opp barnas signaler. Det er mange måter å få fram barnets mening på. Har ikke barnet evne til å uttrykke seg klart muntlig, kan det for eksempel foretas observasjoner av barnet. Man kan se på kroppsspråk, lek, tegninger og samspill med andre. Dette kan gi mye nyttig informasjon som sammen med andre momenter kan gjøre at man faller mot en bestemt avgjørelse. Barneombudet er særlig bekymret for de minste barna i barnefordelingssaker hvor det er påstander om vold og overgrep. Det er svært viktig at det utvikles gode metoder, slik at deres opplevelser og erfaringer også kommer fram og blir tatt på alvor.

Merknad fra FNs barnekomité til Norge

FNs komité for barns rettigheter har i sine merknader til Norge i 2010 gitt Norge ros for at det er gjort endringer i barneloven og barnevernloven som senker aldersgrensen fra 12 til 7 år for når barn har rett til å gi uttrykk for sine synspunkter i saker som berører dem, og at også yngre barn kan bli hørt.

Komiteen er imidlertid betenkt over at:

“... barnets rett til å bli hørt ikke er fullt ut implementert i praksis eller effektivt praktisert i alle faser av prosesser der man treffer beslutninger eller kommer fram til ordninger for barns liv, særlig i saker om omsorg for barn.”³³

Komiteen anbefaler norske myndigheter:

“... å videreføre og styrke arbeidet med å implementere fullt ut artikkel 12 i konvensjonen, og fremme behørig respekt for synspunktene til barn i alle aldre i administrative og rettslige prosesser, herunder i barnefordelingssaker.”³⁴

2. Metodikk for å snakke med barn når foreldre er i konflikt

Det har de siste årene blitt økt bevissthet om at profesjonelle som skal snakke med barn om vanskelige tema må ha kunnskap om hvordan man ivaretar barnet i en slik samtale. Vi har også fått mer kunnskap om hvordan man stiller spørsmål på en måte som gjør at man får mest mulig pålitelig informasjon fra barnet. FNs barnekomité understreker at den som snakker med barn må ha god nok kunnskap om de ulike sidene av beslutningsprosessen, og erfaring i å arbeide med barn.³⁵ Dette er i samsvar med Europarådets anbefaling:

“Professionals having direct contact with children should also be trained in communicating with them at all ages and stages of development, as well as with children in situations of particular vulnerability.”³⁶

Kari Trøften Gamst og Åse Langballe har utviklet en dialogisk samtalemetodikk som i dag brukes både i dommeravhør av barn, ved asyLintervju og i barnevernet. Formålet er at voksne skal få et redskap til å gjennomføre samtaler med barn på en måte som gjør at barnet forteller mest mulig fritt og spontant om sine erfaringer og opplevelser, uten at voksne avsporer eller avbryter barnet.³⁷ Informasjon som har fremkommet mest mulig fritt, er både

mest omfattende i sitt innhold og mest pålitelig. I tillegg setter en dialogisk fremgangsmåte barnet i sentrum. Dette er viktige hensyn, ikke minst når man skal snakke med barn i saker etter barneloven, og da særlig i saker der det er påstand om at barnet er eksponert for vold, overgrep eller andre alvorlige forhold hos en av foreldrene.

Gamst og Langballe har hatt et forskningsprosjekt der de har introdusert den dialogiske samtalemetodikken i barnevernsarbeid. Evaluering fra dette prosjektet viser at den nye metodikken førte til en klar forbedring i gjennomføringen av samtale med barn.³⁸ Det ble rapportert om et økt og utvidet barnevernsperspektiv i barnevernsarbeidet. Barnevernsarbeideren ble mer oppmerksom på alvoret i barnets omsorgssituasjon, og barnets behov ble mer synlige. Innholdet i det barna sa ble også mer pålitelig.

Det er lett å tenke at personer som jobber i barnevernet er flinke til å snakke med barn. Prosjektet til Gamst og Langballe viser imidlertid at det også innen barnevernet er mye å hente ved å implementere en god metodikk for samtale med barn om vanskelige temaer. Det er svært interessant at ansatte i barnevernet ved hjelp av en mer systematisk og strukturert samtalemetode, faktisk har fått øynene opp for alvoret i mange barns omsorgssituasjon, og har kunnet handle deretter.

Det er grunn til å tro at denne erfaringen også er gyldig for andre yrkesgrupper. Barneombudet tenker at det er mye å hente på bedre samtalemetodikk i saker etter barneloven. Dette vil bli nærmere berørt i kapitlene om familievernet og domstolen.

²⁹ FNs barnekomité, (2009) Generell kommentar nr 12 ”Barns rett til å bli hørt” pkt 133

³⁰ Se forrige note pkt 20

³¹ Skjørtten (2010) s. 93

³² BLD (2011) Oppfølging av avsluttende merknader fra FNs barnekomité av januar 2010 s. 13

³³ FNs barnekomité avsluttende merknader til Norge i 2010 pkt 24

³⁴ Se forrige note pkt 25

³⁵ FNs barnekomité, (2009) Generell kommentar nr 12 Barns rett til å bli hørt pkt 36

³⁶ Se Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child friendly justice pkt 15

³⁷ <http://sor.rvts.no/NewsArticle.asp?art=Den+dialogiske+barnesamtalen+&aid=823> og Gamst (2011)

³⁸ Gamst, Langballe og Jacobsen (2010) s. 12

6. FAMILIEVERNET

A. FAMILIEVERNETS ROLLE I BARNEFORDELINGSSAKER

Familievernkontoret er et lavterskeltilbud som både tilbyr rådgivning til familier som ønsker hjelp til å løse samlivs- og relasjonsproblemer, og mekling i forbindelse med separasjon og samlivsbrudd. I 2009 jobbet familievernkontoret med nesten 30 500 saker.³⁹ Det er en økning på vel 5 % fra året før.

Selv om det ofte er de samme personene ved familievernkontoret som jobber med rådgivning og mekling, er det to forskjellige roller. Nedenfor vil vi ta for oss både utfordringer knyttet til meklingsprosessen, og når foreldre og barn er i kontakt med familievernet for rådgivning.

B. MEKLING VED FAMILIEVERN-KONTORET/EKSTERN MEKLER

I dag må alle gifte som går fra hverandre, og som har barn under 16 år, ha minimum en time mekling. Fra 2007 må også samboere med barn som skiller lag til mekling for å få utvidet barnetrygd. Det ble avsluttet nesten 20 600 meklinger i 2010. 71 % av alle avsluttede meklinger ble gjennomført ved et familievernkontor i 2010, mens de resterende 29 % ble gjennomført av eksterne meklere.⁴⁰

Den norske meklingsordningen har som mål å bidra til å sikre et godt framtidig foreldresamarbeid, med barnets beste i fokus. Foreldrene skal få hjelp til å komme fram til en skriftlig avtale om foreldreansvar, bosted og samvær. 75 % av foreldrene blir enige om en avtale om barna etter å ha gjennomført meklingen.⁴¹

Barnets beste som tema i meklingen

Både i prosess og resultat skal det legges vekt på hva som vil være den beste løsningen for barnet. Mekleren har også plikt til å ha fokus på barnets beste, og gjøre foreldrene oppmerksomme på barnets rett til å bli hørt. En SINTEF-undersøkelse synliggjør i hvilken grad barnets beste er et tema i meklingen.⁴² I overkant av 60 % av de spurte meklerne svarte at de i stor grad snakket med foreldrene

om hva som ville være det beste for barna deres. 32 % svarte at de i noen grad hadde dette oppe som tema.

I den samme undersøkelsen kommer det fram at meklerne beskriver det som enkelt å snakke om hva som generelt sett er best for barn, mens det å snakke om det konkrete barnet i saken oppleves som mer komplisert. Faktorer som tid og manglende kjennskap til barnet det gjelder blir oppgitt som mulige forklaringer på dette. Spørsmålet blir da om de avtalene som inngås mellom foreldrene faktisk er best for barnet det gjelder.

Majoriteten av de meklerne som ble bedt om å vurdere dette i sine saker, mente at barnets beste i stor grad var oppnådd i avtalene de hadde meklet fram. I bare 3 % av sakene vurderte meklerne at barnets beste ikke var oppnådd. Det er interessant at meklere så ofte mener å kunne slå fast at avtalen er til barnets beste, når man både vet at de sjelden møter barna selv, og foreldrene ofte er innom kun en time.

I en annen undersøkelse foretatt av Haugen og Rantalaiho, kommer det fram at meklere ofte synes det er utfordrende å balansere mellom målet om å komme fram til en avtale, og det å bistå med å løse konflikten mellom foreldrene.⁴³ Fokuset på konflikten kan nettopp gjøre at fokuset på barnets beste glipper. Mekleren skal per definisjon være nøytral. Det kan være vanskelig å opprettholde nøytraliteten, samtidig som mekleren har et ansvar for å sette barnets beste på dagsordenen. I praksis blir foreldrenes valg ofte ikke utfordret av mekleren, til tross for at han/hun kan ha stor kompetanse og kunnskap på området.⁴⁴

Det er viktig å se på om måten man strukturerer meklingsordningen på i dag i realiteten innebærer at man ikke får fokusert tilstrekkelig på barnets beste i den enkelte sak, og ivarett barnets rett til å bli hørt.⁴⁵ Det er ikke minst problematisk at det er så store variasjoner i hvordan man ivaretar og fortolker barns rettigheter ved ulike kontorer og meklere imellom. Nedenfor foreslår vi enkelte grep som forhåpentligvis kan hjelpe til å sette barnet mer i sentrum for meklingen.

³⁹ Statistisk sentralbyrå, <http://www.ssb.no/famvern/>

⁴⁰ Statistisk sentralbyrå, <http://www.ssb.no/meklingfam/>

⁴¹ Ådnanes, Haugen, Jensberg, Rantalaiho, Husum (2011) s. 16

⁴² Se forrige note

⁴³ Haugen og Rantalaiho (2010) s. 118

⁴⁴ Se forrige note s. 122.

⁴⁵ Se forrige note s. 117

1. Plikt til å tilby barnet en samtale

Barnekonvensjonen artikkel 12 nr 2 sier at barn særlig skal høres i enhver rettslig og administrativ saksbehandling som angår barnet. FNs barnekomité sier at dette gjelder alle relevante rettslige prosesser som angår barnet, også der saken er løst ved mekling.⁴⁶ Komiteen sier også at "[a]ll lovgivning om separasjon og skilsmisse skal derfor ha en bestemmelse som sikrer barnet retten til å bli hørt av beslutningstakere og i meklingsprosessen."⁴⁷ Det betyr at staten har en plikt til å legge til rette for at barnet blir hørt når foreldrene er til mekling, og at dette bør nedfelles i regelverket for mekling.⁴⁸

Hvordan gjøres det i dag?

I dag blir barn primært hørt i forbindelse med mekling ved familievernkontoret ved at foreldrene formidler barnets synspunkt. Noen familievernkontor trekker i større grad barnet inn enn andre, men det er opp til foreldrene å legge til rette for at barnet får anledning til å uttale seg.

Mekleren har plikt til å informere foreldrene om at de må snakke med barnet.⁴⁹ Til tross for dette, viser SINTEF-undersøkelsen at i 38 % av sakene hadde ikke meklere informert om barns rett til å bli hørt.⁵⁰ I 41 % av sakene ble foreldrene heller ikke gjort oppmerksom på sin plikt til å høre barnet.

Når det kommer til barns direkte deltakelse i meklingen, viser SINTEF-undersøkelsen at barn deltar i kun 4 % av sakene.⁵¹ Det kan være mange årsaker til dette. Meklerne i den nevnte undersøkelsen forklarte at i 59 % av tilfellene handlet dette om at barns deltakelse overhodet ikke var et tema. I 27 % av sakene hadde foreldrene og meklere blitt enige om ikke å trekke barna inn i meklingen. I bare 2 % av tilfellene ble barns manglende deltakelse forklart med at barna selv hadde ytret at de ikke ønsket å delta.

Plikt til å snakke med barnet direkte?

Kan det overlates til foreldrene alene å snakke med barnet, og representere barnets syn inn i meklingen, eller er det å undergrave barnets selvstendige rett til å bli hørt i denne typen spørsmål?

Det er ikke en plikt etter barnekonvensjonen artikkel 12 å høre barnet direkte. Barnet kan også høres gjennom en representant. Barnekomiteen understreker imidlertid at den som skal representere barnet må være klar over at han/hun kun skal representere barnets interesser.⁵² Barnekomiteen anbefaler også at barnet får uttale seg direkte når det er mulig.⁵³

Det er et naturlig utgangspunkt at foreldre snakker med barnet sitt om problemstillinger knyttet til hvor barnet skal bo, hvor mye samvær det skal være og andre praktiske spørsmål om hverdagen. Likevel vet vi at mange foreldre opptrer irrasjonelt når de er midt i et brudd. Det er mange forhold som kan gjøre det vanskelig å se barna oppe i det hele. Foreldre vil derfor kunne ha problemer med å skille mellom hva som er barnets syn og formidle det på en nøytral måte, og sine egne ønsker og behov.⁵⁴

At man i stor grad overlater til foreldrene å snakke med barnet og viderefordre barnets synspunkt, skyldes nok at det i meklingen er foreldrene som skal komme fram til en løsning. Den kan ikke dikteres av meklere. Men både meklere og foreldre skal fokusere på hva som er barnets beste. Det er lettere at foreldrene og meklere klarer å opprettholde fokus på barnet dersom barnet blir synliggjort gjennom sin tilstedeværelse.

"Vi blir bedre meklere og foreldrene får et annet fokus når barn trekkes direkte inn."

Mekler

En australsk undersøkelse viser interessante funn.⁵⁵ Her hadde man testet to ulike måter å ha fokus på barnet i mekling mellom foreldre. I den ene gruppen var det et aktivt fokus på barnet i samtaler mellom foreldrene, men barnet ble ikke selv involvert. I den andre gruppen ble barna direkte involvert. Samtalen med barna ble foretatt av en person med særlig trening i å snakke med barn, og barna fikk også en feedbackstamtale.

Resultatene viste at begge intervensjonene hadde gode effekter, men der hvor barnet hadde blitt direkte involvert, var det etter ett år mindre konflikt mellom far og mor, bedre relasjon mellom far og barn, og avtalene var mer robuste ved at det var færre endringer av avtalen enn for den andre gruppen. Til tross for at fedrene i denne undersøkelsen ofte hadde mindre samvær etter den barneinkluderende meklingen, var de vesentlig mer fornøyde, og hadde en bedre relasjon til barna. Samværsordningene var også mer tilpasset barnas utviklingsmessige behov.

Det kan se ut som at det har stor effekt at en nøytral tredjepart viderefordre barnets behov. Dette utjevner en eventuell følelse av maktulikhet og mistenkeliggjøring foreldrene imellom. 86 % av barna som hadde deltatt i samtalen, rapporterte at den var verdifull. Ett år etter var det ingen funn av skadelige effekter fra samtalen på noen av barna.

En undersøkelse foretatt ved familievernkontoret i Molde, der barna ble snakket med direkte i forbindelse med mekling, viser også at foreldrene lettere aksepterte en løsning som tilsvarte det barnet ønsket, dersom dette ble formidlet til foreldrene av en nøytral tredjepart i stedet for fra den andre forelderens.⁵⁶

"Når man hører barnet får de voksne fokus på foreldrerollen, ikke på seg selv som part isolert. Det gir mer info til å forstå familien."

Familie terapeut

Hva når foreldrene er enige?

Et stort antall foreldre kommer til familievernkontoret med en ferdig løsning for barnet. De tenker at de har kommet til en avtale som er best for barnet, eller de har i alle fall kunnet enes om en løsning. Mange foreldre er fullt ut kompetente til å se barnas behov. Men ikke alle. Hvordan kan vi være sikre på at barnet har fått mulighet til å uttale seg på en fri og tilfredsstillende måte til foreldrene, at foreldrene klarer å viderefordre barnets synspunkt på en nøytral måte, og at løsningen faktisk er til barnets beste?

"De ble enige om en avtale, og spurte aldri meg. Nå må jeg gå på familievernkontoret, fordi jeg er så vanskelig."

Gutt, 14 år i samtale med Barneombudet på telefon

Selv om foreldrene tilsynelatende er enige om en løsning når de kommer til familievernkontoret, er det viktig å sikre at barnet faktisk har blitt sett og hørt i denne prosessen. Barneombudets inntrykk er at barn ønsker å bli sett, og få anledning til å komme med sine erfaringer og synspunkter i trygge rammer. Det er samtidig ikke alltid lett å si ting direkte til foreldrene, og det kan derfor være godt å få hjelp av en nøytral tredjeperson.

Barneombudets ekspertgruppe har vært tydelige i sine råd til foreldre og andre voksne:

Råd fra ekspertgruppen:

"Snakk med barnet før dere tar avgjørelser."

Barn bør tas med i meklingsprosessen

Regjeringen har uttrykt at det antas at det er behov for å lage en egen veileder for høring av barn etter barneloven, og at det vil bli arbeidet med å sikre at barnets syn kommer fram under meklingen ved familievernkontoret og eksterne meklere.⁵⁷

⁴⁶ FNs barnekomité (2009) Generell kommentar nr 12 Barns rett til å bli hørt pkt 32

⁴⁷ Se forrige note pkt 52

⁴⁸ Vi bruker i det videre for enkelhetsskyld begrepet mekling ved familievernkontoret – for å skille det fra mekling ved domstolen. Dette inkluderer også der meklingen skjer hos ekstern mekler.

⁴⁹ Meklerforskriften § 2 (FOR-2006-12-18-1478)

⁵⁰ Ådnes, Haugen, Jensberg, Rantalaiho, Husum (2011) s. 21

⁵¹ Se forrige note

⁵² FNs barnekomité, (2009) Generell kommentar nr 12 Barns rett til å bli hørt pkt 37

⁵³ Se forrige note pkt 35

⁵⁴ Sandberg (2010) s. 59

⁵⁵ McIntosh, Wells, Smyth, Long, (2008)

⁵⁶ Strandbu (2011)

⁵⁷ BLD (2011) Oppfølging av avsluttende merknader fra FNs barnekomité av januar 2010 s. 13

Barneombudet er glad for regjeringens forslag. Vi mener at dagens ordning med at det er opp til foreldrene om barnet skal høres, ikke fullt ut tilfredsstillende barnekonvensjonens krav, da man ikke kan legge til grunn at foreldrene kan representere barnas syn i denne prosessen.

Råd fra ekspertgruppen:

“Det bør være en egen time for barnet på familievernkontoret i forbindelse med mekling.”

Barneombudet støtter ekspertgruppen i at meklere bør pålegges å tilby barn en samtale i forbindelse med mekling. Barneombudet understreker at dette i så fall bare skal være et tilbud til barnet, og ingen plikt for barnet å møte. Det er mulig det bør gjøres unntak fra at barnet skal tilbys samtale dersom det er åpenbart at saken vil gå videre til domstolen, slik at barnet slipper å måtte snakke med flere profesjonelle enn nødvendig.

Et viktig spørsmål er om barnet bør snakke med meklere alene eller sammen med foreldrene. Basert på både det barn har fortalt, og tilbakemeldinger fra fagfolk, mener Barneombudet at barnet som hovedregel bør snakke med meklere uten foreldrene til stede. Det vil i størst mulig grad sikre at barnet kan snakke fritt. Samtidig forutsetter dette at man klarer å trygge barnet i samtalsituasjonen.

«Jeg likte ikke at mamma var med inn da jeg snakket med psykologen. Da bare satt jeg og nikket.»

Jente på 18 år som forteller om samtale med sakkyndig som liten

En viktig innvending mot å skulle trekke inn alle barn i meklingsprosessen, er at det forutsetter at de som skal snakke med barna, har fått opplæring og veiledning. Det bør være et krav at de som skal snakke med barnet er faglig kompetente til å gjennomføre samtalen på en god måte, se kapittel 6.D.

En annen innvending er at det vil bli kostnadskrevenne å ha nok meklere til å kunne tilby alle barn anledning til å snakke med noen ved familievernkontoret når foreldrene er til mekling. De fleste brudd mellom foreldre er en krise for barna på en eller annen måte. For noen får det store konsekvenser for hvordan de fungerer videre på kort og lang sikt. Barneombudet mener det vil være vel anvendte midler å sikre at barna på ett tidspunkt i forbindelse med foreldrenes brudd faktisk får mulighet til å snakke med noen som har god kunnskap om det barna går igjennom, og som kan hjelpe familien med å finne fram til en løsning som blir best mulig for barna.

En samtale med familievernkontoret vil ikke bare ha som formål å få fram barnets mening og opplevelser, men vil også være en viktig arena hvor barnet kan få nødvendig informasjon for å takle situasjonen det er i. Det er en mangel i dagens barnelov at det ikke framkommer tydelig at barnet også har en rett på informasjon og tilbakemelding.⁵⁸ Barnets verden må gjøres begripelig, slik at den kan bli håndterbar for barnet.⁵⁹ Her kan familievernkontoret ha en viktig funksjon. Det vil også være en mulighet for hjelpeapparatet til å fange opp barn som trenger ytterligere hjelp.

Barneombudet anbefaler:

- Meklere bør ha plikt til å tilby barn en samtale ved familievernkontoret/hos en ekstern mekler når foreldrene er til mekling, med mindre det er åpenbart at saken vil gå videre til domstolen.

- Barneloven § 31 og andre lovbestemmelser som handler om barns uttalerett bør endres slik at barns rett til informasjon og tilbakemelding på formelle avgjørelser blir tydelig.

2. Antall obligatoriske timer til mekling

I dag er det kun obligatorisk å møte til én time mekling. Tidligere var antallet obligatoriske timer tre. Intensjonen bak reduksjonen i antall timer var blant annet å bruke mindre tid på ukompliserte saker. De fleste meklingsene, totalt 63 prosent, ble i 2010 avsluttet etter en time. 33 % av meklingsene varte i to til fire timer, mens 4 % varte i fem timer eller mer.⁶⁰

Det er en relativt høy andel foreldre av de som har én time mekling, som avslutter meklingsen uten avtale.⁶¹ SINTEF-undersøkelsen viser at i nesten halvparten av sakene som ble avsluttet etter en time uten avtale mente meklere at det var behov for flere timer, men at det var vanskelig å få tid til å motivere foreldrene til flere timer.⁶²

Meklere har en rekke punkter de skal gjennomgå med foreldrene i løpet av meklingsen. Meklere Barneombudet har snakket med, beskriver at det er vanskelig å få fokusert tilstrekkelig på barnet i den første timen. Mye tid går bl.a. med på å gi informasjon.

“Det er vanskelig å motivere folk som er i krig når man har så lite tid. Det skjer noe med folk når man får noe mer tid.”

Familierapeut

Det ser ut til at det er bred enighet blant fagfolk om at dagens ordning ikke er tilfredsstillende. Er det så behov for flere timer for alle? Mange av foreldrene er allerede enige om en løsning når de kommer til mekling, eller blir enige i løpet av en time.⁶³ En del av disse løsningene er sikkert gode for barna, og barna er blitt involvert på en tilfredsstillende måte. Men at foreldrene har kommet fram til en løsning er, som tidligere nevnt, ikke en garanti for at løsningen faktisk er god for barna. Barneombudet får mange klare meldinger fra barn som beskriver at foreldrene har laget avtaler uten at de føler seg inkludert. Barneombudets ekspertgruppe beskriver det samme.

Det vil i praksis kunne være vanskelig for meklere å vite hvilke saker som trenger mye tid, og hvilke saker hvor en time er nok, særlig når de ikke treffer barna. At man har mer enn én times obligatorisk meklingsstund, vil også være en forutsetning for å involvere barna i meklingsprosessen, slik Barneombudet ønsker at man skal gjøre. Også i de tilfeller hvor foreldrene evner å ivareta barna på en god måte, kan et par ekstra timer være en god investering for å legge til rette for et godt framtidig foreldresamarbeid.

Barneombudet anbefaler:

- Det bør innføres flere timer obligatorisk mekling, for eksempel tre timer slik den gamle ordningen var.

3. Innkalling til oppfølgingsamtale

Når foreldrene har kommet fram til en avtale ved familievernkontoret eller hos en ekstern mekler, vil det være opp til foreldrene selv å ta kontakt med meklere igjen, hvis de har behov for å få hjelp i forbindelse med gjennomføring eller endring av avtalen.

Selv om foreldrene tror at en avtale om bosted og samvær er til barnets beste, trenger man ofte å se hvordan ting fungerer i praksis. Barnets behov kan også endre seg over tid. Barneombudet får mange henvendelser fra barn som ikke er fornøyd med hvordan ordningen ble i praksis, eller som etter noe tid ønsker en endring.

Ett av rådene fra Barneombudets ekspertgruppe er at familievernkontoret alltid bør innkalle familiene til ny samtale etter at det har gått en tid etter meklingsen:

⁶⁰ Rapport fra arbeidsgruppe nedsatt av BLD (2011) s. 9.

⁶¹ Ådnes, Haugen, Jensberg, Rantalaiho, Husum (2011) s. 131.

⁶² Se forrige note s. 62

⁶³ Se forrige note s. 79

⁵⁸ Søvig (2009) s. 78

⁵⁹ Raundalen (2006) s. 12

Råd fra ekspertgruppen:

“Barnet må få oppfølgingstime etter en viss tid for å snakke om avtalen om bosted og samvær.”

Barneombudet tror dette kan være en god idé. Man kan for eksempel sende ut en automatisk innkalling til samtale når det har gått åtte måneder siden avtalen ble inngått. Dette vil være et tilbud til familien hvor man kan finne ut om ordningen faktisk ble god for barna, og legge til rette for at familier kan få hjelp til å foreta endringer hvis det er nødvendig.

Meklere bør i tillegg alltid informere barn som de har snakket med i forbindelse med meklingen om at de kan kontakte meklere igjen ved behov.

Barneombudet anbefaler:

- Alle familier som har inngått avtale under mekling bør automatisk inviteres av mekler til ny samtale. Man bør evaluere om avtalen fungerer til barnets beste, for eksempel innen åtte måneder.
- Mekleren bør alltid informere barn de har hatt inne til samtale om at barnet kan kontakte meklere igjen ved behov.

C. RÅDGIVNING HOS FAMILIEVERNET

I tillegg til mekling tilbyr familievernkontoret rådgivning til familier som ønsker hjelp til å løse samlivs- og relasjonsproblemer. De fleste av de barna Barneombudet har snakket med i dette prosjektet, hadde vært i kontakt med familievernet gjennom deres rådgivningstjeneste, og ble ikke involvert i meklingsprosessen. Kontakten med familievernet skjer ofte etter at

foreldrene egentlig har en avtale på plass, men hvor det likevel er utfordringer i relasjonen mellom de voksne og/eller mellom voksne og barn.

Familievernet har tradisjonelt vært et tilbud til par og foreldre som har det vanskelig. De siste årene har barn fått en større plass i familievernets arbeid. Barneombudets ekspertgruppe har gitt svært gode tilbakemeldinger på det familievernkontoret disse barna har hatt kontakt med. Vi er glad for at dette familievernkontoret får så gode skussmål. Det er likevel Barneombudets inntrykk at det er store variasjoner i hvordan kontorene involverer barn, og hvilken kompetanse de ansatte har til å snakke med barn. Familievernets egen kartleggingsundersøkelse fra 2009 bekrefter dette bildet. Her svarte 39 kontorer at de hadde et tilbud til barn i særlige vanskelige situasjoner, mens 10 kontorer svarte nei.⁶⁴

Barneombudet får som nevnt en rekke henvendelser fra barn som forteller at foreldrene er i høy konflikt etter at avtale er inngått, eller at de er misfornøyde med avtalen om bosted og samvær som foreldrene har kommet til. Det er viktig at disse barna har et sted å kontakte som kan ta i mot dem på en god måte, og hjelpe barna i dialog med foreldrene.

“Hei! Jeg bor sammen med mamma, mens pappa bor langt unna. Jeg trives slett ikke her jeg bor nå, og har veldig lyst til å flytte til pappa, men mamma nekter meg det. Alle vennene mine bor der pappa bor, mens jeg ikke har noen ting å gjøre om dagene når jeg er hos mamma. Mamma legger ikke noe vekt på at jeg har lyst til å flytte, selv om jeg har maset om det i noen år nå, faktisk! Hva skal jeg gjøre??”

Klar melding fra jente, 15 år

Vi har fått opplyst at barn i liten grad kontakter familievernkontoret på egenhånd, til tross for at BLD, i et brev har lagt til grunn at barn fra de er 12 år i visse tilfeller kan snakke med familievernkontoret uten foreldres samtykke.⁶⁵ Departementet konkluderer med at

barn mellom 12 og 16 år i noen tilfeller kan henvende seg til familievernkontoret til samtale og få råd og veiledning. Om den ene eller begge foreldrenes samtykke er nødvendig, vil avhenge av samtals karakter og hvor inn- gripende samtalen er. Brevet omfatter ikke barn under 12 år, og det faktum at eldre barn faktisk kan henvende seg til familievernet på egenhånd virker lite kjent ute i tjenesten.

“Det er så mange barn som sliter etter samlivsbrudd. Noen er lei av konflikten, andre sier de ikke orker alt mas og stress rundt samvær og besøk. Hva kan jeg gjøre annet enn å lytte?”

Helsesøster

Noen kommuner har egne tiltak som barna kan benytte hvis de trenger å snakke med noen om konflikten mellom foreldrene. Men mange steder er dette mangelfullt. Barneombudet henviser ofte til skolehelsetjenesten, og i de alvorligste tilfellene barneverntjenesten. Men familievernkontoret burde også kunne fylle en slik lavterskelrolle, også utenom rene meklings-situasjoner. Det er viktig med klare føringer fra sentrale myndigheter om at barn har en naturlig plass i familievernkontorets arbeid.

Barneombudets ekspertgruppe forteller at familievernkontoret er lite kjent blant barn og unge. For at familievernet skal bli et reelt lavterskeltilbud for barn, er det nødvendig at barn kjenner til tjenesten. Ekspertgruppen anbefaler at familievernet profilerer seg direkte til barn på skolen.

Barneombudet anbefaler:

- Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet må gi retningslinjer og ressurser, slik at familievernet blir tilgjengelig for barn, også utenom mekling.
- Familievernkontorene bør profilere seg direkte mot barn som et sted barn kan kontakte, gjerne gjennom skolen.

D. SAMTALEMETODIKK OG MODELLER FOR Å SNAKKE MED BARN

Det er ingen fast mal på hvordan meklere skal få foreldrene til å snakke om og med barnet. Det er heller ingen fast bestemt metode meklere/rådgivere må bruke når de snakker med barn direkte. Enkelte familievernkontor har imidlertid utviklet egne modeller for å snakke med barn. Asker og Bærum familievernkontor et ett eksempel. Modellen går i korthet ut på at meklere først snakker med barna uten at foreldrene er til stede, og deretter videreformidler det barna ønsker at foreldrene skal få vite. En evaluering av Asker og Bærum-modellen viser at det store flertallet av meklere og foreldre er godt fornøyd med ordningen.⁶⁶

Det varierer fra kontor til kontor og fra mekler til mekler hvor mye barn faktisk trekkes inn i familievernets arbeid. Noen kontorer bruker Asker- og Bærum-modellen, mens andre har utviklet en egen høringsvariant. Det er Barneombudets inntrykk at det også er en del familievernkontor som ikke har et veldig sterkt fokus på å snakke med barn. At det i gjennomsnitt kun er 4 % av barna som snakkes med på familievernkontoret i forbindelse med mekling, underbygger dette.⁶⁷

En undersøkelse viser at meklere har ulike erfaringer med å involvere barn direkte i meklingen.⁶⁸ Flere meklere i undersøkelsen påpekte at de hadde lite erfaring med å snakke med barn. “De fleste meklere som hadde snakket med barn, la imidlertid stor vekt på positive erfaringer som at meklingen ble bedre, og at de fikk mer informasjon om saken og slik lettere kunne hjelpe foreldrene til å komme fram til en god løsning for barnet. (...) [D]et å inkludere barn skapte bevegelse i rommet, og at foreldrene bedre kunne se barna.”⁶⁹ Dette stemmer godt overens med den australske undersøkelsen som er gjengitt i kapittel 6.B.1 ovenfor.

⁶⁴ Familievernets skriftserie 1/2010 Vold i nære relasjoner s. 7.

⁶⁵ Barne- og familiedepartementet skrev i 2006 et brev til Gjøvik familievernkontor om barns mulighet til å henvende seg alene til familievernkontoret.

⁶⁶ Ribe-Anderssen og Stray i Haugen og Rantalaiho (2010)

⁶⁷ Ådnes, Haugen, Jensberg, Rantalaiho, Husum (2011) s. 125

⁶⁸ Haugen og Rantalaiho (2010) s. 122

⁶⁹ Se forrige note s. 122 - 123

Barneombudet har inntrykk av at de som har innført en god metode for å snakke med barn og er trygge i hvordan det skal gjøres, opplever det som positivt å trekke barnet inn i meklingen. Igjen er det altså metoden, og å trygge den som skal snakke med barnet på hvordan det skal gjøres, som er viktig.

En mekler vi har snakket med uttaler det slik:

"Jeg har ingen eksempler på at vi har angret på at vi har trukket inn barnet i meklingsprosessen. Men det er avgjørende at man har gode terapeuter som kan snakke med barn."

Å involvere barn på en god måte, og ikke minst få foreldrene med på å legge til rette for at barna involveres, krever engasjement og tid fra meklerens side. Det er viktig at meklere blir seg bevisst hvor stor betydning det har at barna får anledning til å komme med sine opplevelser og tanker i en prosess som er styrt og kvalitets-sikret.

De modellene vi kjenner til som blir brukt ved ulike familievernkantor, gir struktur for hvordan høringen av barn kan skje, men går ikke i detaljer inn på metodikk for gjennomføringen av samtalen. Barneombudet er opptatt av at meklere også må få opplæring i god metodikk for selve samtalen. Vi viser til kapittelet 5.D.2 ovenfor, som beskriver betydningen av å bruke en anerkjent samtalemotodikk.

Det er særlig viktig at ansatte i familievernet og eksterne meklere har kunnskap om å snakke med barn og voksne om vanskelige temaer, som for eksempel vold, psykiske problemer osv. Det er ressurskrevende å ruste opp de ansattes kompetanse på dette området. Det er også vanskelig å få satt av nok tid i en hektisk hverdag til å gå ordentlig inn i sakene. Det er for eksempel anslått at en typisk voldssak krever ti ganger så mye ressurser som en gjennomsnittssak.⁷⁰

Barneombudet har også fått innspill om at saker ofte kan komme inn til familievernet som en "konflikt", hvor det viser det seg at om man spør på den rette måten, får man vite at det egentlig handler om vold. Det er derfor svært viktig at ansatte ved familievernet har faglig trygghet til å kunne stille de riktige spørsmålene. Det er også nærliggende å tenke at bruk av en mer systematisk samtalemotodikk kunne bidratt til at viktig informasjon i større grad ville kommet fram, slik man har sett har vært tilfelle i barnevernet (se kapittel 5.D.2 ovenfor).

Barneombudet har fått innspill om at strukturen ved familievernkantorene kan gjøre det tungt å legge til rette for at barn trekkes inn i familievernet. Hvis dette er riktig, bør det gis føringer til ledelsen ved familievernkantoret om at kantorene må organiseres på en måte som gjør at meklerne legger til rette for at barn høres.

Barneombudet anbefaler:

- Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet bør gi ut en veileder med ulike modeller for involvering av barn i meklings- og rådgivning ved familievernet.
- Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet må sikre at ansatte i familievernet og eksterne meklere får opplæring i god metodikk for å snakke med barn.
- Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet må pålegge ledelsen ved familievernkantorene å legge til rette for at barn høres.

7. DOMSTOLEN

⁷⁰ Familievernets skriftserie 1/2010 Vold i nære relasjoner s. 28

A. KORT OM PROSESSEN

Hver av foreldrene kan reise sak for domstolen om foreldreansvar, bosted og samvær dersom de har fått meklingsattest.⁷¹ Barneloven kapittel 7 regulerer hvordan en slik sak skal håndteres av domstolen. I 2004 fikk vi nye saksbehandlingsregler som skulle gjøre prosessen mer fleksibel. Tanken er at man i større grad skal kunne tilpasse saksbehandlingen i den enkelte sak. Barneloven § 48 presiserer at både selve avgjørelsen og prosessen først og fremst skal rette seg etter det som er best for barnet.

De "nye" saksbehandlingsreglene innebærer at før retten fastsetter tidspunkt for hovedforhandling, skal dommeren som hovedregel innkalle foreldrene til et forberedende møte der man diskuterer den videre prosessen. Advokater og dommere skal vurdere mulighetene for å mekle mellom partene, og legge forholdene til rette for dette. Dommeren har en plikt til å sikre at det ikke inngås forlik mellom foreldrene som ikke er til barnets beste. Hvorvidt det skal innkalles til ett eller flere forberedende møter, vil avhenge av den enkelte sak. Man kan for eksempel prøve ut en avtale, og så fastsette tidspunkt for et nytt saksforberedende møte når prøvetiden er gått ut.

Som et utgangspunkt er det klart at det vil være best om foreldrene klarer å finne fram til en felles løsning om spørsmål knyttet til bosted, samvær og foreldreansvar. I følge en undersøkelse foretatt av Katrin Koch, blir ca 80 % av barnefordelingssakene for domstolen løst ved forlik mellom foreldrene, altså at foreldrene kommer til en avtale i den saksforberedende prosessen.⁷² Blir ikke foreldrene enige gjennom et forlik, vil saken gå videre til hovedforhandling.⁷³

B. NOEN UTFORDRINGER I PROSESSEN

I Kochs evaluering vurderte nesten alle de profesjonelle aktørene endringene i saksbehandlingsreglene som svært positive eller for det meste positive. Det som særlig ble trukket fram, var at de "nye" saksbehandlingsreglene gir:

- "raskere og mer fleksibel sakkyndig bistand
- generelt økt fleksibilitet i virkemidler
- ansvarliggjøring av foreldrene og løsningsfokusering
- mer fokus på barnets interesser og behov
- mer rom for utprøving og dialog"⁷⁴

Dette stemmer godt overens med internasjonal forskning som har sammenlignet effekter av mekling med effekter av rettssak.⁷⁵

Mange av de profesjonelle aktørene i Kochs evaluering påpekte samtidig at saksbehandlingsreglene i barneloven har en del ulemper. Noen momenter som trekkes fram er:

- "fare for tilsøring, slik at viktige opplysninger om vold, rus eller personlige forhold ikke kommer fram
- tidsfaktoren, noen ganger blir det for lite tid til grundig arbeid, andre ganger trekker det unødvendig i langdrag (særlig ved overgang til hovedforhandling)
- saksbehandlingen er for personavhengig
- saksbehandlingen blir fort for løsningsorientert/uegnede saker forsøkes meklet
- utøvelse av uttidig press på private parter (samt advokater og sakkyndige)
- utydelighet ift sakkyndiges rolle, særlig ved overgang fra forhandlings- til utredningsarbeid"⁷⁶

Dette er bekymringer Barneombudet kjenner godt igjen fra mange henvendelser til vårt kontor over flere år, fra både fagpersoner, foreldre og barn selv.

Barneombudet får henvendelser om at det mekles i saker som ikke egner seg for mekling på grunn av skjevt maktforhold mellom partene. En del foreldre forteller at de føler seg presset til å inngå forlik i saker hvor det er snakk om alvorlige forhold som vold, overgrep, psykiatri og rus, og hvor de opplever at avtalen er i konflikt med hva de tenker er barnets beste.

Et viktig spørsmål er også om all nødvendig informasjon kommer fram. I og med at domstolen har et eget ansvar for å sikre at en avtale/dom er til barnets beste, er det problematisk at vi får henvendelser som kan tyde på at opplysninger om alvorlige forhold som vold, rus og alvorlige psykiske problemer, ikke i tilstrekkelig grad blir belyst og tatt på alvor.

Det har også kommet mange henvendelser til oss med bekymringer knyttet til sakkyndiges⁷⁷ rolle, og at barnet ikke er blitt hørt på en tilfredsstillende måte.

Dette er alvorlige utfordringer som i praksis kan medføre at barnas behov ikke blir ivare tatt. I verste fall kan man risikere at barn blir boende hos, eller må ha samvær med, en forelder som kan være til skade for barnet. Vi vil nedenfor gå nærmere inn på noen av de nevnte problemstillingene. En del vil være aktuell både for saksforberedende prosess, og for saker som behandles i hovedforhandling.

Mekler vi i de riktige sakene?

Som nevnt er et sentralt ankepunkt ved dagens saksbehandlingsregler at foreldre kan gå med på et forlik som ikke er til det beste for barnet. Det kan skyldes ulike forhold, blant annet uttidig press eller et skjevt maktforhold mellom partene. Økonomi kan også spille inn. Det koster å ta saken til hovedforhandling.

Barneombudet får også ofte henvendelser fra foreldre som ikke tør å gå til hovedforhandling fordi de er redd for å tape alt.

At en forelder er uenig i meklingsresultatet, eller ikke tør å gå til hovedforhandling, behøver ikke bety at ikke løsningen samlet sett er den beste for barnet. Det er likevel grunn til å spørre om en del avtaler som inngås faktisk ikke er gode for barnet, eller direkte skadelige, og at saken heller burde vært behandlet i en hovedforhandling som gir en bedre opplysning av saken.

Kan man på en bedre måte klare å skille ut de sakene som bør gå videre til hovedforhandling? Det presiseres i en veileder fra BLD at dersom det foreligger alvorlige problemstillinger som vold, rus eller personlighetsforstyrrelse, er det ofte bedre med tradisjonell hovedforhandling og en skriftlig sakkyndig utredning.⁷⁸

At saken handler om denne typen temaer, behøver ikke bety at det ikke kan være hensiktsmessig å forsøke mekling, eller i det minste ha et forberedende møte for å kartlegge saken. Konfliktrådet i Sør-Trøndelag har for eksempel hatt gode erfaringer med å mekle i saker hvor det er snakk om familievold.⁷⁹ Også SINTEF-rapporten synliggjør at det kan være riktig å forsøke mekling i denne typen saker.⁸⁰ Likevel presiseres det i samme rapport at

"... meklingen ikke fungerer når samarbeidet og kommunikasjonen mellom partene er dårlig. [...] Mekling forutsetter med andre ord et visst nivå av samarbeid og kommunikasjonsvillighet før det kan fungere godt."⁸¹

For at det skal være forsvarlig å gjennomføre mekling i svært kompliserte saker, krever det at dommer og eventuelt sakkyndig evner å ivareta foreldrene, ha barnets behov for øye, og sette ned foten dersom løsningen foreldrene kommer til ikke er god for barnet.

Utfordringen er å finne ut når tiden er inne for ulike skritt i prosessen. I dag er dette overlatt

⁷¹ Antallet foreldre som reiser sak for domstolene er noe økende.

I 2010 lå antallet barnelovssaker som ble behandlet i tingretten på 2690, mot 2439 i 2009.

⁷² Rapport fra arbeidsgruppe nedsatt av BLD (2011) s.14

⁷³ I en hovedforhandling er det dommeren som avgjør utfallet av saken og det skrives en dom basert på vitneavhør, partenes anførsler og annen informasjon i saken.

⁷⁴ Koch (2008) s. 21

⁷⁵ Ådnanes, Haugen, Jensberg, Rantalaiho, Husum (2011) s. 79

⁷⁶ Koch (2008) s. 21

⁷⁷ Sakkyndige er en fagperson som oppnevnes av domstolen for å belyse sakens, se kapittel 7.E

⁷⁸ Barne- og familiedepartementet, Veileder Q-15/2004 s. 11

⁷⁹ Elvegard, Frigstad, Thorshaug (2011) Her er det imidlertid ikke primært snakk om mekling etter barneloven.

⁸⁰ Ådnanes, Haugen, Jensberg, Rantalaiho, Husum (2011) s. 62– fokuset her var på mekling i familievernet

⁸¹ Se forrige note s. 79

til den enkelte dommers vurdering. Vi har fått opplyst at man i for eksempel USA og Canada i langt større grad bruker standardiserte verktøy for å finne fram til hvilke saker som egner seg til ulike prosesser, og hvordan man skal ivareta partene i prosessen. Barneombudet mener man også i Norge bør utarbeide veiledningsverktøy som dommeren kan bruke i sin analyse av hva som vil være en god framdrift i den enkelte sak. Et slikt verktøy skal kunne bidra til refleksjon rundt ulike temaer som kan komme opp. Er for eksempel vold et tema, da bør man gjøre en risikovurdering og ta eventuelle nødvendige skritt for å sikre barna. Man bør også vurdere om det skal tas en "time-out" med for eksempel stopp av samvær inntil situasjonen er nærmere avklart.

Barneombudet anbefaler:

- Det bør utvikles standardiserte verktøy som dommeren kan bruke i sin vurdering av om en sak egner seg for mekling, og hvordan saken bør håndteres videre.

Barneombudet støtter for øvrig forslag til kompetansehevede tiltak fra BLDs arbeidsgruppe når det gjelder å identifisere og bestemme hvilke virkemidler som er egnet i den enkelte sak.⁸²

Uklarhet i de profesjonelle aktørenes rolle i saksforberedende prosess

Barneombudet har fått mange innspill på at det råder usikkerhet omkring rollefordelingen mellom dommere og sakkyndige i den saksforberedende prosessen. Ved enkelte domstoler er det dommeren selv som mekler. Andre steder er det den sakkyndige som får oppdraget, og da gjerne uten at dommeren er tilstede under prosessen. Andre innspill dreier seg om dommerens og sakkyndiges meklerkompetanse. En typisk henvendelse beskriver en opplevelse av at mekleren ikke har bistått til å berede

grunnen for et godt og varig forlik. Det fortelles for eksempel at forsøk på å beskrive konflikten mellom partene blir avvist. Avvisningen oppleves vanskelig å forstå. Flere spør seg om det er mulig å lage gode avtaler for barna, uten å ta utgangspunkt i den virkeligheten partene står i.

En advokat sa det slik:

«Konflikten mellom foreldrene blir ofte glemt eller bagatellisert, det kan virke som om man ikke ønsker å komme til bunns i saken.»

En erfaren mekler og advokat forteller at det er viktig at hver av partene får anledning til å presentere sin egen opplevelse av konflikten, herunder sin forståelse av årsakene til denne. Han hevder at for noen par kan dette være av avgjørende betydning for om man i det hele tatt skal kunne komme videre i prosessen fram mot et eventuelt forlik.

Det er også viktig at mekleren tar høyde for at det kan være forhold som gjør at partene ikke klarer å gå inn i en reell mekling. I noen tilfeller kan det være slik at den av partene som er mest preget av samlivsbruddet, ikke har krefter til å legge fram sine synspunkter.

«Jeg var bare så sliten og nedbrutt at jeg ikke orket å diskutere mer. Alt jeg ønsket var bare å komme meg vekk fra det hele.»

Skriftlig henvendelse til Barneombudet

Barneombudet sitter med et inntrykk av at den meklerkompetansen som finnes ved domstolene i dag har et forbedringspotensial. I evalueringen av saksbehandlingsreglene for domstolene i barneloven, er det gjort funn som kan underbygge dette.⁸³ Her påpekes det at svært mange av de sakkyndige har begrensede kunnskaper og erfaring med meklingsarbeid. Dommerens kunnskap om mekling scorer også lavt hos advokatene. Vi har fått flere innspill som tyder på at det både råder usikkerhet om hvem som skal mekle, og om hva som kreves av kunnskap og erfaring for å mekle i disse sakene.

Enkelte sakkyndige mener at mekling egentlig ikke tilhører en psykologs fagkompetanse, disse antar at juristen gjennom sin utdanning er langt bedre rustet for slike oppdrag. Mekler og advokat Thommesen påpeker tvert i mot at "Jurister har et stort handikap når mekling skal læres."⁸⁴ Denne diskusjonen er interessant, fordi den blant annet viser at rettens aktører har ulik oppfatning av hva som kreves av kunnskap for å kunne påta seg mekleropp-gaven. Noe som igjen kan ha betydning for hvordan den enkelte bekler meklerrollen, og for hvilke metoder som brukes. Ikke minst indikerer debatten at mekling ikke blir betraktet som et fag det kreves særskilt kompetanse for å beherske.

Det er nærliggende å tro at manglende meklingskompetanse kan medføre at foreldre inngår avtaler på et for spinkelt grunnlag, noe som i sin tur kan føre til flere omgjøringsbegjæringer, og/eller til at konfliktnivået mellom partene forblir høyt eller i verste fall forsterkes. Videre øker det risikoen for at det inngås forlik som kan være direkte uheldige for barna avtalen gjelder. Barneombudet støtter vurderingene til arbeidsgruppen nedsatt av BLD, om at det er behov for mer dybdekompetanse knyttet til meklingsmetodikk. Barneombudet mener at det i tillegg bør stilles krav om at den som skal mekle i barnefordelingsaker innehar et visst minimum av meklerkompetanse.

Det er viktig at dommeren har handlingsrom til å tilpasse prosessen til den enkelte sak, men det er en utfordring at det er store strukturelle forskjeller i hvordan disse sakene håndteres mellom ulike domstoler og fra dommer til dommer. Det gir liten forutberegnlighet. Barneombudet frykter at uklarhet i de profesjonelle aktørenes rolle, og det faktum at metode varierer svært mye, kan ha som konsekvens at barnet blir borte i prosessen.

Barneombudet anbefaler:

- Det bør stilles krav om meklerkompetanse hos dommere og sakkyndige for å kunne mekle i barnelovssaker.
- Det bør gis klarere føringer om hvordan den saksforberedende prosessen skal håndteres.

C. SAKEN MÅ VÆRE TILSTREKkelig OPPLYST

En forutsetning for at dommeren skal kunne vurdere om en løsning er til det beste for barnet, enten saken er til mekling eller det er hovedforhandling, er at han eller hun har tilstrekkelig kunnskap om saken - at saken er tilstrekkelig opplyst.

Informasjon om saken fra foreldrene

En del foreldre Barneombudet har snakket med, beskriver en redsel for å komme med opplysninger som kan sette den andre i et dårlig lys, fordi man da blir sett på som lite samarbeidsvillig. Det beskrives at fokuset i meklingen er å se framover - det skal ikke dveles ved fortiden.

Det er i utgangspunktet et godt prinsipp at man skal fokusere på framtiden og hva som vil være best for barnet, men det er nærliggende å tenke at hva som er best for barnet framover også henger sammen med forhold i fortiden. Dette gjelder ikke minst der tematikk som vold, rus eller alvorlig personlighetsavvik er aktuelt. Det er et alvorlig rettsikkerhetsproblem for barnet dersom foreldre ikke tør å komme med viktig informasjon om fortiden som kan kaste lys over hva som vil være en god løsning framover.

En grunn til at foreldre ikke tør å komme med informasjon, er at det lett kan bli sett på som sjikane hvis man ikke kan bevise det som sies. Samtidig hører Barneombudet stadig, fra både private og fagfolk, at foreldre kommer med usann informasjon om den andre som et maktmiddel i krigen om barnet. Vi har ingen forutsetning for å mene hva som er tilfelle i enkeltsaker. Men det er verdt å merke seg at de profesjonelle aktørene selv har trukket fram at det er en fare for tilsløring ved saksbehandlingen av disse sakene, slik at viktige opplysninger om vold, rus eller personlige forhold ikke kommer fram.⁸⁵

Innhenting av informasjon fra andre instanser

Foreldrene har ikke fri rådighet over saker om bosted, samvær og foreldreansvar. Det betyr at dommeren har et selvstendig ansvar for å opplyse saken. Retten er heller ikke bundet av

⁸² Rapport fra arbeidsgruppe nedsatt av BLD (2011) s. 37

⁸³ Koch (2008) s. 21 flg.

⁸⁴ Foil fra foredrag på barnelovsseminar 14.11.11, Juristenes Utdanningssenter

⁸⁵ Koch (2008) s. 21

partenes påstander og anførsler. For å belyse saken, kan det være viktig å få innhentet informasjon fra andre enn foreldrene og barna. Det er Barneombudets inntrykk at dette gjøres i mange tilfeller.

Samtidig har Barneombudet snakket med mange fagfolk i ulike instanser som familievern, konfliktråd, BUP og barnevernet som opplever at de sitter på mye kunnskap som ville være relevant i konkrete barnefordelingssaker, men hvor de opplever å ikke bli spurt av domstolen om å bidra. De kjenner ofte familiene over tid, og kan ha en minst like god forutsetning for å komme med viktig informasjon til dommeren som det en sakkyndig kan.

Spørreundersøkelse til barnevernet

Barneloven § 61 nr 6 sier at retten bør innhente uttalelse fra barnevernet og sosialtjenesten når det trengs.

I forbindelse med dette prosjektet, har Barneombudet sendt ut en liten spørreundersøkelse til 16 barneverntjenester spredt fordelt i Norge. Barneverntjenestene ble tilfeldig valgt ut, og var plassert i alt fra større byer til mindre kommuner. Vi fikk svar fra 12 barneverntjenester, noe som tilsvarer en svarprosent på 75 %.

Fokuset i undersøkelsen var på om barnevernet blir bedt om å uttale seg av retten i saker etter barneloven, og i hvilken grad de opplever at deres råd blir vektlagt. 9 av 12 barneverntjenester – altså 75 % – opplyser at de har uttalt seg skriftlig eller muntlig til retten på forespørsel fra domstolen. 4 av de 9 sier at det er sakkyndige som har bedt om opplysninger. Flertallet av barneverntjenestene har opplevd at domstolen legger vekt på deres uttalelse. Samtidig svarer 25 % at de kjenner til enkelt saker hvor de mener domstolens resultat var uforsvarlig i forhold til barnets behov. Det er også flere som tar opp at barnet ikke blir tilstrekkelig hørt:

«Voksenperspektivet blir prioritert, og det vektlegges lite hva barn forteller.»

«Ofte kan barnet fortelle om redsel for en av foreldrene, mens domstolen ser bort fra dette.»

Det har med rette vært reist kritikk mot barnevernet om at de ikke involverer seg i saker der det er en konflikt mellom foreldrene om bosted og samvær etter barneloven. Flere av barneverntjenestene i vår undersøkelse gir uttrykk for at de opplever i større grad å bli involvert i slike saker, og at de ser hvor viktig det er for dem å være en del av disse sakene for å ivareta barnets behov og deres perspektiv. Allikevel er det flere som har inntrykk av at de voksnes perspektiv og konflikt går foran barnet.

«Også i slike tilfeller [saker hvor det er vold mot forelder, vold mot barn og omfattende konflikter] synes det som om foreldrefokus er stort, da det ofte legges opp til omfattende samvær/omsorg.»

Også barn vi har snakket med, forteller om stor avmaktfølelse og redsel når de har fortalt om noe alvorlig, og dette ikke blir tatt hensyn til.

«Hvis du har fortalt at du er redd og så må du til samvær etterpå, det er fælt.»

Gutt, 17 år

Barneombudet vil oppfordre domstolen til å sikre at det innhentes informasjon fra alle relevante instanser, slik at dommerens bilde av saken kan bli så komplett som mulig. Barnevernet bør alltid be om en uttalelse dersom den er involvert i familien.

I de såkalte gjentakelsesakene – de som kommer opp for domstolen flere ganger – er det en overrepresentasjon av tilfeller hvor det er knyttet bekymring til barnets omsorgssituasjon. I disse sakene er barneverntjenesten eller det øvrige hjelpeapparatet ofte involvert.⁸⁶

Barneombudet anbefaler:

- Dommeren må legge til rette for at relevant informasjon fra foreldrene kommer fram.
- Dommeren må sikre at det innhentes informasjon fra alle relevante instanser slik at saken blir så godt opplyst som mulig.
- Barnevernet bør alltid bes om en uttalelse dersom den er involvert i familien.

D. SÆRLIG KOMPETANSE HOS DOMMERE

Når foreldrene bringer saken inn for domstolen, er konfliktnivået ofte høyt, og saken kan reise vanskelige spørsmål, som ikke nødvendigvis er juridiske. Dommeren har ansvar for å sikre at resultatet er til barnets beste, enten det er foreldrene som blir enige eller dommeren som avsier en dom. Å vite hva som er barnets beste i den enkelte sak er vanskelig, og stiller krav til kunnskap om barns behov og hvilke konsekvenser ulike resultat vil få for barna. Behovet for kompetanse er særlig tydelig i saker der det er påstander om vold, overgrep, rus, alvorlige psykiske problemer eller andre alvorlige forhold.

Mange dommere gjør en samvittighetsfull og god jobb allerede i dag. Poenget er å lage et system som sikrer at alle dommere som håndterer disse sakene har gode forutsetninger for å løse sakene til det beste for barnet.

Det er lett for dommere å lene seg på sakkyndige i disse spørsmålene. Men den sakkyndige skal bare være én av flere stemmer inn – det er dommere som har ansvar for at resultatet blir godt. Derfor er det viktig at dommere har tilstrekkelig kunnskap til å kunne reflektere

rundt sakkyndigutredningene. Ikke som en fagsensor, men heller slik at de kan stille spørsmål rundt blant annet metodebruk.

Enighet om behov for økt kompetanse

Det virker som om det i dag er generell enighet blant sentrale aktører om at det er nødvendig å foreta grep for å øke dommeres kunnskap i håndtering av saker etter barneloven. Det er allerede igangsatt flere tiltak fra Domstolsadministrasjonen for å heve dommeres kompetanse på dette området.⁸⁷ Arbeidsgruppen nedsatt av BLD har, i sin rapport som kom våren 2011, trukket fram mange viktige områder hvor det trengs ytterligere satsing.⁸⁸

Arbeidsgruppen påpeker at det bl.a. er behov for faglig kompetansetilførsel om skadevirkningene av å være vitne til vold, ulike typer psykiske lidelser, og hva som vurderes som manglende omsorgskompetanse i saker om bosted og samvær. Gruppen trekker også fram at de profesjonelle aktørene bør ha elementær barnefaglig kompetanse, og at det er behov for mer kompetanse om barns rett til å bli hørt. I tillegg slår arbeidsgruppen fast at det er behov for mer kompetanse i saker hvor foreldrene har etnisk minoritetsbakgrunn. Barneombudet er glad for at arbeidsgruppen så klart setter fokus på viktige områder hvor det må skje en forbedring.

Barna møter flere systemer

I de mest kompliserte barnefordelingssakene er gjerne også barnevernet involvert. Noen ganger opplever et barn at det samtidig med en barnefordelingssak pågår en sak for fylkesnemnda etter barnevernloven. Barneombudet sitter med en opplevelse av at disse systemene ikke "snakker sammen", og at dette klart går ut over barnas behov.

⁸⁶ Rapport fra arbeidsgruppe nedsatt av BLD (2011) s. 5

⁸⁷ Rapport fra arbeidsgruppe nedsatt av BLD (2011) s. 35

⁸⁸ Se forrige note s. 35 flg.

"Det er i mange tilfeller uheldig at disse sakene ikke kan behandles samtidig, og da for en og samme instans. Selv har jeg fra tid til annen måttet behandle spørsmål om utsatt iverksettelse av vedtak fra fylkesnemnda, vel vitende om at få uker senere skal barnefordelingssaken opp til hovedforhandling."

Tingrettsdommer

Det er viktig at barna blir møtt av et system som ser hele barnets situasjon slik at barnet slipper stadig flere prosesser innenfor ulike systemer. Barneombudet mener sentrale myndigheter bør utrede forholdet mellom barnevernloven og barneloven når det gjelder domstolens og fylkesnemndas myndighet, og vurdere om disse sakene skal kunne kumuleres, det vil si behandles samtidig av samme instans.

Spesialisering av dommere/organisatoriske endringer

Arbeidsgruppen nedsatt av BLD sier at det er gode grunner til å vurdere obligatorisk etterutdanning for dommere på dette området.⁸⁹ Gruppen sier det bør vurderes å stille krav om dokumentert faglig oppdatering for å behandle barnelovssaker, og at dette eventuelt kobles opp mot en viss spesialisering. Barneombudet er positiv til at arbeidsgruppen har tatt tak i disse problemstillingene, men vi er usikre på hva som ligger i forslaget.

Også barneminister Audun Lysbakken har vært inne på temaet:

"Jeg ser også at spesialisering blant dommere når det gjelder behandlingen av saker etter barneloven, vil kunne fremme mer lik og kompetent behandling, og at det kan være gode grunner til å kombinere dette med obligatorisk kompetanseheving for dommere."⁹⁰

Barneombudet mener det bør innføres formelle krav til dommere som skal behandle saker etter barneloven. Det kan skje gjennom et spesialiseringsprogram. Det bør legges opp til et spesialiseringsløp som går over tid, hvor den enkelte dommer får veiledning underveis.

En spesialisering bør i tillegg til å inneholde oppdatering i relevant faglig kunnskap, la dommeren få anledning til å reflektere rundt han/hennes rolle og hvordan man kan oppnå tillit hos de berørte partene. I tillegg bør dommere som skal snakke med barn, ha gjennomgått trening i samtalemotodikk med barn, se kapittel 7.F.

Det er også et spørsmål om man bør gjøre organisatoriske grep når det gjelder hvem som behandler saker etter barneloven. To mulige endringer i organiseringen:

1. Opprette familiedomstoler som vil inkludere fylkesnemndene

2. Legge saker etter barneloven - eventuelt også andre barnesaker - til noen større domstoler i hver region.

Et tema som jevnlig har blitt diskutert, er om saker etter barneloven bør legges inn under en eller annen type spesialdomstol. I dag råder i utgangspunktet det såkalte tilfældighetsprinsippet i norsk domstol. Det vil si at saker fordeles etter en på forhånd fastsatt fordelingsordning, slik at tildelingen ikke er basert på et skjønn.⁹¹ Tanken er at dette sikrer at dommerne opprettholder sin uavhengighet. Det legges også vekt på at dommeren skal få varierte sakstyper, og at det er positivt at dommere har en viss distanse til de ulike temaene, samt at man unngår at dommeren blir utbrent på en sakstype. Enkelte domstoler praktiserer i dag en viss forfordeling av sakstyper til noen dommere. Men det virker ikke som om dette er systematisk gjennomført, og det er også uklart hva slags krav som eventuelt stilles til de dommere som får saker etter barneloven.

I NOU 1998: 17 foreslo mindretallet at fylkesnemndene for sosiale saker skulle gjøres om til fylkesvise særdomstoler med kompetanse til å håndtere både barnevernssaker og barnefordelingssaker. Verken flertallet bak NOU'en eller regjeringen i påfølgende Ot.prp. gikk inn for denne løsningen. Men i begge dokumenter åpnes det opp for at spesialisering og kanalisering av barnefordelingssaker til spesielt interesserte dommere kan være aktuelt.⁹²

Mange andre land, deriblant USA og England, har opprettet ulike former for familiedomstoler. Det er verdt å merke seg at Europarådet også uttaler seg om dette temaet i "Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child friendly justice". Her står det:

"Member states are encouraged to: (...) consider the establishment of a system of specialised judges and lawyers for children and further develop courts in which both legal and social measures can be taken in favour of children and their families;"

Spesialiseringstankegangen har med andre ord godt rotfeste internasjonalt. Bakgrunnen for dette er at man ser at barn og saker som berører barn ofte handler om andre elementer enn de rent rettslige, og at sakene trenger å bli møtt av et system som har kunnskap og interesse for de særlige utfordringene og vurderingene som disse sakene reiser.

Mange fagpersoner Barneombudet har snakket med har tatt til orde for at man også i Norge bør innføre en form for spesialdomstol – en familiedomstol – for saker etter barneloven og barnevernloven.

En slik særdomstol ville gjøre det lettere å sikre at dommerne faktisk er interessert i de aktuelle saksområdene. Man vil også lettere kunne spisse opplærings- og veiledningstiltak inn mot de aktuelle dommerne. Over tid vil også dommerne opparbeide seg mye erfaringsbasert kunnskap, og det vil bli et enda tydeligere miljø med fokus på barnerettigheter.

I forbindelse med en diskusjon om fylkesnemndas oppgaver bør overføres til de ordinære domstoler, uttaler flertall i familiekomiteen på Stortinget:

"De ordinære domstolene besitter ikke den spesialkunnskapen om barns oppvekst og behov, samt kjennskap til de verdikonflikter som ofte oppstår i vanskelige barnevernssaker, som fylkesnemndene har opparbeidet seg."⁹³

Mange av de sakene som kommer til domstolen etter barneloven er også svært tilspisset, og det er usikkert hva som er det enkelte barns best og hvilken omsorgsevne foreldrene har. Det er etter Barneombudets oppfatning derfor like viktig at de som skal behandle saker etter barneloven har spesialkunnskap om barns oppvekst og behov.

Barneombudet har samtidig fått innspill fra dommere så vel som andre aktører i rettssystemet om at det er viktig at dommere beholder en bredde i sakstilfanget. En av innvendingene mot en egen familiedomstol er at en slik domstol vil få en alt for ensidig sakstype. Det kan gjøre at man lettere vil bli preget av én synsvinkel over tid. En bredde i sakstypene sikrer i større grad nøytralitet, og gjør at man kan dra nytte av kunnskap og erfaring fra ulike saksområder. Det kan også være krevende over tid bare å jobbe med denne typen saker, noe som vil kunne gjøre det vanskelig å rekruttere dyktige dommere.

En eventuell særdomstol for familiesaker bør derfor ha et bredt nok tilfang av sakstyper. Man kan for eksempel tenke seg at domstolen i tillegg til barnelovssaker og barnevernssaker også kan behandle vold i nære relasjoner og straffesaker der tiltalte er under 18 år. FNs barnekomité har vært opptatt av at alle land bør opprette egne rettsinstanser for mindreårige i konflikt med loven, enten som separate enheter eller som deler av eksisterende regionale domstoler eller distriktsdomstoler.⁹⁴ Komiteen ser dermed at det er behov for at barn møtes av et rettssystem som har fokus på at det er barn det er snakk om, og av aktører med særlig kompetanse på barn.

⁸⁹ Se forrige note s. 41

⁹⁰ Svar på interpellasjon i Stortinget 8. juni 2011.

⁹¹ Domstolsadministrasjonen, LOK-prosjektet delrapport 8, s. 3

⁹² NOU 1998: 17 s. 71 og Ot.prp. nr 29 (2002-2003) s. 76

⁹³ Innst. 76 S (2011-2012)

⁹⁴ FNs barnekomité (2007) Generell kommentar nr 10, Rettigheter til barn som er i konflikt med loven pkt 93

Det har vært pekt på at Norge er et lite og langstrakt land, og at det derfor vil være vanskelig, og lite hensiktsmessig, å etablere egne særdomstoler på ulike temaer. En mulighet er å la noen få domstoler i hvert fylke/region behandle saker etter barneloven. Det vil gjøre at man får større, faglig miljø for barnelovssakene enn i dag, noe som trolig vil skape mer fokus og kunnskap om temaet. Man vil også lettere kunne spisse opplæringstiltak til den aktuelle dommergruppen. Samtidig vil dommerne ha andre saksfelt i tillegg.

Det viktigste for Barneombudet er ikke hvordan myndighetene konkret organiserer domstolen, men at man gjennom organiseringen sikrer at dommere som skal behandle saker etter barneloven har god kompetanse på relevante temaer, interesse for fagfeltet, og at prosessen er lagt opp på barnets premisser. Vi ser at modellene vi skisserer reiser mange ulike spørsmål som det er omfattende å utrede fullt ut. Vi begrenser oss derfor til å synliggjøre at det er et behov for å se på organiseringen av domstolen på dette området, og oppfordrer myndighetene til å utrede spørsmålet nærmere.

Barneombudet anbefaler:

- Myndighetene bør utrede forholdet mellom barnevernloven og barneloven for å vurdere om disse sakene skal kunne kumuleres, det vil si behandles samtidig av samme instans.
- Det bør stilles krav om at alle dommere som håndterer saker etter barneloven har blitt spesialister gjennom et kompetansehevingsprogram. Kunnskapen bør holdes ved like ved krav til oppdatering.
- Myndighetene bør utrede hvordan domstolen kan organiseres slik at de som behandler saker etter barneloven har tilstrekkelig kompetanse og interesse for saksfeltet.

E. RETTSOPPNEVNT SAKKYNDIG

1. Beskrivelse av dagens ordning

I barnefordelingsaker er det relativt vanlig at det oppnevnes sakkyndig. Det er retten som i hvert enkelt tilfelle avgjør om dette skal skje. Sakkyndig kompetanse kan bringes inn i en barnefordelings sak i form av rettsoppnevnte sakkyndige eller oppnevnte fagkyndige meddommere.

Fagpersoner som er framstilt av partene selv, ofte kalt private sakkyndige uten oppnevning, får status som private sakkyndige vitner. Barnets behandler ved Barne- og ungdomspsykiatrisk poliklinikk vil eksempelvis plasseres i denne kategorien om hun eller han opptrer som vitne i saken.

Saksbehandlingsreglene i barneloven gir domstolene mulighet til en fleksibel bruk av sakkyndige. Selv om hovedoppgaven til den sakkyndige alltid vil være å bistå dommeren med sin spesifikke fagkompetanse, innebærer dagens ordning at de sakkyndige har flere roller og oppgaver enn tidligere. Uavhengig av rolle og oppgave, er hovedformålet med bruk av sakkyndige å bidra til at den løsningen man faller ned på er den beste for det enkelte barn.⁹⁵

Hvem kan oppnevnes som sakkyndig?

Det foreligger ingen formelle krav til hvem som kan oppnevnes som sakkyndig. Det er opp til retten og den forespurte selv å avgjøre om vedkommende har de kvalifikasjonene som skal til for å påta seg oppdraget. Begrunnelsen for denne ordningen er et ønske om å ha et fleksibelt system som gir retten mulighet til å hente inn den fagkompetansen som dommeren vurderer som nødvendig i den enkelte sak. På den måten skal det sikres at den som plukkes ut, har den kunnskapen som kreves i det enkelte tilfellet. Erfaringsvis er det oftest psykologer eller barnepsykiatere som oppnevnes som sakkyndige i denne typen saker.⁹⁶

BLD opprettet i 1998 et "Register for barne- og familiesaker". For å stå oppført i dette registeret, ble det i 2000 innført et krav om toårig videreutdanning i barnefaglig sak-

kyndighet. Videreutdanningen er for leger og psykologer som skal jobbe med sakkyndig utredning og mekling ved domstolen i saker etter barneloven og barnevernloven.

Et oppdatert register over barnefaglig sakkyndige sendes jevnlig ut til domstolene, og kan danne utgangspunkt for domstolens valg av sakkyndige. Registeret er ikke ment å fungere som annet enn en oversikt over hvem som har gjennomført utdanningsprogrammet.

Kort om den sakkyndiges rolle i rettsforberedende prosess

Etter barneloven § 61 1.ledd nr 1 kan retten oppnevne en sakkyndig til å være med på det saksforberedende møtet alle barnefordelingsaker starter med.

Formålet med å trekke inn sakkyndige på et så tidlig stadium i prosessen, er blant annet at den sakkyndige skal kunne bidra til at konflikten løses ved en avtale mellom foreldrene, og å bidra til å redusere konflikten mellom dem. Meningen er at den sakkyndige skal kunne medvirke til at foreldrenes fokus flytter seg fra konflikten mellom dem og over på barnas interesser.⁹⁷

Barneombudet har inntrykk av at det varierer fra domstol til domstol hvilke oppgaver og roller den sakkyndige får. Ved enkelte domstoler har den sakkyndige en noe tilbaketrasket posisjon ved å ha en veiledende og observerende rolle. Her er tanken at den sakkyndige, basert på faglige observasjoner og refleksjoner gjort underveis i prosessen, skal bidra med innspill til partene. Ved andre domstoler blir den sakkyndige tildelt en mer aktiv rolle. Ikke helt sjeldent hender det at den sakkyndige blir satt til å mekle fram avtaler mellom partene. Videre er inntrykket, uavhengig av rolle, at den sakkyndige ofte blir satt til å gjennomføre samtaler med barna – enten alene eller sammen med dommeren. Det er ikke krav om at den sakkyndige må rapportere skriftlig fra disse samtalerne.

Kort om den sakkyndiges rolle i hovedforhandling

Barneloven § 61 nr 3 hjemler den tradisjonelle bruken av sakkyndige. Også her er hensikten at den sakkyndige skal gi domstolen og partene et barnefaglig perspektiv på de beslutninger som skal fattes om barnet. Imidlertid vil oppgaven her være å utforme en mer omfattende utredning. Rollen er dermed mer fastlagt enn den ofte vil være i § 61 nr 1 sakene. Hovedmetoden til den sakkyndige er samtalen. På hvilken måte disse samtalerne gjennomføres, og hvilken teoretisk tilnærming den sakkyndige inntar i det enkelte tilfelle, vil variere. Dels vil det avhenge av den enkelte sak, barnets alder, og dels også den sakkyndiges fagkompetanse.

Det forutsettes at den sakkyndige avgir en skriftlig erklæring før hovedforhandlingen, og møter i retten for å avgi forklaring som sakkyndig. Erklæringen skal gi en beskrivelse av hvordan oppdraget fra domstolen er utført, hvilket resultat den sakkyndige har kommet til, samt hvilket grunnlag dette resultatet bygger på.

Den sakkyndiges mandat

Uavhengig av hvilket stadium man er på i prosessen, er det mandatet fra dommeren som gir den sakkyndige fullmakt til å utføre oppgaver på vegne av domstolen.⁹⁸ Et mandat er dermed rammen eller retningslinjen for det arbeidet den sakkyndige skal utføre.

Verken barneloven eller tvisteloven gir regler om hvordan mandatet for den sakkyndige skal fastsettes. Imidlertid gir veilederen fra departementet⁹⁹ noen forslag til mandat som også, etter det Barneombudet har fått inntrykk av, ofte benyttes i praksis.

Måten mandatet utformes på varierer i dag en del fra sak fra sak. I noen tilfeller bes det om en vurdering om hva som er best for barnet, og i andre tilfeller bes det om en nærmere avklaring på faktiske forhold som kan betydning for saken.

⁹⁷ Barne- og familiedepartementet, Veileder Q-15/2004 s. 25

⁹⁸ Barne- og familiedepartementet, Veileder Q 15/2004 s. 13

⁹⁹ Se forrige note s. 14-15

⁹⁵ Barne- og familiedepartementet, Veileder Q-15/2004 s.25

⁹⁶ Ot.prp.nr 29 (2002-2003)

2. Bekymringer rundt dagens sakkyndigordning

Barneombudet har over flere år mottatt henvendelser fra fagfolk og privatpersoner, både barn og voksne, som stiller spørsmål omkring sakkyndigordningen i saker etter barneloven. Mange føler seg usikre på om de kan stole på at den sakkyndige i deres sak hadde god nok kunnskap til å utføre oppdragene de var satt til. Andre stiller mer konkrete spørsmål rundt den sakkyndiges metodevalg og tidsbruk. Atter andre reiser spørsmål om hvorvidt de sakkyndige har fått for mye makt i barnefordelingssakene. Med disse sakene for øyet, har det vært spesielt interessant for Barneombudet å følge med på den mer generelle debatten som har pågått om sakkyndigordningen den siste tiden.

Utformingen av den sakkyndiges mandat og innspill til domstolen

Debatten om sakkyndigrollen i vårt rettsystem, har gitt Barneombudet inntrykk av at dommerne ofte lener seg på det den sakkyndige sier. Når det kommer til barnefordelingssakene, er det vår klare oppfatning at dommerne bare unntaksvis faller ned på et annet resultat enn det den sakkyndige anbefaler. Det er grunn til å spørre om det har utviklet seg dit hen at det reelt sett er de sakkyndige som avsier dom.

“Jeg liker best de sakkyndige som kommer med klare anbefalinger.”

Uttalelse fra en dommer på et seminar

Spørsmålet kan blant annet belyses ved å se på utformingen av den sakkyndiges mandat. I dag debatteres det i ulike fagmiljøer om det er heldekkende praksis å be om den sakkyndiges anbefalinger i mandatet. Enkelte mener det vil være mer hensiktsmessig om den sakkyndige blir bedt om å presentere ulike temaer som dommeren så må ta stilling til.

Psykolog og advokat Grete Nordhelle er en som har vært inne på dette. Hun mener at den sakkyndige må presentere ulike hypoteser for domstolene, som deretter må vurdere disse for så å holde dem opp mot andre bevis i saken.¹⁰⁰

Den sakkyndiges jobb må være å hjelpe dommeren med å få belyst spesifikke problemstillinger, ikke trekke konklusjoner. Utrederen kan være nyttig bakgrunnsstoff, men dommeren må legge vekt på en bredere bevisføring i saken.

Andre mener at det ikke er mye juss i barnefordelingssakene, og at det derfor er naturlig at den sakkyndiges vurderinger vektes tungt. En lagdommer Barneombudet har drøftet temaet med, satte det hele på spissen:

“Den ene materielle regel i barneloven er “barnets beste”. Barnets beste er ikke juss, men en forutsigelse om hva som på lang sikt er best, det er altså forvaltning hvor det er barnefaglig kompetanse som trengs.”

Dette synspunktet kan ha mye for seg. Fra praksisfeltet meldes det at flertallet av sakene som går til hovedforhandling er komplekse. Konfliktnivået er høyt, videre er det ofte framsatt påstander om vold eller andre former for omsorgssvikt i disse sakene. Før man i det hele tatt kan foreta en barnets beste vurdering i slike tilfeller, er det klart at faktum må klarlegges tilstrekkelig. Ved å be den sakkyndige å anbefale en løsning for barnet, står man i fare for å forskuttere en barnets beste-vurdering, før man har vurdert de momentene som skal danne utgangspunktet for denne vurderingen. Professor dr. juris Trude Haugli ser det slik:

“Den faglige og rettslige barnets beste-vurderingen behøver ikke være sammenfallende, i det den juridiske vurderingen også inneholder en bevisvurdering, lovtolkning og subsumsjon. Når sakkyndige likevel ofte får gjennomslag for sine syn, kan dette henge sammen med at de sakkyndige etter hvert lærer seg noe om hvordan den juridiske barnets beste-vurderingen er å forstå, og ikke bare leverer premisser, men går inn og forsøker å foreta den samme vurderingen som dommerne skal gjøre, før de trekker konklusjonen om hva som er best for barnet. Risikoen her er at rolle- og ansvarsfordelingen blir utydelig.”¹⁰¹

En erfaren sakkyndig sa det slik:

“De sakkyndige må presentere de ulike alternativene og de ulike konsekvensene av disse. Vi psykologer er ikke bedre egnet enn andre til å vurdere troverdighet.”

Spørsmålene rundt utformingen av den sakkyndiges mandat er mange. Ett spørsmål er hvor presis dommeren skal formulere problemstillingene den sakkyndige skal utrede. Dette gjelder særlig i saker hvor det er mistanke om vold og overgrep. Ett annet er om det er riktig å be den sakkyndige om klare anbefalinger. Nå er det slik at også partene har anledning til å påvirke utformingen av den sakkyndiges mandat. I og med at mandatet er linken mellom retten og den sakkyndige, er det viktig at alle aktører er seg bevisst at dette er et redskap som må brukes med omhu om det skal virke etter sin hensikt. Dette er også en grunn for at dommerne bør inneha et minimum av barnefaglig kompetanse. Uten slik kunnskap blir det vanskelig å formulere et adekvat mandat.

Barneombudet mener det er gode grunner for ikke å be den sakkyndige om anbefalinger i mandatet. På den måten kan man redusere risikoen for at barnets beste-vurderingen foretas før saken er tilstrekkelig opplyst.

Barneombudet har inntrykk av at det ikke foreligger noen ensrettet praksis med hensyn til utforming av mandatet til sakkyndige i saker der det er anførsler om alvorlige forhold. Kristin Dahl intervjuet i forbindelse med sin masteroppgave en gruppe dommere ved en av landets tingretter.¹⁰² Denne gruppen ble blant annet bedt om å reflektere høyt omkring utformingen av mandat i saker hvor det var mistanke om vold. Funnene der kan tyde på at det råder en viss uenighet om hvorvidt man spesifikt kan be den sakkyndige utrede om det er vold i familien. Enkelte hevder at om vold blir en del av mandatet, er det fare for at en gjør den sakkyndige til etterforsker. Andre gir uttrykk for å ta vold inn i mandatet kan være uheldig for prosessen, fordi det kan bidra til tilspisse en allerede høy konflikt mellom foreldrene. Det gis av disse uttrykk for at det er viktig å balansere prosessen mellom foreldrene. Mens andre

igjen oppga at å legge vold inn som en del av mandatet blir relevant i forhold til å beskrive omsorgsegenskaper hos foreldrene.

Barneombudet mener det er riktig å be den sakkyndige spesifikt om å utrede vold eller andre alvorlige forhold i familien, der det foreligger mistanke eller påstander om det, noe som for øvrig er helt i tråd med føringer fra myndighetene. I veilederen fra BLD uttrykkes det slik:

“Når det er anførsler og påstander om vold og overgrep i saken så er det viktig at det kommer fram av mandatet hvilke aktuelle psykologfaglige spørsmål som følger av disse.”¹⁰³

Den sakkyndiges rolle og oppgaver i den saksforberedende prosessen, de såkalte § 61 - nr 1- sakene, er forskjellig fra domstol til domstol. Dette er uheldig, da disse sakene krever en ryddig og forutsigbar prosess, for slik å bidra til gode og varige løsninger for barna. Videre stilles det ikke i denne fasen krav til at den sakkyndige må rapportere skriftlig fra samtaler som er gjennomført med partene og/eller barna. Ingen får dermed innsyn i hva det har vært snakket om, og på den måten får man heller ikke vite hva den sakkyndige bygger sine synspunkter på når han gir råd i disse sakene. Det er viktig at prosessen oppleves som trygg for alle parter, og at når den sakkyndige uttaler seg om hva som vil være det beste for et barn, så kan dette kvalitetssikres gjennom at sakkyndige kort skriftliggjør hvilke vurderinger som er gjort, og hva disse bygger på.

Barneombudet anbefaler:

- Sentrale myndigheter bør gi klarere retningslinjer for utforming av sakkyndiges mandat.
- Den sakkyndige bør ha plikt til å gi en kort skriftlig dokumentasjon om bakgrunnen for sine råd og vurderinger gitt under saksforberedende prosess.

¹⁰⁰ Nordhelle (2011) s. 176

¹⁰¹ Haugli, T. (2002) s. 313

¹⁰² Dahl (2010)

¹⁰³ BLD (2008) Informasjonshefte Barnefordelingssaker der det er påstander om vold.

Kvalitetssikring av sakkyndige

“Det virker som om enkelte sakkyndige stoler for mye på magesfølelsen. De snakker jo ikke lenge med partene og barna.”

Advokat

Spørsmål om metodevalg og den sakkyndiges tidsbruk er en gjenganger hos Barneombudet. Dette kommer ikke bare fra fortvilte voksne som opplever ikke å ha vunnet fram med sine anførsler, men også fra advokater, fagpersoner og ikke minst barn.

Flere av barna som har deltatt på ekspertmøter hos Barneombudet, trekker fram tidsbruk og metode. De peker på tidsfaktoren som viktig for om de har følt at de har kunnet snakke fritt og åpent med den sakkyndige i sin sak.

Lignende synspunkter blir trukket fram også fra ulike fagfolk:

“Sakkyndige snakker for kort med partene, for eksempel bare to timer, de fleste kan skjerpe seg i to timer. Vi har sett grelle eksempler på hva sakkyndige får seg til å skrive på bakgrunn av kort tid.”

Terapeut ATV

Videre hevdes at en god del dommere har for stor tiltro til hva den sakkyndige kan trekke av slutninger, basert på begrensede observasjonsmuligheter.¹⁰⁴ De konkrete observasjonene vil naturligvis være preget av den sakkyndiges perspektiv og faglige tilnærming. Det siste vil igjen være et resultat av fagkompetanse og erfaring.

Disse momentene er faktorer som helt klart kan si noe om kvaliteten på den sakkyndiges arbeid. Kvaliteten sier igjen noe om hvor mye vekt man kan tillate seg å legge på den sakkyndiges utredning. I dag eksisterer det ikke noe system som vurderer kvaliteten av den sakkyndiges arbeid, slik tilfellet eksempelvis er for barnevernssakene.

I 2009 vedtok Stortinget å opprette en barne-sakkyndig kommisjon. Kommisjonen skal kvalitetssikre alle rapporter avgitt av sakkyndige i barnevernssaker, uavhengig av hvem som har bestilt rapporten. Først når en rapport er gjennomgått av kommisjonen, kan den gi grunnlag for tiltak etter barnevernloven. Begrunnelsen for opprettelsen av barnesakkyndig kommisjonen kan lett overføres til barnefordelingssakene. Også i disse sakene vil

“...sakkyndiges vurderinger kunne få stor innvirkning på de endelige beslutningene. Slik at det derfor er særdeles viktig at de nødvendige fagvurderinger tilføres saken og beslutningsorganene på en måte som er godt regulert, med kontrollerbare kvalitetskrav og kontrollordninger som kan bidra til å trygge tilliten til anvendt fagkunnskap.”¹⁰⁵

Barneombudet har i lang tid ment at det er alvorlig at ikke sakkyndigrapporter i barnefordelingssakene kvalitetssikres, sett i lys av at også barnelovssakene har store konsekvenser for barna det gjelder.

Barneombudet anbefaler:

- Sakkyndigrapporter må gjennomgå en kvalitetskontroll i barnesakkyndig kommisjon.

Register over sakkyndige

Det synes å råde en oppfatning om at så lenge du er psykolog, så kan du i kraft av din profesjon snakke med barn i alle aldre. Du vil også være i stand til å utrede hvilket som helst sak uavhengig av sakens anførsler og problemstillinger.

Barneombudet har et klart inntrykk av at flere domstoler har faste fagpersoner de henvender seg til. Dette støttes også av Kochs evaluering, hvor over halvparten av de spurte dommerne rapporterte å bruke en fast gruppe sakkyndige.¹⁰⁶

I samme undersøkelse ble dommerne også spurt om hva de vektla ved valg av sakkyndig. 50 % av de spurte svarte at de sjelden eller aldri la vekt på sakens anførsler. Majoriteten oppga at de alltid, eller som regel la vekt på sine erfaringer med den sakkyndige. Dette indikerer at det ikke er den sakkyndiges spesifikke kvalifikasjoner som er utslagsgivende for oppnevningen i det enkelte tilfellet. Dette er i så fall urovekkende. Når formålet med å innhente sakkyndigkompetanse er å få hjelp til å belyse spesifikke problemstillinger, bør man i høyeste grad benytte seg av noen som innehar den kompetansen som saken krever. Eksempelvis krever vold og vurdering av fare spesiell faglig kunnskap. Uten denne kunnskapen er det mulighet for at selv erfarne sakkyndige kan trå feil.¹⁰⁷

I utgangspunktet behøver det ikke være negativt at domstolene velger sakkyndige de har gode erfaring med. Imidlertid taler kompleksiteten i mange av disse sakene for, sett sammen med konsekvensene et feil resultat kan få for barnet det gjelder, at sakkyndig kompetanse må velges med omhu. BLDs register inneholder i dag ingen oversikt over hvilke kvalifikasjoner den enkelte sakkyndige innehar, utover det å ha gjennomført videreutdanningen i sakkyndighet. På den måten er ikke registeret tilstrekkelig informativt, og kan dermed ikke fungere som en oversikt over den kompetansen som til en hver tid finnes i sakkyndigfeltet.

Det er svært viktig å opprette systemer som gjør det enkelt for domstolen å finne fram til sakkyndige som har de kvalifikasjonene saken krever. En spesifisering av hvilken kompetanse den enkelte sakkyndige har, vil i tillegg kunne få positive sideeffekter. Synliggjøring av kunnskap kan medføre en økt etterspørsel etter mer spesialisert kunnskap. Når man får vite hva som finnes, er det også enklere å be om det man trenger.

Som nevnt under punkt 7.F.1, ønsker Barneombudet at det skal stilles krav til at sakkyndige og dommere har kompetanse på å snakke med barn. Dette bør inkludere at de har fått praktisk trening i anerkjent samtalemetodikk som er tilpasset denne typen samtaler. Det bør fremgå

av registeret om sakkyndig har gjennomgått en slik trening.

Barneombudet er glad for at det stilles krav om sakkyndigopplæring for å stå oppført i BLDs register. Det er positivt at alle registrerte har gjennomgått en opplæring som gir innsikt i domstolenes oppgaver, og at de har fått et innblikk i de ulike aktørenes rolle og begrepsapparatet som benyttes i domstolen. Imidlertid er det en kjensgjerning at vår kunnskap om barn er i stadig utvikling. Det er derfor lett å tenke seg at kunnskap må oppdateres med jevne mellomrom. Barneombudet mener derfor sakkyndigutdanningen bør utvides, slik at opplæringen ikke stopper ved gjennomført sakkyndigopplæring. Med jevne mellomrom, for eksempel hvert andre år, bør det innkalles til nye oppdateringsseminarer. Disse kan være basert på de utfordringene som har utkrystallisert seg i praksisfeltet over et visst tidsrom, og/eller nyere forskning og kunnskap om betingelser for barns utvikling, samt endringer i regelverk og nye retningslinjer fra sentrale myndigheter. Det bør stilles som vilkår at den sakkyndige må delta på disse bolkene for fortsatt å kunne stå oppført i registeret.

For ytterligere å kvalitetssikre registeret, bør det være mulig at man mister retten til å stå oppført i registeret hvis man ikke har håndtert sakkyndigarbeidet på en faglig forsvarlig måte. Det må vurderes nærmere hvordan man skal håndtere en slik ordning i praksis.

¹⁰⁴ Nordhelle (2011) s. 186

¹⁰⁵ NOU 2006: 9 Kvalitetssikring av sakkyndige rapporter i barnevernssaker, kap 3.1.5

¹⁰⁶ Koch (2008) s. 28

¹⁰⁷ BLD (2008) Informasjonshefte, Barnefordelingssaker der det er påstander om vold. s. 25

Barneombudet anbefaler:

- Dagens register over sakkyndige bør synliggjøre hvilke spesifikke kvalifikasjoner den sakkyndige har. Registeret bør også vise om sakkyndige har fått trening i anerkjent samtalemotodikk som er tilpasset samtaler med barn. Det må være mulig å fjernes fra registeret. Registeret må oppdateres jevnlig.

- Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet bør jevnlig arrangere oppdateringskurs for sakkyndige. Det bør stilles som vilkår at sakkyndige deltar på disse kursene for fortsatt å stå i sakkyndigregisteret.

- Dommeren bør som hovedregel velge en sakkyndig som står oppført i sakkyndigregisteret. Hvis man velger en annen sakkyndig, må dette særlig begrunnes.

To sakkyndige

“De blir sendt på mitt kontor fordi de utagerer og skaper uro i klassen. Når jeg har snakket litt med dem, viser det seg så altfor ofte at mange av dem sendes på samvær til en forelder som har utøvd vold mot dem eller den andre forelderen. De sier det ikke nytter å si noe, for det har de prøvd. Jeg spør meg om hvorfor det ikke oppnevnes to sakkyndige i slike saker, og at disse har ulik profesjon/bakgrunn. Overalt ellers tenker man at tverrfaglighet er en styrke.”

Helsesøster

En kontroll av de sakkyndiges utredninger alene vil selvsagt ikke være nok til å sikre at de vurderingene som er gjort er riktige. Psykologi er ingen sikker vitenskap, og ofte kan det være slik at ulike sakkyndige gjøre ulike vurderinger i samme sak. Det siste henger igjen sammen med at ulike sakkyndige kan ha ulik kompetanse. Videre vil også metodevalg ha betydning for hvilke slutninger en kan dra ut av en observasjonsrekke.

Det er ikke uvanlig at der det har vært oppnevnt ulike sakkyndige for de ulike rettsinstansene, har de sakkyndige kommet til forskjellig resultat i samme sak.¹⁰⁸

Høykonfliktsakene er kompliserte, særlig der hvor det er mistanke om vold, overgrep eller andre former for omsorgssvikt. Den sakkyndige på sin side har begrenset med tid til rådighet for å gjennomføre de samtaler og observasjoner som hun eller han skal bygge sine vurderinger på. Det er en fare for at når man skal vurdere komplekse saksforhold ser man bort fra kjernen, og bygger sine vurderinger på perifer og mindre viktig informasjon. I tillegg til metodiske spørsmål reiser disse sakene også spørsmål omkring valg av kartleggingsverktøy. Uten bruk av adekvat kartleggingsverktøy, øker risikoen for at de usikkerhetsmomentene som allerede hefter ved slike utredninger forsterkes jo mer komplisert saken blir. Når vi i tillegg vet at feil avgjørelser kan få alvorlige konsekvenser, er det av avgjørende betydning at disse sakene blir utredet bredere og grundigere enn hva tilfellet er i dag.

Sett i lys av at domstolen også ofte faller ned på den sakkyndiges anbefalinger, mener Barneombudet det bør oppnevnes to uavhengige sakkyndige i saker hvor det er påstander om vold, overgrep eller andre alvorlige forhold. Ved at de sakkyndige jobber uavhengig av hverandre, kan det være med på å skjerpe kvaliteten på den enkeltes utredning, og sørge for at domstolen får et bredest mulig grunnlag for å fatte sin avgjørelse.¹⁰⁹

Videre bør ikke økonomi være et hinder for at en sak skal bli godt nok utredet. I dag er det

slik at det er partene selv som betaler for en tradisjonell sakkyndigutredning. Barneombudet er redd for at denne ordningen kan medvirke til at det ikke alltid oppnevnes sakkyndige der det er behov for det. Utgifter til sakkyndige på dette nivået i prosessen bør også dekkes av det offentlige, uavhengig av om partene har krav på fri rettshjelp.

Barneombudet anbefaler:

- Det bør oppnevnes to sakkyndige til hovedforhandlingen i saker hvor det er påstander om vold, overgrep eller andre alvorlige forhold.

- Myndighetene bør dekke utgifter til tradisjonelle sakkyndigutredninger.

F. HØRING AV BARN I DOMSTOLEN

Blir det tatt hensyn til det barnet mener?

Barnets mening er som nevnt bare ett av flere hensyn når voksne skal avgjøre hva som er den beste løsningen i saker etter barneloven. I hvilken grad blir det faktisk tatt hensyn til det barnet sier?

Skjørtens undersøkelse av lagmannsrettssaker viser at der barnet ikke ønsker samvær, og retten legger til grunn at samværsforelder har vært voldelig, får barn over 10 år i hovedsak en avgjørelse i samsvar med sitt ønske.¹¹⁰ For yngre barn ser det imidlertid ut til at det er vanligere å pålegge samvær med tilsyn, til tross for klart uttrykt motstand fra barnet. Dette begrunnes ut i fra at et begrenset og kontrollert samvær vil kunne danne grunnlag for bedre kontakt mellom foreldre og barn i fremtiden.¹¹¹ Dette reiser svært vanskelige etiske dilemmaer.

Man kan spørre seg om det er riktig å påtvinge barnet kontakt med en forelder som man legger til grunn at har begått handlinger som kan stå i konflikt med det å være en god omsorgsperson, og hvor barnet har uttrykt motstand mot kontakt, fordi man ønsker å fremtvinge en god relasjon. Skjørten viser til internasjonal forskning som ikke gir grunn til optimisme når det gjelder å påtvinge en god og varig relasjon mellom foreldre og barn.¹¹² Dette er interessante funn også i saker som ikke handler om vold eller andre alvorlige forhold, men hvor barnet opplever å bli tvunget til å ha kontakt med en forelder som ikke står han/henne nær.

Påstander om manipulasjon

Ytterligere komplisert er det i saker hvor barnet uttrykker motstand mot en forelder, men hvor retten ikke legger til grunn at vold eller andre alvorlige forhold har skjedd. At et barn har blitt manipulert eller presset til å si noe, synes å være en gjenganger i rettssalen.

Lagmannsretten syntes å være noe oppgitt over disse påstandene, og uttalte i en konkret sak:

“Når lovgjevar først har meint at det beste for barnet og opplysning av saka er at barnet mening skal høyrast, bør det utvisas så pass respekt for både barnet og lova sitt system at ein ikkje utan vidare legg til grunn at barnet t.d. har late seg pressa, eventuelt manipulera, av eksempelvis lojalitet eller anna dersom uttalen går i den ene eller andre retning. Så mykje meir gjeld dette når barnet nærmar seg vaksen alder.”

Lagmannsrettsavgjørelse¹¹³

Mange av de ungdommene vi har snakket med i dette prosjektet, er klar over at den ene forelderen påstår at de er manipulert av den andre forelderen. Barneombudet har ingen mulighet til å verifisere hva som er riktig i de aktuelle tilfellene. Men det er interessant å se at manipulasjon brukes som argument av en forelder også der det er lagt til grunn av domstolen at for eksempel vold har skjedd.

¹⁰⁸ Se for eksempel Rt. 2010 s. 216, hvor en konkluderte med at det ikke bør være samvær, mens en annen sakkyndig mente det var best med samvær under tilsyn.

¹⁰⁹ Nordhelle (2011) s.192

¹¹⁰ Skjørten (2010) s. 99

¹¹¹ Se forrige note s. 100

¹¹² Se forrige note s. 101

¹¹³ LA-2006-34016

De ungdommene vi har snakket med, deler uansett ikke forelderens opplevelse av at de er manipulert, og opplever dette som en krenkelse som gjør at det blir enda vanskeligere å ha en god relasjon til denne forelderens.

"Far sier at mor hjernevasker meg. Det er ikke riktig. Han har ikke spurt om det er riktig, men sagt at det er sånn."

Jente, 14 år

Barn kan - som voksne - si ting som ikke er korrekt, og det er klart at det kan være vanskelig å vurdere hva som er riktig i den enkelte sak. Vi har for eksempel snakket med en jente på 18 år som forteller at hun i store deler av barndommen fortalte direkte gale ting om hva faren gjorde, inklusiv om vold, som hun nå mener at er helt feil.

"Jeg sa masse stygt om pappa. Noen ting trodde jeg på, mens andre ganger sa jeg ting som jeg følte at var feil. Jeg ville si noe slemt for å gjøre mamma glad."

Men, som en jente på 15 år som vi snakket med sa, som selv hadde opplevd at det hun fortalte om svært alvorlige forhold ble kalt manipulering:

"Selv om det kan tenkes at en forelder kan få barnet sitt til å si ting, tror jeg oftere at det skjer det barnet sier, enn at det ikke skjer og er funnet opp."

Også forskere mener at problemet snarere synes å være at barn holder tilbake informasjon, enn at de dikter opp informasjon om vanskelige temaer.¹¹⁴

Når domstolen skal vurdere barnets troverdighet, må man ta høyde for at det kan være svært vanskelig å bevise at overgrep og vold faktisk har forekommet. At en straffesak er henlagt, betyr selvfølgelig ikke at det ikke kan ha skjedd. Det er et langt lavere beviskrav i barnefordelingssaker enn i straffesaker. Det at barnet forteller om forhold som ikke legges til grunn,

betyr heller ikke at barnet lyver og er manipulert. Barn er selv opptatt av å bli tatt på alvor når de forteller ting. Det oppleves som forferdelig for eksempel å bli tvunget til samvær.

I saker hvor det er påstander om at barnets mening er manipulert, er det svært viktig at man forsøker å komme til bunns i hva det handler om, og samtidig ivareta barnet i prosessen. Det er særlig viktig at dommere og sakkyndige har tilstrekkelig kompetanse til å håndtere disse sakene. Det bør også forskes mer på hva det gjør med barn å oppleve at det ikke blir tatt hensyn til det de ønsker.

"Jeg hadde høye forventninger til første gang jeg skulle snakke med sakkyndig, og ble veldig skuffet da resultatet ble noe annet."

Jente, 14 år

I en undersøkelse foretatt av Rød, Ekeland og Thuen fremkommer det at barna følte seg dobbelt krenket, både av foreldrene, av retten og dommeren. Barna opplevde det dypt urettferdig at de måtte til samvær med en forelder de avskydde, og opplevde det som grunnleggende urettferdig at deres ønske ikke hadde blitt tatt hensyn til.¹¹⁵

Regjeringen skriver i sin oppfølgingsrapport til barnekomiteens merknader til Norge at det bør vurderes om det er behov for at det gis føringer om hvordan saksutfallet skal kommuniseres til barna som er berørt. God informasjon til barna i prosessen, hvor de også får en forklaring på hvordan deres mening har blitt vurdert, kan være et viktig tiltak for å forsøke å avhjelpe barnas opplevelse av krenkelse ved at deres uttalte ønske ikke ble lagt til grunn.

1. Dommere og sakkyndiges kompetanse til å snakke med barn

Når barn skal få uttale seg i saker etter barne-loven, snakker de gjerne med den oppnevnte sakkyndige eller dommeren selv. I Skjørtens undersøkelse av lagmannsrettsavgjørelser fremkommer det at flesteparten av barna snak-

ker med en sakkyndig, mens ca en tredjedel snakker med dommeren i saken.¹¹⁶

I Kochs evaluering av saksbehandlingsreglene rapporterte 44 % av foreldrene at barnets reaksjon var positiv etter å ha blitt hørt for domstolen, mens 36 % foreldre er usikre, og 20 % er negative. De fleste av de sistnevnte er også misfornøyde med den sakkyndige, utfallet av saken eller i forverret konflikt med den andre av foreldrene.¹¹⁷

Barnet høres ikke alltid om alle sider av saken

I Skjørtens undersøkelse av saker for lagmannsretten hadde de fleste barn over sju år blitt hørt. Barnas mening var enten hovedbegrunnelse eller delbegrunnelse i to av fem saker. I en av tre saker var resultatet mot barnets ønske.¹¹⁸ Undersøkelsen viser at barnet gjerne høres om det som regnes som hovedspørsmålet i saken, enten det er bosted eller samvær. Men i saker der fast bosted var hovedspørsmålet, ble barnet ofte ikke hørt om samværsspørsmålet. Barnets mening om samvær ble bare innhentet i en av fire av disse sakene.¹¹⁹

Regjeringen skriver i sin oppfølgingsrapport til barnekomiteens merknader til Norge at det bør vurderes om det er behov for tiltak som sikrer at barn får anledning til å uttale seg om hele saken, og ikke bare hovedspørsmålet i saken.¹²⁰ Etter Barneombudets syn er det svært viktig at det gis klare føringer til domstolen om at barnet skal få si sin mening om alle relevante spørsmål saken reiser. Poenget med å snakke med barnet må jo nettopp være å få fram helheten i barnets situasjon.

Råd fra ekspertmøtet:

Barneombudet har hatt et eget møte med barn som har erfaring med at foreldrenes konflikt har blitt håndtert i domstolen – et såkalt ekspertmøte. Her er barnas råd til den som skal snakke med barnet, enten det er sakkyndig eller en dommer:

1. Ha god tid, ikke prøv å få ut alt på en time.
2. Ha tid til å bygge tillit.
3. Det må være godt fysisk miljø og god stemning.
4. La barnet få snakke om det barnet vil.
5. Den som snakker med barnet må lytte og forstå.
6. Få fram barnets budskap.
7. Ikke trekk feile og raske konklusjoner.
8. Det er vanskelig å stole på en sakkyndig igjen hvis man blir skuffet over resultatet.
9. Man må stole på det barnet sier. Spør detaljert om det som barnet påstår har skjedd, og bruk tid!

¹¹⁴ Gamst og Langballe (2006) s. 36

¹¹⁵ Rød, Ekeland og Thuen i Skjørtens (2010) s. 106

¹¹⁶ Skjørtens (2010) s. 92

¹¹⁷ Koch (2008) s. 36

¹¹⁸ Skjørtens (2010) s. 92

¹¹⁹ Se forrige note s. 92-93

¹²⁰ BLD (2011) Oppfølging av avsluttende merknader fra FNs barnekomité av januar 2010

Behov for kvalitetssikring – bruk av anerkjent samtalemotodikk

Som nevnt under kapittel 5.D.2 har det skjedd et løft når det gjelder å forbedre gjennomføring av dommeravhør av barn i straffesaker. Både etablering av barnehusene og opplæring av politiet i samtalemotodikk har vært viktig i denne sammenheng. Man må ta på alvor at det er minst like viktig at barna snakkes med på en metodisk god måte i saker etter barneloven. Det er faktisk kanskje enda viktigere for et barn at det blir en god løsning for barnet når det gjelder hvor barnet skal bo, og hvor mye samvær det skal ha med den andre forelderen, enn at en mulig overgriper/voldsutøver blir dømt.

Selv om mange sakkyndige og dommere sikkert er dyktige til å snakke med barn, er det i dag ingen krav til formell kompetanse eller opplæring for å gjennomføre samtale med barn etter barneloven.

Det har særlig vært oppe at det kan være et problem at dommere ikke nødvendigvis har erfaring med å arbeide med barn. Professor Kirsten Sandberg påpeker at dommere antakelig bør ha med seg en egnet person eller sakkyndig fremfor å snakke med barnet alene når han/hun ikke har slik erfaring.¹²¹

Det er åpenbart at det kan bære galt av sted dersom en dommer som ikke har erfaring med eller trening i å snakke med barn, skal foreta en samtale med barn om et såpass sensitivt og vanskelig tema.

Barneombudet mener det også er grunn til å se på om sakkyndige har nødvendig kompetanse på dette området. Det er ikke krav om at en sakkyndig for eksempel har spesialisert seg i å arbeide med barn. Og forskningen til Gamst og Langballe viser at selv innen et område hvor man skulle anta at man kan snakke med barn - barnevernet - har man fått en langt bedre prosess og mer informasjon fra barnet etter innføring av en systematisk samtalemotodikk.¹²² En jente vi har snakket med fortalte at hun opplevde flere sakkyndige som veldig ledende i spørsmålene, og at det bygget opp under morens manipulasjon: "Du har lyst til å bo hos moren din, ja, jeg skjønner at du har det følt

hos far." Hun fortalte at sakkyndige ofte hadde snakket mer moren fra før, og var påvirket av det moren sa.

Enten det er en dommer eller en sakkyndig som skal snakke med barnet, må vedkommende ha grunnleggende kunnskap om psykologiske mekanismer hos barn, og hvordan man kommuniserer med barn. Videre må den som snakker med barnet være trent i en anerkjent samtalemotodikk, og vedkommende bør ha praktisk trening i å snakke med barn. Ett tiltak i forbindelse med opplæringen bør være at man tar opp samtale med barn på bånd, slik at det kan gis veiledning i etterkant. Hvordan har informasjonen kommet fram? Hvilke spørsmål ble stilt og hvordan? Og ikke minst, hvilke spørsmål ble ikke stilt?

Det er også et poeng at man får rutiner om at den som snakker med barnet kan dokumentere hva han/hun gjorde i samtalen med barnet. Først da kan det skje en reell kvalitetskontroll. Se for øvrig kapittel 5.D om barns rett til å bli hørt.

Barneombudet anbefaler:

- Sakkyndige og dommere som skal snakke med barn i saker etter barneloven bør ha tilstrekkelig kunnskap om å kommunisere med barn, og få praktisk trening i anerkjent samtalemotodikk som er tilpasset denne typen samtaler.

G. EGEN ADVOKAT TIL BARNET

Et vanlig spørsmål Barneombudet får er "Men hvem skal representere barnet i denne konflikten? Hvem taler egentlig barnas sak?" Det er i utgangspunktet foreldrene som skal ivareta barnas behov. Men mange opplever at barnet blir glemt i krigen mellom foreldrene, ikke minst i de sakene som kommer for domstolen. Barneloven § 61 nr 5 gir domstolen mulighet til

å oppnevne en egen advokat eller en annen representant til å ta vare på interessene til barnet i sammenheng med søksmålet. Bestemmelsen er i dag ment som en unntaksbestemmelse.

Forarbeidene til lovendringene slår fast at representantens rolle primært skal være å ivareta barnets interesser i forbindelse med saksbehandlingen.¹²³ Som regel vil det være naturlig å benytte en advokat, men det åpnes også for at man kan bruke en person med barnefaglig kompetanse. Vedkommendes rolle vil være å påse at saken er godt opplyst, og at saksbehandlingen skjer raskt og under hensyn til barnets beste.¹²⁴ Det er ikke tenkt at advokaten skal videreformidle barnas synspunkter til retten. Det vil fortsatt ligge til sakkyndige, eventuelt dommeren å gjennomføre en samtale med barnet.

Barneombudet ønsker at myndighetene ser nærmere på om dagens ordning i Norge fungerer tilfredsstillende. Etter det Barneombudet kjenner til, benyttes representantordningen etter barneloven § 61 nr 5 i svært få saker.¹²⁵ Vi er bekymret for at fokuset på barna forsvinner i de aller vanskeligste sakene hvor det er påstander om vold, overgrep, rus, psykiatri eller andre alvorlige forhold.

Det er verdt å merke seg at Europarådet har anbefalt at barn bør ha rett til egen juridisk rådgiver/representant i prosesser hvor det kan være en konflikt mellom barnets og foreldrenes interesser.¹²⁶

I dag er det i stor grad opp til foreldrene å legge fram informasjon som kan være relevant for saken. Opplysninger fra en forelder er ikke nøytral, og vil lett kunne bli sett på som et innlegg i krigen mellom foreldrene. Som nevnt er ett av ankepunktene mot dagens saksbehandlingsregler at det er en fare for tilsløring, slik at viktige opplysninger om vold, rus eller personlige forhold ikke kommer fram. Dette skjer trolig blant annet fordi det å komme med den type

informasjon for en forelder kan være risikabelt. Det kan lett bli sett på som løse påstander eller manipulasjon. Hvis man ikke blir trodd, kan man i verste fall oppleve at bosteds- og eller samværsordningen blir endret.

Selv om dommeren har et selvstendig ansvar for å sikre at saken er så godt opplyst som mulig, så kan det være positivt for saken at det er en nøytral tredjepart som kun har som rolle å representere barnet. Vedkommende kan for eksempel be om at det innkalles vitner som er relevante for saken, eller fremskaffe informasjon til dommeren på annen måte. Når informasjonen kommer fra advokaten til barnet, er det mindre grunn til å se på dette som et partsinnlegg fra en av foreldrene.

Det presiseres i forarbeidene at det særlig er aktuelt å benytte denne muligheten for litt eldre barn. Barneombudet mener at hensynene som taler for at barnet trenger en egen representant ofte vil gjelde i like stor grad for de yngre barna. Det er nettopp i disse sakene at det ofte vil være usikkerhet knyttet til om informasjonen som kommer fra foreldrene er riktig, og hvor man kan trenge en advokat som kan synliggjøre hva som er barnas interesser i prosessen.

Det har vært påpekt at en egen representant for barna er ressurskrevende, barnet må forholde seg til enda flere personer, og rollen til representanten er uklar. Dette er viktige motforestillinger. Samtidig er disse sakene så uutholdelig vanskelig for barna uansett, at det er viktig at myndighetene gjør alt som er mulig for å få en robust løsning på konfliktene. At barnet må forholde seg til enda en person, er trolig underordnet når barnet uansett står i kryssilden mellom foreldrene.

Det ble påpekt i forbindelse med innføringen av ordningen at "de muligheter dommeren vil få til å bruke sakkyndige langt på vei vil kunne imøtekomme barnets behov."¹²⁷ Man kunne tenke seg at sakkyndige kunne være en nøytral

¹²³ Ot.prp. nr 29 (2002-2003) s. 49

¹²⁴ Barne- og familiedepartementet, Veileder Q-15/2004 s. 19

¹²⁵ Koch (2008) s. 47

¹²⁶ Se Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child friendly justice pkt 37: "Children should have the right to their own legal counsel and representation, in their own name, in proceedings where there is, or could be, a conflict of interest between the child and the parents or other involved parties."

¹²⁷ Ot.prp. nr 29 (2002-2003) - fra høringsuttalelsen til Dommerforeningen

¹²¹ Sandberg (2010) s. 58

¹²² Gamst (2011)

person som gjennom sin samtale med barnet skulle være en slags representant for barnet. Slik oppfattes imidlertid ikke rollen i dag. I Kochs undersøkelse svarte kun 4 av 41 dommere at sakkyndige best kunne bidra med "å holde fokus på barnet/være barnets stemme og snakke med barna."¹²⁸ Det er også Barneombudets inntrykk at sakkyndige ikke ser på det som sin rolle å representere barnet.

Barneombudet har i forbindelse med prosjektet spurt både fagpersoner og barn, hva de tenker om at barn som hovedregel bør få oppnevnt en egen representant i saker som kommer til hovedforhandling. Både barna og fagpersonene er gjennomgående positive til forslaget.

"Det vil være en god idé. Det er noe med følelsen – at det er noen der for deg gjennom hele prosessen."

Jente 14 år, som har opplevd at foreldrene har vært i stadig rettsak om barna i sju år.

Barneombudet anbefaler:

- Barneloven § 61 nr 5 bør endres slik at dommeren som en hovedregel skal oppnevne en egen representant for barnet når saken kommer til hovedforhandling.
- Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet bør gjennomgå rollen til representanten for å vurdere om dagens mandat er tilfredsstillende.

¹²⁸ Koch (2008) s. 30

8. BARNEVERNET

Barnevernets hovedoppgave er å sikre at barn som lever under forhold som kan være skadelig for deres helse og utvikling, får riktig hjelp til rett tid.

Selv om barnevernet har ansvar for å iverksette tiltak der barn utsettes for omsorgssvikt, har barnevernet tradisjonelt vært forsiktig med å gripe inn i saker hvor foreldrene er i konflikt med hverandre i forbindelse med, eller etter et samlivsbrudd. Noen år tilbake i tid var da også dette helt i tråd med overordnede myndigheters føringer. Mantraet var nærmest at barnelovsaker var noe barnevernet skulle holde seg unna. Dette er ikke lenger i tråd med dagens lære. Imidlertid er det mye som tyder på at disse sakene byr på store utfordringer for barnevernet.

Bekymringer knyttet til samvær

“Barnevernet sier at jeg må slutte å sende sønnen min på samvær. Hvis jeg ikke gjør det, sier de at de må vurdere å ta omsorgen for han. Jeg har jo fortalt dem at jeg ikke tør, da blir det ny rettssak. Far kommer til å kjøre på at jeg forhindrer samvær, og så får han til slutt gutten. Hva skal jeg gjøre? Sønnen min vil ikke til faren sin – sier det bare er bråk der. Kjefting og krangling – mellom alle i huset. Dessuten gjør de ingenting sammen – han sier han er redd faren sin og gruer seg til hvert samvær!”

Mor på telefon

Barnevernet har ikke myndighet til å endre en samværsordning. Bare der hvor vilkårene er tilstede for å fatte et hastevedtak i en akutt situasjon, kan barnevernet stoppe et samvær. Vilkaene her er strenge, og det skal mye til for at et slikt vedtak kan fattes.

Barnevernet har imidlertid en plikt til å undersøke barnets omsorgssituasjon, dersom de mottar en bekymringsmelding som gir rimelig grunn til å tro at det foreligger forhold som hjemler tiltak etter barnevernloven. Det er ikke tvil om at barnevernet kan gjennomføre undersøkelser både der barnet bor fast, og hos sam-

værsforeldereren. Dette presiserer da også BLD, i sin veileder om barnevernets rolle ved mistanke om vold og overgrep under samvær:

“Med dagens familiestrukturer vil et barns omsorgssituasjon ofte utgjøres av flere hjem, og være ivaretatt av flere voksne som ikke utøver omsorgen sammen. Der et barn på denne måten har flere omsorgsgivere i flere hjem, vil undersøkelsen måtte omfatte den totale omsorgssituasjonen, og begge omsorgsgiverne.”¹²⁹

Barneombudet sitter ikke med noe tallmateriale som viser hvorvidt det er gjengs praksis i barnevernet å utrede et samværshjem der det er bekymring knyttet til et barns samværssituasjon. Imidlertid sitter vi med et klart inntrykk av at dette ikke er vanlig praksis i dag.

Når barneverntjenesten gir råd om å holde et barn tilbake fra samvær, bør selvsagt rådene være basert på en faglig vurdering av barnets totale omsorgssituasjon. For å komme dit, må man i de aller fleste tilfellene ha gjennomført en undersøkelse av saken. Bare spesielle situasjoner kan forsvare at man gir klare råd uten å ha foretatt en undersøkelse. Barneombudet får ofte henvendelser fra fortvilte bostedsforeldre, som hevder at når barnevernet blir bedt om å skriftliggjøre sine anbefalinger, blir disse ofte svært vage. På den måten kan det oppstå et misforhold mellom hva bostedsforeldereren opplever at barnevernet har sagt, og det barnevernet formelt uttaler seg om. Dette kan henge sammen med at barnevernet ikke har utredet saken tilstrekkelig. Rådene har dermed vært gitt på et generelt grunnlag, uten at det har vært tydeliggjort for den private part.

Hvis rådene om å holde tilbake et barn fra samvær bare er knyttet opp mot bostedsforelderens informasjon, er det klart at rådene også lett kan imøtegås fordi de er gitt på sviktende grunnlag. Konsekvensene av dette kan være mange. Frykten for ikke å bli trodd er felles for flere av de som har henvendt seg til Barneombudet i disse sakene. Andre forteller om redselen for å bli stemplet som den som setter kjepper i hjulene for en god og forutsigbar samværsordning for barnet. Vissheten om at det ofte kan være

vanskelig å få stanset eller begrenset samvær i domstolen, kan igjen føre til at barnet sendes til et samvær som kan være til skade for det. Eller som en erfaren familieterapeut sa det i samtale med Barneombudet:

“Noen foreldre gambler på at det går bra under samvær fordi det er så vanskelig å ta opp stopp av samvær”

I og med at barnevernet ikke kan gripe direkte inn overfor samværshjemmet, vil det være opp til bostedsforeldereren å gå til sak etter barneloven for å få endret/stoppet et samvær. Det er bekymringsfullt at barnets rett til vern mot vold og overgrep, eller andre former for omsorgssvikt, i slike tilfeller avhenger av ressursene til bostedsforeldereren. I verste tilfelle kan barnet oppleve over tid å bli sendt til omsorgssvikt i samværshjemmet, helt til barnevernet må gripe inn – og da overfor bostedsforeldereren. I sistnevnte tilfelle vil det være aktuelt med en omsorgsovertakelse etter bvl § 4-12 på grunn av bostedsforelderens manglende evne til å skjerme barnet sitt mot omsorgssvikt i samværshjemmet.

Ulike fagpersoner Barneombudet har møtt, er kritiske til at barneverntjenesten ikke har mulighet til å stoppe samvær. Enkelte mener dette kan løses ved at barnevernet får kompetanse til midlertidig å stanse samvær, i påvente av ny domstolsbehandling av samværsordningen. Denne løsningen kan ha mye for seg. Imidlertid vil den kunne føre til at høykonfliktsaker kan komme til å utspille seg på flere arenaer. Iveren etter å få barnevernet på sin side kan igjen medvirke til å øke konfliktnivået mellom partene, noe som i sin tur går utover barnet.

Barneombudet anbefaler:

- Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet bør iverksette tiltak som sikrer at barnevernet utreder den totale omsorgssituasjonen der det er bekymring for barnets omsorg under samvær.

Barnevernet må høre barna

“Jeg får ikke besøke pappa mer, det har mamma bestemt. Jeg vet ikke hvorfor, men mamma jurer til alle om stygge ting om pappa. Alle tror på mamma. Ingen hører på meg. Og barnevernet har snakket med mamma og meg, men de tror på mamma og ikke på meg. Jeg savner pappa så veldig – og tante og bestemor. Mamma tvinger meg til å si ting til barnevernet, men det er ljuging. Hvorfor lærer voksne oss at vi ikke skal ljuge, når dem ljuger? Kan jeg ta advokat for å hjelpe meg?”

Jente 11 år, Klar melding

Skal barnevernet foreta en barnets beste-vurdering i saker hvor det også er en pågående barnefordelingssak, er det av vesentlig betydning at det foretas en utredning, herunder at man snakker med barna. Barneombudet er bekymret for at det ved mange barneverntjenester ikke i tilstrekkelig grad legges til rette for at barn blir hørt på en tilfredsstillende måte. Til tross for at lovverket fastslår at barn over sju år skal høres i sin egen sak, viser Berit Skauges gjennomgang av 100 barnevernssaker at det ikke følges opp i praksis.¹³⁰ Barn vi har vært i kontakt med, har fortalt at selv om familien har hatt bistand fra barnevernet i mange år, har barnevernet aldri snakket med barna alene. I saker hvor det er fare for at barna står i en lojalitetskonflikt mellom to foreldre, er det åpenbart at barnevernet må samtale med barna alene, og aller helst opp til flere ganger.

Videre er det viktig at barnevernet innehar nok og riktig kunnskap om det å samtale med barn som lever mellom foreldre i høy konflikt om bosted og/eller samvær. Det vises i denne sammenhengen til kapitelet om å snakke med barn.

Barneombudet anbefaler:

- Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet bør sikre at barnevern som blir involvert i familier hvor det er en pågående barnefordelingssak, snakker med barnet.

¹²⁹ BLD (2006) Veileder om barnevernets rolle ved mistanke om overgrep under samvær, Q-1121B, s. 14

¹³⁰ Skauge (2010)

Hjelpetiltak

Barnevernet kan i stor grad bare yte barnet hjelp der barnet bor fast, selv om barn kan ha behov for hjelp på den ene eller begge av sine omsorgsarenaer. Om barnevernet skal kunne sette inn hjelpetiltak etter bvl. § 4-4, krever dette samtykke fra foreldrene, noe som betyr at slike tiltak enkelt kan avvises. Vi har ikke noen oversikt over hvorvidt, og eventuelt hvor ofte, barnevernet i praksis tilbyr samværsforeldre hjelpetiltak. Barneombudet har imidlertid en klar oppfatning av at hjelpetiltak hos en samværsforelder ikke er særlig vanlig.

Fylkesnemnda har myndighet til å beslutte at enkelte hjelpetiltak skal settes i verk ved pålegg til foreldrene. Slike vedtak kan bare rettes mot bostedsforelder. I praksis blir hjelpen til bostedsforelder, etter det Barneombudet har fått opplyst, ofte gitt i form av råd og veiledning.

Hvis en barneverntjeneste er bekymret for at et barn utsettes for omsorgsvikt under samvær, kan altså ikke nemnda gi pålegg om tilsyn eller andre hjelpetiltak i samværshjemmet. Barneombudet er kritisk til at fylkesnemnda ikke kan gi denne typen pålegg i et samværshjem. Hovedformålet i barnevernloven er å sikre at barn som lever under forhold som kan skade deres helse og utvikling, får rett hjelp til riktig tid. Sett i lys av at en stor andel av norske barn har to omsorgsarenaer, er det viktig at vi har et regelverk som sikrer barna riktig hjelp uavhengig av om omsorgssvikten skjer under samvær eller der barnet bor fast. Videre er det også slik at samværsordninger kan være så forskjellige, enkelte følger det loven beskriver som "vanlig samvær". Andre opererer med både langt mer og langt mindre samvær. I praksis kan det være slik at barn rent faktisk oppholder seg like mye på hver av sine omsorgsarenaer.

Barneombudet anbefaler:

Fylkesnemnda bør få kompetanse til å pålegge samværsforeldre hjelpetiltak, herunder tilsyn.

¹³¹ Nordhelle (2010) s. 744-747

Kompetanse i barnevernet

"Barnevernet truer med å ta omsorgen for gutten min hvis jeg ikke frivillig går med på at han flytter til mor. Etter samlivsbruddet bestemte tingretten at han skulle bo hos meg, mens mor fikk samvær. Mor bruker alle midler for å få gutten til seg. Hun har manipulert alle, så nå tror de fleste at jeg er en elendig far. Jeg er bare utslitt av all trakasseringen, og vet ikke min arme råd, uansett hva jeg gjør blir det galt."

Far, henvendelse til Barneombudet

Problemstillingene i denne saken er mange og kompliserte. Saken er imidlertid ikke enestående. De siste årene har vi hatt et økende antall lignede henvendelser til vårt kontor. Vi har ikke noen mulighet til å vurdere om påstandene i disse henvendelsene er riktige. Imidlertid er det absolutt ikke utenkelig at enkelte foreldre, i noen av de såkalte høykonfliktsakene, kan være villige til å ta i bruk alle virkemidler for å vinne fram. Psykolog og advokat Grete Nordhelles synspunkter om at sakkyndige i barnefordelingssaker ofte ikke mestrer å avsløre avanserte manipulatorer¹³¹ har i høyeste grad relevans også for barnevernet.

Barnevern er et krevende fagområde. Mange av sakene er svært sammensatte, slik tilfellet også ofte vil være i høykonfliktsakene etter barne-loven. Barne- og familieretts sakene skiller seg imidlertid ut fra de alminnelige barnevernssakene. For det første har barnet ofte to omsorgsarenaer med dertil tilhørende nettverk. For det andre er det stor sannsynlighet for at barnet står i en lojalitetskonflikt mellom egne følelser på den ene siden, og hver og en av foreldrenes ønsker og behov på den andre siden. Videre kan man ikke se bort i fra risikoen for at barnevernet i enkelte tilfeller kan bli brukt som et våpen i krigen mellom to foreldre. Det er en vanskelig øvelse å skulle tilnærme seg så komplekse saksforhold, noe som stiller krav til at barnevernet selv tilegner seg nye metoder, ny kunnskap og ikke minst hensiktsmessige kartleggingsverktøy. Et minimum må være at barnevernet setter seg inn i de føringer og retningslinjer som utarbeides av myndighetene.

FNs barnekomité understreker i sine generelle kommentarer nr 5 at partene har:

*"...plikt til å drive opplæring og kompetanseutvikling for alle som er involvert i gjennomføringsprosessen – offentlige tjenestemenn, parlamentarikere og ansatte i rettsvesenet – og for alle som arbeider med og for barn."*¹³²

Slik Barneombudet vurderer det, er det nødvendig å iverksette tiltak for å sikre at barnevernet til en hver tid innehar den kunnskapen som kreves for å sikre god og riktig praksis.

Barneombudet blir fra tid til annen kontaktet av barnevernsarbeidere som fortviler over det økende antallet saker som omhandler barnevern/barnefordeling. Vi har et klart inntrykk av at det råder en usikkerhet om hvordan barnevernet skal håndtere disse sakene, og at det er et behov for kompetanseheving på dette feltet. Den veilederen som eksisterer i dag, dekker bare i noen grad det behovet som etterspørres i praksisfeltet.¹³³

Barneombudet er glad for at myndighetene i disse dager utarbeider en ny veileder om barnevernets rolle og oppgaver i saker der bekymringen for et barn er knyttet til konflikter mellom foreldrene. Barneombudets erfaring er imidlertid at det er et generelt problem at veiledere og retningslinjer som utarbeides av nasjonale myndigheter, ikke er kjent i tjenester som arbeider med de aktuelle problemstillingene. På den måten risikerer man at det kan gå lang tid før ønsket og riktig praksis blir implementert i den enkelte barneverntjeneste. Det er mye som tyder på at dette har vært problemet for veilederen om barnevernets rolle ved mistanke om vold og overgrep ved samvær. Parallelt med lanseringen av den nye veilederen, bør det arrangeres seminarer regionalt som både kan gjøre barnevernet kjent med innholdet i veilederen, og gi noe mer dybdekunnskap på dette komplekse feltet.

I tillegg mangler mange barnevernstjenester hensiktsmessige kartleggingsverktøy, noe som vanskeliggjør undersøkelsesprosessen i disse sakene. Barneombudet er kjent med at det er utviklet kartleggingsverktøy for bruk i barnevernet, men at disse av ulike grunner ikke benyttes av alle barneverntjenester. Vi mener at det bør stimuleres til økt bruk av kartleggingsverktøy i barnevernet generelt, men at man i disse sakene spesielt må understreke viktigheten av å ha tilgang på redskaper som bidrar til å få kartlagt omsorgssituasjonen for et barn som rent faktisk har flere omsorgsarenaer.

Barneombudet anbefaler:

- Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet bør stimulere til at barneverntjenestene tar i bruk hensiktsmessige kartleggingsverktøy.
- Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet bør iverksette tiltak for å øke kunnskapen i barnevernet om saker med særlig problematikk knyttet til konfliktfylte barnefordelingssaker, herunder arrangere regionale seminarer.

¹³² FNs barnekomité, (2003) Generell kommentar nr. 5
Generelle tiltak til gjennomføring av Konvensjonen om barns rettigheter Pkt 53

¹³³ BLD (2006) Veileder om barnevernets rolle ved mistanke om overgrep under samvær, Q-1121B

9. OPPSUMMERING AV ANBEFALINGER OG RÅD

BARNEOMBUDETS ANBEFALINGER OM FAMILIEVERNET:

- Meklere bør ha plikt til å tilby barn en samtale ved familievernkontoret/hos en ekstern mekler når foreldrene er til mekling, med mindre det er åpenbart at saken vil gå videre til domstolen.
- Barneloven § 31 og andre lovbestemmelser som handler om barns uttalerett bør endres slik at barns rett til informasjon og tilbakemelding på formelle avgjørelser blir tydelig.
- Det bør innføres flere timer obligatorisk mekling, for eksempel tre timer slik den gamle ordningen var.
- Alle familier som har inngått avtale under mekling bør automatisk inviteres av mekler til ny samtale. Man bør evaluere om avtalen fungerer til barnets beste, for eksempel innen åtte måneder.
- Mekleren bør alltid informere barn de har hatt inne til samtale om at barnet kan kontakte mekleren igjen ved behov.
- Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartement må gi retningslinjer og ressurser, slik at familievernet blir tilgjengelig for barn, også utenom mekling.
- Familievernkontorene bør profilere seg direkte mot barn som et sted barn kan kontakte, gjerne gjennom skolen.
- Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartement bør gi ut en veileder med ulike modeller for involvering av barn i mekling og rådgivning ved familievernet.
- Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartement må sikre at ansatte i familievernet og eksterne meklere får opplæring i god metodikk for å snakke med barn.
- Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartement må pålegge ledelsen ved familievernkontorene å legge til rette for at barn høres.

BARNEOMBUDETS ANBEFALINGER OM DOMSTOLEN:

- Det bør utvikles standardiserte verktøy som dommeren kan bruke i sin vurdering av om en sak egner seg for mekling, og hvordan saken bør håndteres videre.
- Det bør stilles krav om meklerkompetanse hos dommere og sakkyndige for å kunne mekle i barnelovssaker.
- Det bør gis klarere føringer om hvordan den saksforberedende prosessen skal håndteres.
- Dommeren må legge til rette for at relevant informasjon fra foreldrene kommer fram.
- Dommeren må sikre at det innhentes informasjon fra alle relevante instanser, slik at saken blir så godt opplyst som mulig.
- Barnevernet bør alltid bes om en uttalelse dersom den er involvert i familien.
- Myndighetene bør utrede forholdet mellom barnevernloven og barneloven for å vurdere om disse sakene skal kunne kumuleres, det vil si behandles samtidig av samme instans.
- Det bør stilles krav om at alle dommere som håndterer saker etter barneloven har blitt spesialister gjennom et kompetansehevingsprogram. Kunnskapen bør holdes ved like ved krav til oppdatering.
- Myndighetene bør utrede hvordan domstolen kan organiseres slik at de som behandler saker etter barneloven har tilstrekkelig kompetanse og interesse for saksfeltet.

Særlig om sakkyndig:

- Sentrale myndigheter bør gi klarere retningslinjer for utforming av sakkyndiges mandat.
- Den sakkyndige bør ha plikt til å gi en kort skriftlig dokumentasjon om bakgrunnen for sine råd og vurderinger gitt under saksforberedende prosess.
- Sakkyndigrapporter må gjennomgå en kvalitetskontroll i barnesakkyndig kommisjon.
- Dagens register over sakkyndige bør synliggjøre hvilke spesifikke kvalifikasjoner den sakkyndige har. Registeret bør også vise om sakkyndige har fått trening i anerkjent samtalemotodikk som er tilpasset samtaler med barn. Det må være mulig å fjernes fra registeret. Registeret må oppdateres jevnlig.
- Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet bør jevnlig arrangere oppdateringskurs for sakkyndige. Det bør stilles som vilkår at sakkyndige deltar på disse kursene for fortsatt å stå i sakkyndigregisteret.
- Dommeren bør som hovedregel velge en sakkyndig som står oppført i sakkyndigregisteret. Hvis man velger en annen sakkyndig, må dette særlig begrunnes.
- Det bør oppnevnes to sakkyndige til hovedforhandlingen i saker hvor det er påstander om vold, overgrep eller andre alvorlige forhold.
- Myndighetene bør dekke utgifter til tradisjonelle sakkyndigutredninger.

Særlig om å høre barn i domstolen

- Sakkyndige og dommere som skal snakke med barn i saker etter barneloven bør ha tilstrekkelig kunnskap om å kommunisere med barn, og få praktisk trening i anerkjent samtalemotodikk som er tilpasset denne typen samtaler.
- Barneloven § 61 nr 5 bør endres slik at dommeren som en hovedregel skal oppnevne en egen representant for barnet når saken kommer til hovedforhandling.
- Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet bør gjennomgå rollen til representanten for å vurdere om dagens mandat er tilfredsstillende.

BARNEOMBUDETS ANBEFALINGER OM BARNEVERNET:

- Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet bør iverksette tiltak som sikrer at barnevernet utreder den totale omsorgssituasjonen der er bekymring for barnets omsorg under samvær.
- Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet bør iverksette tiltak for å øke kunnskapen i barnevernet om saker med særlig problematikk knyttet til konfliktfylte barnefordelingssaker, herunder arrangere regionale seminarer.
- Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet bør stimulere til at barneverntjenestene tar i bruk hensiktsmessige kartleggingsverktøy.
- Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet bør sikre at barnevern som blir involvert i familier hvor det er en pågående barnefordelingssak, snakker med barnet.
- Fylkesnemnda bør få kompetanse til å pålegge samværsforeldre hjelpetiltak, herunder tilsyn.

Ekspertgruppens råd til foreldre etter et samlivsbrudd

1. Det er lov å være trist, men ikke la det gå ut over barnet.
2. Ikke spill på dårlig samvittighet – det gjør det ikke noe bedre.
3. Snakk med barnet før dere tar avgjørelser.
4. Ikke bruk barnet som budbringer.
5. Samarbeid om store anledninger.
6. Ta hensyn til hva barnet mener om viktige ting, som for eksempel konfirmasjon.
7. Jo mer de prøver å styre, jo dårligere forhold får man.
8. Barn trenger ikke involveres i økonomiske diskusjoner.
9. Foreldre må ikke snakke stygt om hverandre.

Andre innspill fra ekspertgruppen

1. Det bør være en egen time for barnet på familievernkontoret i forbindelse med mekling.
2. Barnet må få oppfølgingstime etter enn viss tid for å snakke om avtalen om bosted og samvær.
3. Barnet må ha tillit til den barnet snakker med.
4. Den som snakker med barn, må vite hvordan man skal snakke med barn.
5. Små barn må ikke bli oversett, og må få egen tid hos familievernkontoret.
6. Samtalegrupper på skolen må drives av kvalifiserte personer

Råd fra ekspertmøte til de som skal snakke med barn i domstolen

1. Ha god tid, ikke prøv å få ut alt på en time.
2. Ha tid til å bygge tillit.
3. Det må være godt fysisk miljø og god stemning.
4. La barnet få snakke om det barnet vil.
5. Den som snakker med barnet må lytte og forstå.
6. Få fram barnets budskap.
7. Ikke trekk feile og raske konklusjoner.
8. Det er vanskelig å stole på en sakkyndig igjen hvis man blir skuffet over resultatet.
9. Man må stole på det barnet sier. Spør detaljert om det som barnet påstår har skjedd, og bruk tid!

10. AVSLUTNING

De aller fleste barn som opplever et samlivsbrudd mellom foreldrene sine kan kjenne på sorg og fortvilelse. Det er helt naturlig og fullt ut mulig å bearbeide.

Dette prosjektet har hatt fokus på de konfliktfylte samlivsbruddene, der barna opplever å være gjenstand for foreldrenes konflikt. Noen av konfliktene utspiller seg på flere arenaer, og mange av dem varer også over svært lang tid. For disse barna er risikoen stor for å bli påført belastninger som kan ha helsemessige og sosiale konsekvenser.

Både i forkant av, og gjennom hele prosjektet har Barneombudet vært i kontakt med barn. Barnas erfaringer, refleksjoner og spørsmål har fått oss til å forstå at for barna er en barnefordelingssak en prosess uten en klar begynnelse og slutt. Saken er ikke avsluttet i det øyeblikket foreldrene deres har blitt enige om en avtale, eller den dagen det foreligger en dom. Barna skal leve videre med resultatet, og ofte roer ikke konflikten seg mellom foreldrene, til tross for at de formelt har kommet til en ordning.

Det sentrale vurderingstemaet i alle barnefordelingssaker er hva som er barnets beste. For å komme fram til en beslutning om hvilken løsning som vil være den beste for et barn, må barnet involveres. Uavhengig av om barnet har klare ønsker eller preferanser, vil barnets historie og refleksjoner rundt eget liv være et viktig og nødvendig bidrag når vurderingen om hva som er best for barnet skal gjøres. Det er derfor avgjørende at barn får muligheten til å bli hørt på alle arenaer underveis i prosessen. Barneombudet foreslår derfor at familievernnet bør ha plikt til å tilby barn samtale når foreldre er til mekling.

For å få fram barnas perspektiv i disse sakene, er det av avgjørende betydning hvordan sakene håndteres. Hele systemet – fra familievernkontorene til domstolen og det øvrige hjelpeapparatet – må ha for øyet at barn først blir ivaretatt når prosessen i barnefordelingssakene fungerer ut fra barns behov. Dette krever at myndighetene tar ulike grep for å sikre at alle som er satt til å håndtere disse sakene får økt kompetanse i gjennomføringen av barnefaglige samtaler.

Videre bør det stilles krav til at dommere som skal behandle barnefordelingssaker har et visst minimum av barnefaglig kompetanse. På den måten vil de bedre kunne vite hvilke forhold som må belyses og vurderes, før en avgjørelse om bosted og samvær kan tas. I tillegg til økt kompetanse må det iverksettes ulike kvalitets-sikringstiltak, blant annet for sakkyndigordningen. Barneombudet mener det er avgjørende at det opprettes systemer som gjør det enklere for domstolen å velge rett sakkyndig i det enkelte tilfelle. Ikke minst må sakkyndigrapportene gjennomgå en kvalitetskontroll.

Under arbeidet med dette prosjektet har det blitt tydelig for oss at myndighetene også må iverksette tiltak på barnevernsiden. Det er svært mye som tyder på at barn som har to omsorgsarenaer fremdeles ikke får den hjelpen de har krav på.

Barneombudet håper at barnas stemme i rapporten, sammen med våre vurderinger og anbefalinger, kan bidra til at det blir gjort nødvendige endringer som gjør at barn som opplever samlivsbrudd generelt, og konfliktfylte brudd spesielt, blir møtt av et system som fungerer til det beste for dem.

11. LITTERATURLISTE

Alston, P. (1994) The Best Interests Principle: Towards a Reconciliation of Culture and Human Rights. *International Journal of Law and the Family* 8: 1-25

Dahl, K (2010) TIL BARNES BESTE, *Domstolens vurdering av barns beste ved barnefordeling i familievoldssaker*, masteroppgave ved NTNU

Elvegård, K., Frigstad, S,A., Thorshaug, K. (2011) *Tilrettelagte samtaler ved familievold. Evaluering av familievoldsprosjektet til konfliktrådet i Trondheim*, NTNU

Gamst, Langballe og Jacobsen (2010) *Den vanskelige samtalen, Barneperspektiv på barnevernsarbeid*, Rapport 2, NKVTS,

Gamst, K.T. (2011) *Profesjonelle barnesamtaler, Å ta barn på alvor*, Universitetsforlaget

Haugland, B.S.M. (2006) *Barn som omsorgsgivere: adaptiv versus destruktiv parentifisering* Tidsskrift for Norges Barnevern nr 2 s. 23-36

Haugen og Rantalaiho (2010) Barns rettigheter i mekling ved separasjon og samlivsbrudd I: Kjørholt (red) *Barn som samfunnsborgere – til barnets beste*, Oslo, Universitetsforlaget

Haugli, T. "Det mangfoldige barnets beste" i *Bonus Pater Familias. Festskrift til Peter Lødrup, 70 år*, Oslo 2002 s. 313-327

Koch, K. (2008) *Evaluering av saksbehandlingsreglene for domstolene i barneloven – saker om foreldreansvar, fast bosted og samvær* Oppdrag for Barne- og likestillingsdepartementet

Kvello, Ø. (2010) Forelesning: *Hva gjør det med barn når de voksne er i konflikt? Hva ser vi etter, hva gjør vi?*
<http://www.fo.no/getfile.php/Filer/Avdelingssider%20-%20filer/FO-Vestfolds%20filer/%C3%98yvindKvelloForedragiBarniVoksnesKonflikt%20erOktober2010.pdf>

Langballe, Å. og Gamst, K (2006) En dialogisk tilnærming til kommunikasjon med barn I: *Samtaler med små barn i saker etter barneloven*, Barne- og likestillingsdepartementet

Lassen, R. og Stang, E.G. (2008) Barns rett til familie og omsorg, særlig om barnevernet I: *Høstmølingen, Kjørholt, Sandberg (red) Barnekonvensjonen – Barns rettigheter i Norge* Universitetsforlaget

McIntosh, J. E., Wells, Y. D., Smyth, B. M. and Long, C. M. (2008), CHILD-FOCUSED AND CHILD-INCLUSIVE DIVORCE MEDIATION: COMPARATIVE OUTCOMES FROM A PROSPECTIVE STUDY OF POSTSEPARATION ADJUSTMENT. *Family Court Review*, 46: 105-124, <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1744-1617.2007.00186.x/full>

Nordhelle, G. (2010) *Kritisk blick på sakkyndigrollen i barnefordelingssaker* Tidsskrift for Norsk Psykologforening, Vol 47, nummer 8, side 744-747

Nordhelle, G. (2011) *Praktisering av sakkyndigarbeid i barnefordelingssaker- til barnas beste?* Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige, volum Nr. 3, , s. 176-197

Raundalen, M. (2006) *Samtalen med de små barna om samlivsbrudd og barnefordeling – en reflekterende veiledning I: Samtaler med små barn i saker etter barneloven*, Barne- og likestillingsdepartementet

Sandberg, K. (2010) *Barns rett til medbestemmelse – et juridisk perspektiv I: Kjørholt (red) Barn som samfunnsborgere – til barnets beste* Universitetsforlaget

Skjørten, K. (2010) *Barns meninger om samvær I: Kjørholt (red) Barn som samfunnsborgere – til barnets beste*, Oslo, Universitetsforlaget

Skauge, B. (2010) *Er det noen som vil høre på meg?* Materoppgave ved NTNU

Strandbu, A. (2011) *Barnets deltakelse, Hverdagslige og vanskelige beslutninger*, Universitetsforlaget

Søvig, K. H. *Overordnede rettslige normer – hvilke skranker setter menneskerettighetene?*, vedlegg i NOU 2008: 9 Med barnet i fokus

Søvig, K. H. (2009) *Barnets rettigheter på barnets premisser – utfordringer i møtet mellom FNs barnekonvensjon og norsk rett*, Det juridiske fakultets skriftserie nr 115, Universitetet i Bergen

Ådnanes, Haugen, Jensberg, Rantalaiho, Husum (2011) *Evaluering av mekling etter ekteskapslov og barnelov*, SINTEF og NTNU

Offentlige dokumenter

Interpellasjon i Stortinget 8. juni 2011, sak nr 4.

Brev fra Barne- og familiedepartementet til Gjøvik familievernkontor, 2006

BLD (2006) *Veileder om barnevernets rolle ved mistanke om overgrep under samvær*, Q-1121B, juli 2006

BLD (2008) *Informasjonshefte Barnefordelingsaker der det er påstander om vold. Psykologfaglig informasjon til dommere advokater og sakkyndige*

Barne- likestilling- og inkluderingsdepartementet (2011) *Oppfølging av avsluttende merknader fra FNs barnekomité av januar 2010*, http://www.regjeringen.no/upload/BLD/FN_barnekonvensjon/BK4-eksaminasjonen.pdf

Rapport fra arbeidsgruppe nedsatt av Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet (2011) *Tiltak for å redusere antall barnelovssaker for domstolen*, http://www.regjeringen.no/upload/BLD/Barnets%20rettigheter/Barnelovssaker_for_domstolene.pdf

Barne- og familiedepartementet, *Om saksbehandlingsregler i barnefordelingssaker for domstolene og høring av barn*, Veileder Q-15/2004

Domstolsadministrasjonen, LOK-prosjektet delrapport 8

Familievernets skriftserie 1/2010 *Vold i nære relasjoner*, http://www.bufetat.no/Documents/Bufetat.no/NBBF/Familievernets%20skriftserie_1_10.pdf

NOU 1998: 17 *Barnefordelingssaker – avgjørelsesorgan, saksbehandlingsregler og delt bosted*

NOU 2006: 9 *Kvalitetssikring av sakkyndige rapporter i barnevernsaker*

NOU 2008: 9 *Med barnet i fokus . – en gjennomgang av barnelovens regler om foreldreansvar, bosted og samvær*

Ot.prp nr 29 (2002-2003), *Om lov om endringer i barneloven mv. (Nye saksbehandlingsregler i barnefordelingssaker for domstolene mv.)*,

Innst. 76 S (2011-2012) *Innstilling fra familie- og kulturkomiteen om å overføre fylkesnemndenes oppgaver for barnevern og sosiale saker til de ordinære domstolene*

Statistisk sentralbyrå, <http://www.ssb.no/famvern/>

Statistisk sentralbyrå, <http://www.ssb.no/ekteskap/>

Statistisk sentralbyrå, <http://www.ssb.no/meklingfam/>

Internasjonale dokumenter

FNs barnekomités avsluttende merknader til Norge i 2010, CRC/C/NOR/4

FNs barnekomité, (2003) *Generell kommentar nr. 5 Generelle tiltak til gjennomføring av Konvensjonen om barns rettigheter*, CRC/GC/2003/5

FNs barnekomité, (2007) *Generell kommentar nr 10 Rettigheter til barn som er i konflikt med loven pkt 93*, CRC/C/GC/10

FNs barnekomité, (2009) *Generell kommentar nr 12 Barns rett til å bli hørt*

Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child friendly justice <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1705197&Site=CM>

BARNEOMBUDET

www.barneombudet.no